

En ö mitt i ett sekel

SKOL- OCH SKÄRGÅRDSLIV I KEJFSALÖ
SKÄRGÅRD 1945–1958

Kristina Stenstrand

En ö mitt i ett sekel

SKOL- OCH SKÄRGÅRDSLIV I
KEJFSALÖ SKÄRGÅRD 1945–1958

Kristina Stenstrand

Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner
Volym 169

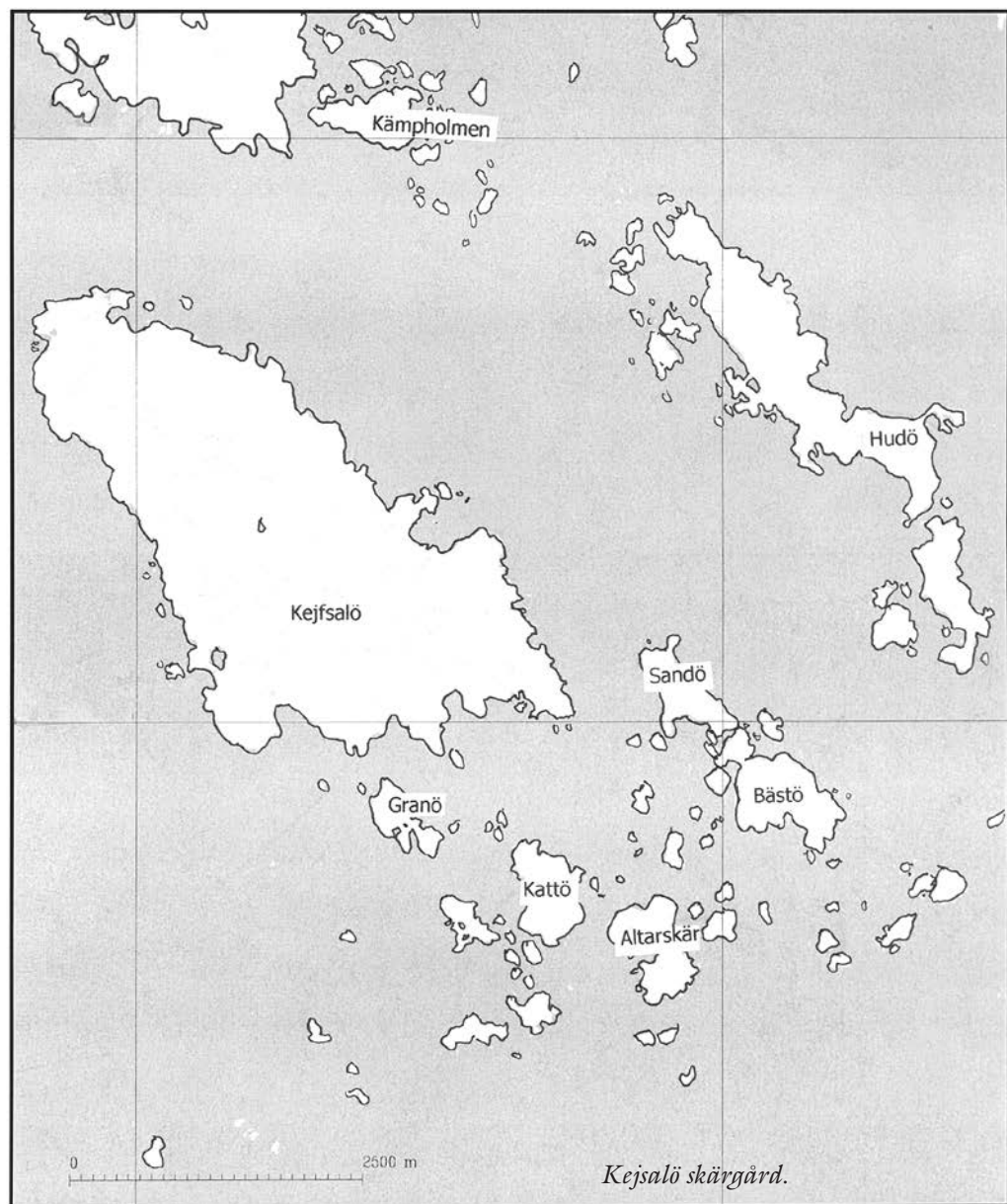
ISBN-951-9087-63-X

ISSN 1456-8233

Ekenäs Tryckeri Ab, Ekenäs 2004

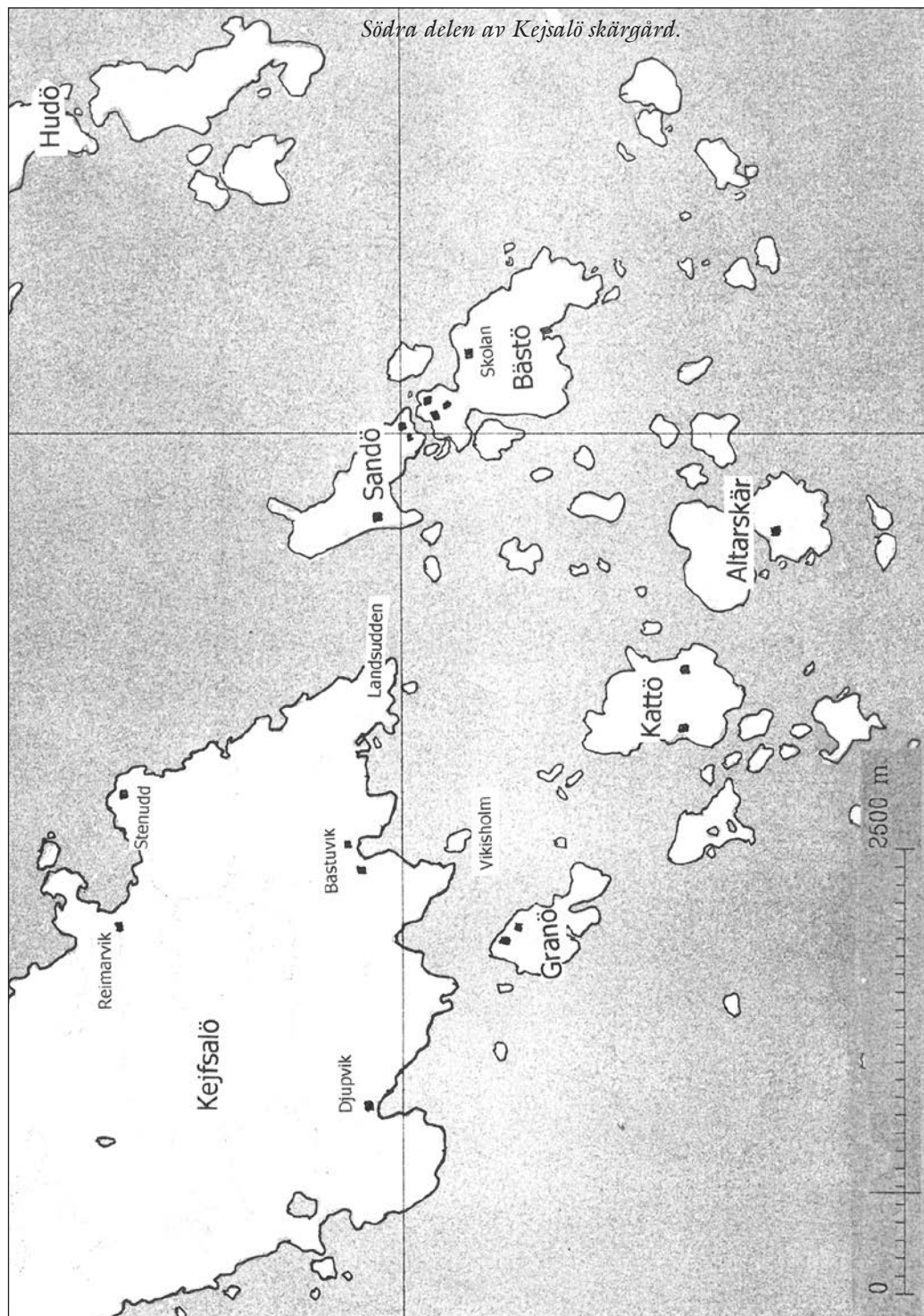
EN Ö MITT I ETT SEKEL

Skol- och skärgårdsliv i Kejsalö
skärgård 1945–1958

Karta 1

Södra delen av Kejsalö skärgård.

Innehåll

KEJFSALÖ PRIVATA FOLKSKOLA 1945–58.....	9
BAKGRUND.....	9
Kejfsalö skärgård.....	9
Kejfsalö privata folkskola.....	10
Minnet.....	12
47 DAGAR.....	15
Starten.....	15
Lärare.....	21
PENGAR OCH UNDERHÅLL.....	23
Ekonomi.....	23
Underhåll.....	25
SKOLVÄGEN.....	29
Ro, sparka, skida, gå eller åka.....	29
UNDERVISNINGEN.....	37
Många klasser – en lärare.....	37
Sena morgnar, sagotimme och utantilläsning.....	38
Småskolans läroplan.....	39
Storskolans läroplan.....	42
Fortsättningsskolan.....	48
Material.....	49
Inlärn timer eller begåvning.....	49
FOSTRAN.....	53
Snäll och lydig.....	53
Smått folk, vuxna och fint folk.....	55
Tro inte att du är någon.....	57
Hälsa och vara artig.....	57
Trygg vänlighet.....	58
Lek och samarbete.....	60
SKOLANS ARBETSRYTM.....	63
Skolans arbetsår.....	63
Skolans julfest.....	64
Skolans våravslutning.....	67
Skoldagen.....	70
Skolgången och reducerade lärokurser.....	72
EFTER SKOLTIDEN.....	75
Barn, minkar och fiskar.....	75
Folkhögskola.....	76
Läroverk, brevinsti tut och finska.....	77
Skriftskola.....	80
Utbildning.....	81

KLUBBEN	83
NÄR SKOLAN BRANN	91
LIVET I SKÄRGÅRDEN UNDER 1940- OCH 50-TALET	93
DEN NATURLIGA RYTMEN	93
Näringarna och årstiderna	93
Kvinnfolks- och karlarbete	96
KULTURELLA BEGIVENHETER OCH	
FESTLIGA TILLFÄLLEN	99
Radio och böcker	99
Svenskt	104
Diskussionsmöten	105
Sommarfester, bio och spiritism	106
Läsförhör	109
Sport	110
Privata fester	111
KLÄDER	115
Kappvändning och sverigepaket	115
Monor och hockare	116
Stövelbyxor och lamapaitu	117
Golfbyxor och bardotrutigt	119
Hålla sig varm	122
HÄLSA OCH HYGIEN	123
Skolhälsovården	123
Lyckoslanten	123
Mässling och vårtor	124
Toalettbestyr	126
Huvudvärk och sjukhusvistelser	128
Veckostädning och storstädning	131
Skölja i vak	132
Sol och tobak	132
Högst sex barn	133
KEJFSALÖ SKÄRGÅRDS INVÅNARE 1945-58	135
Granö	135
Kejfsalö södra	136
Kejfsalö norra	138
Kämpholmen	139
Hudö	140
Sandö	141
Bästö	142
Altarskär	143
Kattö	144

KEJFSALÖ PRIVATA FOLKSKOLA 1945–58

BAKGRUND

Kejfsalö skärgård

Kejfsalö skärgård ligger i den sydöstra delen av Pernå kommun ca tio kilometer utanför Lovisa med de yttersta holmarna alldeles ute i havsbandet. Huvudön är det sex kilometer långa Kejfsalölandet. Söderut gränsas skärgården mot havet av ett band av holmar, av dem var Sandö, Bästö, Altarskär, Kattö och Granö bebodda av fiskare ännu under 1950-talet. Österut gränsar Hudö mot Strömforshället och nordost om Kejfsalö ligger Kämpholmen. Västerut gränsar den öppna Kejfsalö Västerfjärden mot Kabböle och Våtskär. Sedan 1960-talet är Kejfsalö skärgård i stort sett utan fast befolkning. År 2004 finns det endast en fast beboare på Bästö medan fritidsboendet på somrarna har ökat. Sommargästerna består både av ättlingar till de gamla skärgårdsborna och av andra personer som skaffat sig en sommarvilla i skärgården.

Fast befolkning har funnits i området sedan slutet av 1700-talet, men en del av holmarna kan åtminstone periodvis ha varit bebodda tidigare än det. Området hörde sedan 1645 till

Sarflax gård och skärgårdsbefolkningen var fiskartorpare under gården. I början av 1900-talet skedde en förändring då ägaren till Sarflax gård, friherre V.M. von Born, ville avyttra kejsalö-arkipelagen. Den såldes åt handlanden Theodor Magnusson, som raskt avverkade skogen. Då holmarna på det sättet sjönk i värde förlorade den nya ägaren intresset för egendomen och erbjöd skärgårdsborna inlösen av sina forna torparställen. De flesta av de mindre holmarna inlöstes medan ingen enskild torpare kunde inlösa det relativt stora Kejsalölandet. Detta såldes senare till häradshövding William Thuring, som sedan parcellerade ut holmen varefter torparna kunde inlösa sina ställen. Thuring övertog också den del av Sandö som Magnusson ägde. Torparnas inlösen av gårdarna skedde i stort sätt under mitten av 1910-talet.

Kejsalö privata folkskola

Under vinterkriget och fortsättningskriget låg en militärförläggning, Bästö fort, ute på Bästö, en av de yttersta holmarna. Bästö fort tjänade som en militär utpost i skärgården och troligen också som något slags återhämtningsplats för de soldater som var förlagda där. Inga strider utkämpades här. Som mest fanns det 239 personer förlagda på fortet innefattande 72 befälspersoner av olika rang och ett manskap på 160 man. Dessutom fanns det 7 kvinnor, förmodligen då lottor, som stod för soldathemmet. Efter kriget revs soldatbarackerna men soldathemsbyggnaden sparades för att rustas upp till folkskola för skärgårdsbarnen.

Före folkskolan inrättades fanns det i skärgården en ambulerande skola för småbarn. Skolan verkade under ett par sommarmånader i ungdomsföreningslokalen på Sandö. Efter småbarnskursen gick barnen i folkskola antingen i Kabböle i Pernå, där det fanns ett internat, eller i Valkom, Köpbacka eller

Lovisa, då de var inkvarterade hos släkt eller bekanta. Skolplikten ökades successivt under förra hälften av 1900-talet. Mina föräldrar, födda år 1906 och 1912, hade en skolgångstid på fyra år medan den obligatoriska skolgången i slutet av 1950-talet var åtta år.

Efter kriget började barnfamiljernas föräldrar, vilka av egen erfarenhet visste hur det var att som liten bo borta hemifrån och alltför sällan få komma hem till familjen, fundera på att få en egen skola ut till skärgården. Det var också en ekonomisk fråga, skärgårdsborna var fattiga och det blev dyrt att hålla barnen inkvarterade utanför hemmet. Det fanns fem sex familjer, de flesta med stora barnaskaror, och tanken att få en egen skola ut till skärgården föddes.

Kejfsalö privata folkskola grundades år 1945. Skolan verkade i tretton år fram till 1958. Sammanlagt 24 barn är inskrivna i skolans matrikel.

Den här skriften handlar om denna skola och om livet i skärgården i mitten av förra seklet.

Materialet har jag samlat ihop genom att intervjua gamla skolelever och de två föräldrar, som ännu har kunnat berätta något om den tiden. Dessutom har jag gått igenom det ganska knapphändiga material som finns bevarat från skolan, skolmatrikeln, protokoll, köpebrev, gamla kvitton, kopior av avgångsbetyg, material från skolmyndigheter. Det bevarade materialet speglar på ett ganska rörande sätt människans natur att i början av ett projekt tämligen omsorgsfullt försöka dokumentera beslut och händelser, och sedan, när det som först var nytt och arbetskrävande blir rutin, alltmera strunta i dokumentationen och lita på att det går nog utan en massa papper och skrivelser också. Så har t.ex. lärarinnan omsorgsfullt skrivit in varje års betygsvitsord i matrikeln för de barn som skrevs in år 1945 medan dokumentationen kring de barn som skrevs in senare anefter blir alltmera knapphändig. För de sista fyra barnen inskrivna 1953 och 1956 finns det noterat endast inskrivningsdatum.

Samma sak gäller direktionsprotokoll, man startar ambitiöst en fin protokollbok 1945 med noggrant förda protokoll medan dessa blir alltmera summariska då tiden framskrider. Det sista bevarade protokollet är från 1954 och omfattar budgeten för år 1955. Det verkar troligt att detta speglar just det som skedde: i början fanns det mycket att behandla, när det hela rullade tog man det korta formuläret.

Papperslappar försvinner. Kopiering av material skrivet med bläckpenna betyder att man måste skriva samma sak två gånger. Alltså finns det sällan kopior på brev i mitt material, möjligen finns det ett utkast till brevet. Kvitton på inköpt material verkar att ha bevarats ganska omsorgsfullt, man var i alla fall noggrann med den ekonomiska redovisningen. I brev från kommunala skolmyndigheter finns uppmaningar om att söka anslag från olika fonder och 1945 gjorde direktionen också beslut om att söka anslag från Svenska Kulturfonden, men det finns inga dokument på att så skulle ha skett eller att det skulle ha beviljats.

Så det jag får veta om skolan av de bevarade pappren är ingalunda heltäckande. Men jag efterstävar heller inte ett historiskt fullständigt korrekt dokument. Mest har jag baserat mitt skivande på mina egna och mina gamla skolkamraters minnen. Och minnen handlar mera om känslor och stämningar än om fakta. Det, som för en formade en världsbild, kan för en annan ha passerat som en bagatell. Vi tror att vi vet det vi minns. Men minnet omformar, förstorar, förminskar, stryker ut det som inte passar, lägger till sånt, som kanske aldrig fanns i verkligheten. Så får minnena saft och must, så blir de levande för oss.

Minnet

1950-talet. Skolhuset: rött med vita knutar. En öppen veranda. Framför skolan gles, gallrad skog och bakom den Skolberget. En stor sten 10–15 meter från skoldörren, den brukade vi ofta

gömma oss bakom när vi lekte käppen är hemma. Våldigt stor är stenen. Ovanför skolhuset vedlider och tupp. Høgt fall i tuppen. Skilda för flickor och pojkar. En stig leder från skolan ner till bollplanen, som sluttar mot stranden. Den gamla bastun vid stranden till høger. Sandstrand. Stigen som leder genom skogen till Båstö by. Från bollplanen leder en ganska bred väg upp till Høgberget åt sydväst och søderut finns ett brett upphugget stråk med mycket grönt gräs, spår av en transportväg för tunga material under kriget. Där vid det stråket ligger längre bort en gammal uthusbyggnad, ett stall eller något sånt. Nu är den tom, bara en del skrot ligger där och rostar.

Så minns jag det. 2:a midsommardagen 2002 tar jag mig dit igen. Jag ser vita snäckskal i sanden när vi stiger iland, det väcker minnen, jo, då, på 50-talet fanns det musslor och snäckor på stränderna. Skogen har vuxit till tät snårskog, det är svårt att hitta grunden till den gamla skolbyggnaden i den frodiga midsommargrönskan. Jag försöker hålla utkik efter den stora stenen som landmärke, men när vi väl hittar stengrunden och jag kan lokalisera stenen från trappan ser den ynkligt liten ut. Stenfoten mäter ungefär 9 x 13 m i omkrets och är ganska söndervittrad. Bara trappan står ännu hel, orubbad och stadig.

Nedanför skolan runt den gamla bollplanen ligger gamla grunder av de krigstida soldatbarackerna. Jag har inget minne av att jag någonsin skulle ha sett dem förut, och ändå måste de ha varit där, mycket mera i øgonen fallande då än nu. I skogen finns rester av gamla løygravar och en stor fördjupning av den gamla igenrasande korsun. Inte heller de finns kvar i mitt minne, fast de då, tio år efter kriget, måste ha varit hur tydliga som helst i landskapet. Bollplanen har nästan vuxit igen, men finns där ännu som en glänta i skogen. Uthuset är igenrasat, taket till bastun har fallit in. Bakom bastun resterna av en stadig brygga, den militära transportbryggan som jag visst aldrig har sett förut. Stenrøset på Skolberget ser vagt bekant ut när jag ser det, och när jag letar efter backen vi åkte skidor i finns den

där, först en längre löpa ner, sen en kortare upp.

Jag har alltså totalt glömt bort sådana stora och ovanliga delar av landskapet, som löpgravarna, barackernas grunder, den igenrasade korsun. I mitt inre landskap av skolan finns de inte. Hade någon frågat: "Var fanns de, barackerna?" hade jag svarat "Vadå för baracker? Inte fanns det på min tid något kvar av dem."

Ett år senare får jag ett fotografi i min hand. Det är taget av skolan i början av 1970-talet när skolan sedan länge fått förfalla. I alla fall ser jag, att de vita knutar jag så tydligt minns, inte finns där.

Skolbyggnaden i början av 1970-talet.

Sånt är minnet. Det ljuger, lägger till, sällar bort. Sånt vi inte har någon relation till märker vi inte. Sånt som är viktigt minns vi tydligt, färgar med egna färger, gör egna historier om.

Den här skriften är inget sanningsdokument. Det är en minnesbok som jag försökt få så sann som möjligt.

Jag tackar alla som berättat sina minnen för mig.

47 DAGAR

Starten

År 1945 fanns det nio barn i skolåldern i södra delen av Kejfsalö skärgård. Några hade redan startat sin skolgång i Köpbacka eller Lovisa medan större delen av dem just uppnått skolåldern. Många mindre barn skulle också under de närmaste åren börja skolan och tanken på en egen skola närmare hemmen väcktes. Man skulle kanske tro att låg utbildning och föga erfarenhet av administration skulle ha varit till förfång för föräldragenerationen när de började fundera på att få en egen skola för barnen ut till skärgården. Men så var ingalunda fallet. Det var ändå fråga om den generation som såg folkbildningstanken växa fram och uppfattade den allmänna skolplikten som ett privilegium. Man såg skolgång och bildning som något att sträva efter, en viktig rättighet också för fattigt folk. Allmän skolplikt och kommunal skolgång var en välsignelse, men problemet var att det blev onödigt svårt för barnen när de skulle genomföra sin skolgång långt från hemmen.

Vid ett möte för skärgårdsborna 20.8.1945 beslöts att så vitt det var möjligt inrätta en privat skola. För att skolans arbete skulle kunna tryggas ekonomiskt beslöt man att bilda en garantiförening. Samtliga deltagare i mötet anslöt sig till föreningen. Man beslöt också om det belopp var och en skulle bidra med. Det togs hänsyn till den ekonomiska situationen för de enskilda så att olika personer bidrog med olika belopp: Ivar Holmström 3000 mk, Werner Andersson 2000 mk, Edvin Andersson, Wilhelm Stenstrand och Artur Holmström 1000 mk per månad. Det kan nämnas, att Artur Holmström inte längre hade barn i skolåldern men uppenbart ändå ville vara

med och stöda projektet. Dessutom utsågs Ivar Holmström, Wilhelm Stenstrand och Werner Andersson att vidta åtgärder för sakens vidare utveckling. Kontakten med myndigheterna sköttes uppenbarligen av Wilhelm Stenstrand, som hade den största fallenheten att formulera sig i skrift.

”Det var din pappa och min pappa och Ivar Holmström som satte igång det,” berättar Lolan Sundvik (Andersson).

”Och Artur Holmström sköt väl också till lite pengar.”

I ett vänligt brev till Wilhelm Stenstrand daterat den 26.8.1945 ger skolnämndens ordförande Josef Klåvus å Pernå skolnämnds vägnar goda råd kring praktiska och förvaltningsmässiga angelägenheter vid grundandet av en skola. Viktigast, menar Klåvus, är att försöka få en lärare eller lärarinna engagerad, helst en som är ung och duktig och van vid skärgårdsförhållanden. Klåvus ger också råd om hur man eventuellt kunde få in pengar för underhåll av skolan, medan han är övertygad om att lärarens lön nog kommer att fås från staten, likaså kommer staten att bidra med 50 % av kostnaderna för skolmaterialet. Han hoppas också att Pernå kommun skall kunna bidra. Dessutom, skriver han, kan man ansöka om understöd från stiftelser som t.ex. Svenska Folkskolans Vänner. Kanske ungdomsföreningen och fiskargillet kan hjälpa till, föreslår han och föreslår också en understödsförening för skolan. Vidare ger han anvisningar för inventarier : *”Vad inventarierna vidkommer torde sådana t.v. fås lånade från Kabböle och Näse. Skall icke också en del finnas å samlingslokalen å Sandö, där vi ju brukar ha sommarkurs för småbarnen? Ni behöver 5–6 pulpeter, 1 lärarbord, 1 skåp, 1 orgel (Näseskolans), lite planscher, Finlands, Europas och globkartor. Detta att börja med. De olika sakerna kan kompletteras efter behov. Sedan behöver Ni ett par tre hyvelbänkar (dubbla) och nödiga slöjdverktyg för 6–7 gossar.”*

Det var inget tal om att köpa ny inredning. Näse skola lades

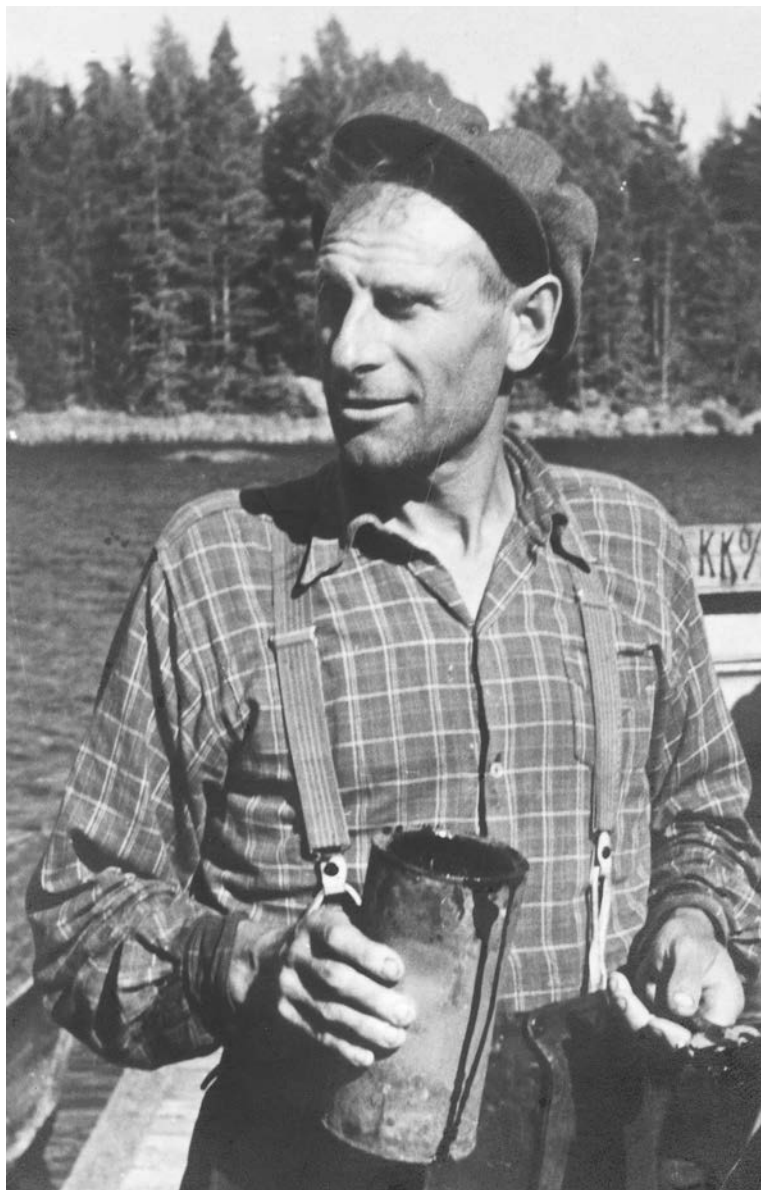
ned, och det var ändamålsenligt att inom kommunen se till, att de som behövde skolmaterial kunde få tillgång till sånt, som annars skulle ha stått lagrat någonstans. Det var långt till slit och släng-tiden.

Klävus avslutar brevet: *”Om ni så önskar, skall jag i sinom tid ansöka om såväl tillstånd att inrätta en privat skola samt nödiga statsbidrag, sedan jag erhållit protokoll över edert beslut.”*

Stöd från kommunen var alltså att räkna med och mötet för att behandla ärendet hölls i brådskanie ordning eftersom protokollet är daterat redan den 30 augusti 1945. På mötet beslöts följande

1. *Att under denna höst hos vederbörande myndigheter an-
hålla om tillstånd att få öppna en privat svenskspråkig
folkskola med reducerade lärokurser benämnd Kejfsalö
skärgårds privata folkskola.*
2. *Att för ändamålet bilda en understödsförening benämnd
Kejfsalö skärgårds privata folkskolas understödsförening.*
3. *Att till direktionen för sagda skola utse följande medlem-
mar för tiden 1945–47*
Fiskaren Werner Andersson, ordförande
Fiskaren Wilhelm Stenstrand, sekreterare
Fiskaren Ivar Holmström
Fiskaren Artur Holmström
Fiskaren Edvin Andersson
Gertrud Andersson
Fiskaren Ture Lindqvist, suppleant

Alla direktionsmedlemmar hade barn eller barnbarn i skolåldern. Den enda kvinnan som var med var Gertrud Andersson, som hade seminarieutbildning och efter det första skolåret blev lärarinna under de återstående tolv år som skolan verkade.

Wilhelm Stenstrand 1952, ständig sekreterare i skoldirektionen.

Den 17 september 1945 undertecknades ett köpebrev enligt vilket Föreningen Kustsoldaternas väl säljer ägorätten till soldathemsbyggnaden till herrar Werner Andersson och Ivar Holmström m.fl. I köpebrevet nämns att byggnaden skall användas som folkskola och att äganderätten kommer att övergå till understödsföreningen *”sedan ifrågavarande förening blivit vederbörande registrerad.”*

Köpesumman var 50 000 mk *”och erlägges kontant vid köpetillfället utan särskilt kvitto.”* Ivar Holmström tog den 30 mars 1946 ett lån från Andelskassan för *”inköp av folkskolebyggnad på Bästö”* och först 1954 kunde lånet återbetalas. Kvitton över räntor och det slutliga kvittot för återbetalning finns bland materialet för skolans räkenskaper och är undertecknade av Werner Andersson, som åtminstone det första året verkade som direktionsordförande. Inga stora förändringar skedde i direktionens sammansättning under åren. Att Wilhelm Stenstrand fortsatte som kontaktman till myndigheterna framgår klart av brevkoncept som finns bevarade, alltid skrivna med hans handstil. Utom lärarinnan var ingen kvinna någonsin med i styrelsen.

I september uppgörs också ett arrendeavtal på 25 år mellan understödsföreningen och Viktor och Edvin Andersson för marken där soldathemmet är beläget. Området utgjorde 33 gånger 36 m och innefattade rätt att använda brunnen, som tydligen var belägen utanför området. Arrendesumman var 150 mk per år, vilket närmast kan betraktas som symboliskt.

Innan skolan startade rustades soldathemmet upp. Lolan Sundvik som då var åtta år, berättar:

”Det var en byggmästare Lehtinen från Lovisa som ledde renoveringsarbetena på byggnaden. Den hade ju varit soldathem tidigare. Min faster Margit hade varit lotta där. Renoveringarna genomfördes sedan med talkohjälp från skäriborna. Det var genast efter kriget.

Först kom man in i en farstu. Därifrån ledde en dörr rakt till en öppen veranda och en annan dörr till höger till skolsalen. Bakom skolsalen låg lärarinnebostaden på ett rum och kök och slöjdsalen.

Jag minns bra hur fint det blev. Det är som jag ännu skulle känna lukten av lukten av färsk målfärg när allt stod klart. Golvet var brunmålat. Nedre delen av väggen var liksom ett slags panel, jag tror den var belagd med något slags brun kartong. Övre delen av väggen var ljusmålad och mellan de här fälten satt en gul list. På den tiden var det ju vanligt att man delade väggarna i ett övre och ett nedre fält. Taket var lite välvt och av spontat trävirke. I fönstren hängde blårutiga gardiner. Skolmöblerna hade vi fått från småskolan på Ådholmen, som hade upphört. Mammans (Gertrud Andersson) syster hade varit lärarinna där.

Pastor Borg från Pernå kom ut och invigde skolan. Det var kaffekalas och en verklig högtidsstund för skärgårdsborna.”

Skolan startade den 7 oktober 1945 med nio elever. Att grunda och starta en skola på 40-talet i en glesbygd räckte alltså 47 dagar. Utan e-post, utan mobiltelefon, i de flesta hushåll fanns det inte ens telefon. Bl.a. Wilhelm Stenstrand, som skötte kontakten med myndigheterna, hade ingen telefon, och all korrespondens skrevs för hand i vacker bläckskrift. Avståndet till kyrkbyn var långt och tillryggalades antingen med motorbåt till Lovisa och buss till Pernå eller i undantags fall som en längre motorbåtsfärd direkt till kyrkbyn. Posten gick anmärkningsvärt snabbt trots att den bars ut till skärgården endast tre dagar i veckan. Men dagens omständliga mangling genom myndigheternas olika behandlings- och beslutsnivåer var tydligen okänd och det är möjligt, att skolan optimistiskt satte igång innan alla slutliga beslut på myndighetshåll hade fattats.

Lärare

För att lösa problemet att hitta en lärare föreslår Klåvus i sitt brev till Wilhelm Stenstrand annonsering i Hufvudstadsbladet eller Tidskrift för folkskolan om det inte går att finna någon lärare på privat väg. Annonsen löd som följande:

Lärartjänsten vid Kejfsalö skärg. priv. sv.folkskola m. förk. lärokurs i Pernå kommun kungörs härmed ledig att hos dir. sökas inom 15 dagar, denna dag dock oräknad. Till tjänsten hör skyldigheten att undervisa gossarna i slöjd (för kvinnlig lärare att handhava undervisningen i kvinnligt handarbete).

Tjänsten, som besättes på prov, bör tillträdas den 15 okt. 1945 och åtföljes utom av lagstadgad statslön av följande förmåner: två rum och kök, lyse och bränsle samt kontant fmk 500:- per mån. vari inbegripes ev. bristande naturaförmåner.

Enda sökande till tjänsten var lärarinnan Ulla Lindblom, som hade examinerats från Ekenäs seminarium ett år tidigare. Ulla Lindblom var ung och själv skärgårdsflicka från Kimito. Direktionen antog henne till tjänsten för provåret 1945–46 *"efter att noggrant hava granskat dennas betyg och meritförteckning."*

Lolan berättar:

"Pappa (Werner Andersson) hämtade Ulla Lindblom med båt ut från Lovisa. Det var på hösten, kulet och kallt. Terminen började först i oktober. Hon hade med sig hela sitt bohag, det fanns ju inget möblemang i lärarinnebostaden. Vita möbler hade hon."

Ulla Lindblom arbetade i skolan endast ett år. Mirjam Sundqvist (Andersson) berättar, att hon hade varit omtyckt och att direktionen gärna skulle ha sett att hon fortsatte som ordinarie lärare. Men skolan låg lite avsides och den unga lärarinnan var mörkrädd och måste inför mörka nätter ibland gå över till

grannarna på Bästö och be att få sova hos dem över natten. För en ung levnadsglad människa var det ett ensamt liv, även om hon nog på fritiden besökte de olika familjerna. Elli Lindqvist från Djupviken på Kejfsalö mindes henne som en glad och hurtig flicka och Bertil Stenstrand berättar att hon hade besökt Bastuviken året innan han själv startade skolan och att han då hade fått åka på hennes sparkstötting.

Efter Ulla Lindblom tog Gertrud Andersson över. Gertrud var hustru till Werner Andersson, hade gått seminariet och hade hunnit verka tre år som lärare innan hon gifte sig. Bl.a. hade hon somrarna 1932–35 varit lärare i sommarskolan på Sandö och antagligen träffat sin blivande man i det sammanhanget.

”Mamma ville nog egentligen inte,” berättar Mirjam. ”Hon hade ju också annars händerna fulla med arbete. Men trots att man försökte annonsera var det ingen som sökte, så hon blev sen nästan tvungen annars skulle man ha fått lägga ner skolan.”

Lärarinnan Gertrud Andersson med make Werner och döttrarna Mirjam och Lolan.

PENGAR OCH UNDERHÅLL

Ekonomi

1947 framgår det av ett brev från Pernå skolnämnds ordförande Josef Klåvus till Gertrud Andersson att han besökt skolan i augusti. Han ger anvisningar om uppgörande av läroplan, budget och skolstatistik. Elevantalet har stigit till 12 och pulpeterna räcker tydligen inte till, för han meddelar, att han talat med lärarna i både Valkom och Köpbacka skolor och att pulpetbristen nog skulle kunna åtgärdas med en försändelse från någon av dessa skolor. Brevet är daterat den 20 augusti. Någon mera omfattande byråkrati kring inventarieförteckningar och beslut i olika instanser var tydligen inte av nöden.

När skolan grundades bildades en understödsförening för skolan som understödsföreningens medlemmar efter råd och lägenhet bidrog till. År 1948 kvitterade direktionen ut en lärarlön på 77 220 mk. Det framkommer inte av kvittot vilken instans som utbetalar lönen. Kvittot är utskrivet för tiden 1.1.–31.5 samt 1.9–31.12. Ingen lön för sommarmånaderna alltså. I tidningsannonsen för lärartjänsten år 1945 framkom det, att utöver lagstadgad lön skulle lärarinnan få 500 mk i månaden, vilket antagligen understödsföreningen bidrog med. Om denna summa också senare betalades till läraren är oklart. Kommunen beviljar år 1948 ett anslag på 30 000 mk (kvittot är skrivet på Wilhelm Stenstrand, inte på skolan eller understödföreningen) och Pernå kommuns minnes- och hyllningsfond bidrog med ett anslag på 20 000 mk. Pengarna används för sotning, brandförsäkring, avkortning av lån och till dagstidningar (Östra Nyland och Hufvudstadsbladet, som nog antagligen lästes enbart av lärarinnans familj) samt Tidskrift för Folkskolan. Tidskriften

Julstjärnan beställdes i 10 exemplar, Småbarnens julstjärna i 5 exemplar och Julstjärnans lekar i 7 exemplar. Vidare var man tvungen att reparera taket och inköpte bitumfilt till ett värde på 15 500 mk och lite målfärger för att måla inne i skolan. Istandsättande av huset år 1945 måste ha blivit en aning på hälft. Undervisningsmaterial från Lovisa Nya Bokhandel den 21 oktober 1948 går på ungefär 10 785 mk. Materialet omfattar t.ex. mönster till flickornas handarbete, kulört tavelkrita, läroböcker, häften, läskapper och stålpennor. En räkning från bokhandeln daterad den 31 december samma år meddelar hotfullt. *”Vid genomgående av våra böcker finna vi att Edert konto hos oss står öppet med Mk 12,594:50 enl. nedanst. förteckning varför vi anhålla om omedelbar likvid”.*

1953 är lärarens årslön utan skattemärken 169 680 mk. Budgetförslaget för 1953 går på 320 620 och lärarlönen med tillhörande skattemärken är den absolut största utgiftsposten. Skolan tycks ha varit mer eller mindre fallfärdig hela tiden, för nu är det dags att reparera mellantaket i köket för beräknade 60 000 mk. Taket tycks ha varit den ständiga utmaningen, Lisbeth Huttunen (Stenstrand) minns från skolans sista år:

” I skolsalen bågade taket och det rasslade sand ner mellan bräderna. Det växte också svampar i taket. Till sist blev det så farligt att vi flyttade ut i köket, där taket var helt.”

1953 räknade man i sitt första budgetutkast med att finansiera verksamheten med 134 000 mk i statsbidrag och 149 000 mk som kommunala anslag. På posten ”Donatorers och privata personers bidrag” har försiktigtvis nog inget antecknas och ett utkast till ett brev till Pernå kommun ger vid handen att man anhåller om att kommunen skulle höja sitt bidrag till 175 000 mk.

Storstrejken 1956 ledde bl.a. till en stor inflation. 1957–1958 är den årslön lärarinnan lyfter 204 960 mk. Trots inflatio-

nen har den växt mindre under åren 1953–58 än mellan åren 1948–53. Den var alltså mindre än den lön på 20 000 mk/mån som min bror Kalle med mellanskolebakgrund och en brevkurs i redovisning ett år senare fick som maskinbokförare på Lovisa sparbank. 1963 var det en stor penningreform då man avlägsnade de sista två nollorna från sedlarna och myntenheten penni återinfördes.

Underhåll

Doris Törrönen (Stenstrand) berättar om det skolans dagliga underhåll:

”Numera har man kommunalt anställda för att sköta servicearbetena på skolan som städning och uppvärmning, men då sköttes ju sånt av barnen själva och deras föräldrar. Man turades veckovis om med att vara dejour. Dejouren skulle bära in ved och vatten, elda i kakelugnen, torka av svarta tavlan och sopa golvet då skoldagen var slut. Veden högs av papporna på en talkodag ända tills pojkarna var tillräckligt stora för att ta över, d.v.s. Bertil, Nisse, Håkan och Erik. Håkan var en hejare på vedhuggning, han ansåg nog att sånt var förmer än införskaffande av boklig lärdom. Jag tror att det var bästöborna som levererade veden till skolan. Men vem tömde tupporna?”

1953 års kvitton ger vid handen, att Werner Andersson har fått 15 000 mk för ved, så veden kom tydligen också från sandöskogarna.

Några gånger i året var det storstädning. Elli Lindqvist berättar om skolstädningen:

”Fyra gånger i året samlades barnens mammor för att städa

skolan. Före avslutningen på våren, före starten på hösten, före julfesten och en gång på vintern. Vi var nog ganska många, jag från Djupvik, och din mamma från Bastuvik, Greta från Reimarvik och så Elna, altarskärsbarnens mamma. Skolan var ju varken stor eller fin, så inte var det något så stort arbete att städa den med så mycket kvinnfolk. Det var själva skolsalen och sen lärarinnebostaden som omfattade ett kök och ett litet rum. Berta från Granö var visst aldrig med, men Pärre gick nog heller inte mer än något år i den där skolan.”

Doris minns:

”När jag blev stor nog sände mamma mig i sitt ställe. Man hade egna städgrejor med. En gång hade jag struntat i att trots mammas uppmaningar skölja av trasan i sjön och bara hängt upp den på tork. Nästa lördag när jag skulle städa hemma blev städvattnet alldeles svart av trasan. Det var hemskt försmädligt att mamma fick rätt, men jag höll det noga för mig själv och såg till att mamma inte märkte hur jag måste gå och skölja trasan.

Till julstädningen for jag med tant Greta från Reimarvik. När vi kom tillbaka hade det blåst upp till storm från väst. Tant Greta förstod, att vi först måste ro rakt i motvind upp mot Landsudden för att sedan i lä av holmen ta oss vidare. Vi tog i för kung och fosterland, drog varje årtag precis så mycket vi förmådde. Det var mörkt, som det är vid 16-tiden i december, och regnet piskade ner. När vi kom till Landsudden blev det sen en enkel sak att ro till Reimarvik. Jag var dyblöt in på bara skinnet när jag kom hem. Mamma blev helt förfärad, hon hade trott att vi skulle stanna i Bästö. Inte förstår jag hur hon tänkte att Greta skulle kunna vara borta över natten, kuddorna skulle ju mjölkas och familjen ha mat. Lika outhärlig var hon i sin familj som vår mamma var för oss.”

Greta Holmström minns också den stormiga rodden, och för henne blev hemkomsten en angenäm upplevelse, eftersom hennes äldsta döttrar Inga och Lisa hade tagit sig för att för första gången i sina liv baka pepparkakor med lyckat resultat. Så åtminstone i ett avseende hade den resan gjort henne uthärdlig, döttrarna klarade julens pepparkaksbak! ”Vi brände nog ett par plåtar först,” medger Lisa. ”Men vi hade lagat åtminstone två satser deg så det räckte ändå till.”

Lärarinnans döttrar Lolan och Mirjam skötte om uppvärmningen av skolan på veckosluten. Mirjam:

”Det fanns ju ingen elektricitet och som alla andra hus värmdes skolan upp med vedeldning. Under vintersöndagarna måste det eldas för att skolan inte skulle vara helt kall på måndagen och eftersom mamma var lärarinna och vi bodde ganska nära så hade min syster Lolan och jag uppdraget att sköta uppvärmningen på söndagarna. Ofta fick vi då sällskap av Börje och Nisse på Bästö. Nisse hade ibland med sig Inga och Lisa, de flyttade till Reimaviken först senare. Vi kom ju nästan aldrig iväg på dagen, så det hann ofta bli mörkt innan vi var klara. Börje berättade spökhistorier för oss, så ibland var vi nog ordentligt rädda när vi skulle iväg hem igen. Det var ju inte så lätt alltid att i mörkaste senhösten ta sig fram på smala skogsstigar. De som var äldst gick först och bar lyktorna, det var sådana där stormlyktor som brann med en veke i petroleum. De andra snubblade sen i rad efter.”

Börje myser: ”Det blev väl så kusligt för att jag berättade bara sanna spökhistorier!”

SKOLVÄGEN

Ro, sparka, skida, gå eller åka

Skolbarnen bodde på flera olika holmar (karta 2). Djupviksbarnen Erik och Anna-Lisa Lindqvist hade den längsta skolvägen, som nog blev bortåt fem kilometer. Medan det var öppet vattnen samlades kejsalöbarnen i Bastuviken och också Per-Olof Granberg tog sig dit från Granö under de två år han gick i skäriskolan. Från Bastuviken rodde barnen till Sandö eller Bästö. Det kunde vara åtta barn i samma båt och färden var omkring tre kilometer lång. Livvästar använde ingen på den tiden. Senare, då Per-Olof övergått till skolan i Valkom och djupviksbarnen flyttat till stan turades de återstående skolbarnen från Reimarnvik och Bastuvik om att fara till skolan från sina respektive hemgårdar. I dåligt väder skjutsade barnens fäder dem med motorbåt. Under vintern skidade man. Vid blankis kunde man åka spark eller skridsko. Barnen från Altarskär hade lite kortare skolväg, kanske ett par kilometer, medan de skolbarn, som bodde på Sandö eller Bästö hade några hundra meter att ta sig fram genom skogen under tider då man inte kunde skida eller ro. Bästö och Sandö skiljs av ett smalt sund. Ännu några år efter kriget fanns en bro som förenade holmarna på det smalaste stället, men den förföll senare så att man måste ta sig över med båt. Det var dock inget större problem eftersom sundet låg i lä mellan holmarna.

Stigen till Reimarnvik från Bastuvik var ca en kilometer genom skogen. Man indelade vägen i etapper efter tillryggagångna backar, på så vis blev den överskådlig och man visste hur långt det var kvar att gå. Efter den tredje backen var man nästan framme. Ungefär på halva vägen fanns en grind i ett taggråds-

stängsel som man antingen klättrade över eller gick igenom. Stängslet var för korna och det var viktigt att stänga grinden så de inte kom iväg på rymmen. På våren höll man utkik efter vårtecken, snödrivorna som blev allt mindre och slutligen försvann, de första vitsipporna i skogsgläntorna där skogen öppnade sig mot ängarna. Hösten var åter svamptid. Vi konkurrerade med grannarna om kantarellerna och de bevakades svartsjukt medan det inte var så viktigt med andra svampar som fläksvampar och gråbusar, fast vi nog plockade dem sorgfälligt. Trattkantareller kände vi inte till och det blev en stor överraskning på 70-talet att det fanns så mycket av dem fast man tyckte sig aldrig ha sett dem förut. När löven hade fallit lyste mossorna grönare i skogen och man försökte kika efter lämpliga julgranar på vägen.

”På senhöstmorgnarna var det ännu mörkt när man skulle genom skogen,” minns Anneli Rosenlund (Holmström). ”Man fick lysa sig fram med lykta. Och man fick alltid vänta på Berit innan man kom iväg. Hon hade hemskt svårt att komma igång på morgnarna.”

Den äldsta hopade och de två nästäldsta rodde när vi från Bastuvik och barnen från Reimavik tillsammans tog oss med roddbåt till skolan. Jag behövde aldrig ro, för jag hörde till de yngsta och ansågs dessutom för svag och ynklig för att jag hade hjärtfel. Det var fint under vackra vårmorgnar när björkarna ljusgröna speglade sig i vattnet och kabbelekorna lyste solgult vid stränderna. Soliga septemberdagar flammande björkarna i gult och gjorde en glad i bröstet. Under vårarna kunde vi också göra strandhugg på holmarna och söka efter fågelbon och räkna hur många ägg som fanns i dunet i boen. Vi visste också bra vilka skrak- och knipholkar som var bebodda. Ibland tog vi måsagg från boen på stenarna. Måsäggen var större än hönsagg och smakade helt fint som stekta men andra fåglars ägg rörde

vi inte. De skulle bli fullvuxna fåglar, som senare, om turen var god, kanske sköts av pappor eller äldre bröder för att hamna i grytan som fågelstek, en lukullisk läckerhet. I november eller december kom den första snön. Då rodde vi inte längre utan papporna körde oss med motorbåt och världen såg plötsligt helt annorlunda ut med holmarnas vita snötäckta berghällar i kontrast mot det grå novemberhavet och den mörka molntyngda himlen.

Hade man tur blev det fin bärande blankis innan snön hade hunnit falla på den. Då for man iväg till skolan med sparkstötting och några av de äldre barnen åkte skridsko. Det var en fröjd att i ett huj pila iväg över den blanka isen. I medvind gav vinden extra skjuts men sen fick man nog kämpa på vägen tillbaka. Också på vårvintern kunde flödvatten på isen frysa till fin blankis.

När snön kom skidade man. Ännu får jag varje gång stickande snö blåser mig i ansiktet tillbaka känslan av att i gråväder staka mig fram i motvind och snö över isen. Det fanns en övre köldgräns då vi inte behövde fara till skolan, men den kunde bli ganska smärtsam om det var blåsigt. En gång vände jag vid Landsudden på halva vägen för att jag frös så olidligt om tår och fingrar. Mamma bannade mig och menade, att hade jag klarat halva vägen hade jag lika väl kunnat klara andra halvan i stället för att komma hem, lika mycket skulle jag ha frusit då, menade hon. Jag tyckte hon var orättvis och haltade i logiken, för i så fall skulle jag ju också hela långa vägen hem igen, men när mamma grälade vågade man inte säga så mycket så jag svalde surmulet bannorna.

I mars var det fint när snön gnistrade i solen och världen var vit och vänlig och lysande. Jag och min syster Lisbeth stakade oss i småflicksfart framåt i solen medan broder Lasse spurtade på i det fina föret och drog ifrån med väldig fart lämnande efter sig ett spår av röda bloddroppar i den vita snön. Han blödde näsblod. ”På Sandöudden var snön alldeles blodig,” minns Lis-

beth. Förmodligen hade Lasse försökt stilla blodflödet med den kalla snön. Februari och mars var skogsavverkningstider och pappa barkade granstammar någonstans nära stranden och jag skidade dit på hemväg från skolan. Det luktade kåda och fällda barrträd och frisk vintersnö och det gröna täta granriset täckte ställvis snön helt och hållet och inbjöd att sitta ner och prata med pappa en stund medan han tände en Fennia.

När isen började bli tunn på våren fick jag och Lisbeth försiktigt ta oss fram längs en led, som pappa märkt ut med granruskor. Det var nog ganska spännande. Ställvis kunde isen bågna och vi räknade hålen i isen på morgnarna och sen igen hur många flera det hade kommit till under dagen när vi gick hem på eftermiddagen. Ganska små var vi när vi gick där. Förmodligen hade vår bror Lasse order om att inte lämna oss, men Lisbeth berättar, att när isen började bågna under honom konstaterade han att det verkar nog ganska farligt det här och stack iväg som en pil. Sen tassade vi försiktigt efter i egen takt och sant är ju, att vi var ju också mycket mindre och lättare, så hade isen burit honom så skulle vi väl också klara oss. När hålen blivit tillräckligt många fick jag och min syster Lisbeth inkvarteras hos tant Margit på Sandö.

Elli Lindqvist, mamma till djupviksbarnen, berättar:

”Jo, det var klart att jag var rädd när barnen skulle till skolan. Jag vande mig nog aldrig. Jag var ju själv inte från skärgården. Ungarna samlades alla hos er i Bastuviken och så for de iväg tillsammans. Ni bodde ju där mitt emellan Djupvik och Reimarkvik och först gick våra barn ett par kilometer genom skogen och sen rodde de tre kilometer. Det blev en lång skolväg. Det var väl en sju åtta ungar i roddbåten, och många vilda pojkar var det då, det var väl sen inte just några pojkar mera när du började skolan. Jasså Lasse, ja han var ju yngst av alla de där pojkarna. En gång hade de lämnat

Bertil på en av örarna på vägen. Han hade velat gå iland för att plocka några måsägg från en sten och så hade de tyckt att det var roligt att lämna honom där. Din mamma skällde nog ganska mycket på dem då och de fick förstås ro tillbaka efter honom. På vintern skidade de över isen.

När det var menföre for de ju också i samlad tropp. Ensam fick ingen ge sig iväg. Din far hade märkt ut vägen med granruskor. Nog var jag rädd alltid. Och Gertrud, lärarinnan, hon kom ju alltid så sent. Fast skolan skulle börja nio eller tio så kom hon ju sen först till elva eller tolv. Och sen blev det sent innan barnen skulle hem igen, alldeles för sent. Jag brukade ibland vara och möta dem där på vägen, ibland kom jag ända till er så de inte skulle behöva gå ensamma.”

Doris Törrönen:

”Jag och Djupviks-Anna-Lisa satt alltid på akterbänken och åkte som fripassagerare. En gång mådde Bertil dåligt och han rodde på tillsammans med de andra pojkarne medan jag åkte med som vanligt. Sen läxade mamma ordentligt upp mig för att jag inte tagit Bertils plats när han var sjuk. Jag var förbluffad, jag hade aldrig tänkt på att ordningen skulle vara en annan! Han skulle ro, han var ju pojke!”

Bertil Stenstrand minns:

”Ibland lämnade vi båten vid lokalen på Sandö, ibland rodde man ända till Bästö. På vägen lekte vi ofta på råstenen på Sandö mellan Anderssons område och ungdomsföreningens. Den var så stor att flera ungar rymdes där och leka. På Sandö udden slängde Pärre också patroner i en sten så det small. Det var ju livsfarligt, förstås, och det visste han också, men han skulle nu göra det i alla fall. Det låg också en gång en mina där i viksbotten. På fyrtioalet hörde man

ofta explosioner av flytminorna. De fanns kvar ännu in på 60-talet, då fick jag och Göran en gång en mina i laxreven. På vintern skidade man till skolan eller åkte sparkstötting när det var sånt före. Ibland, när det var riktigt fin blankis, kunde man åka skridskor. Det var såna där trögrejor med skridskojärn, som man snörde på flittossorna eller vad man nu hade på fötterna. Annars rodde vi, eller så förde farsorna oss med motorbåt. De turades om. Ture från Djupvik, han körde ofta på en sten, han kunde liksom inte bedöma var den fanns. Den har sen också kallats Tures sten.”

Doris berättar:

”När vi kom iland till Bästö var det självklart att vi gick in till Holmströms en stund. Nå, det var ju Reimarviksbarnens närmaste släktingar, men jag tror nog att det skulle ha varit oartigt att inte gå in och hälsa. Där satt vi alla i rad på soffan och teg väl mest, men det var stränga bud på att pojkarna skulle fråga karlarna hur fisket gått och rapportera hem till pappa och så frågade karlarna pojkarna hur mycket fisk pappa fått. Det var viktiga nyheter, alla levde vi ju på fisket.”

Lisbeth Huttunen:

”Vi gick alltid in till Holmströms när vi kom till Bästö. Där i Holmströms kök fanns det alltid folk, det var ju en stor familj, och ibland bodde nog släktingar och bekanta där också, tror jag. En gång kom vi vid matdags och karlarna skulle äta. I tur och ordning lyfte de på locket till en kastrull, tittade förväntansfullt ner i den och la sen på locket igen utan att säga ett ord. Inne i kastrullen fanns en lapp där det stod ’april, april’. Det var nog en riktig storfamilj, både ogifta söner och svärdöttrar fanns där, men småbarn hade ingen utom Henry, som bodde i sin stuga lite längre bort.

Tant Hanna var liksom huvudpersonen, hon var mamma till de där unga karlarna, bästöpojarna som de kallades. En gång när vi kom satt hon på en stol och höll på med morgontoaletten. Hon hade klätt överkroppen bar och det var mycket intressant att se hur hon lyfte sitt långa hängande bröst från bröstvårtan med ena handen och tvättade sig under det med den andra.”

På Bästö fick man ännu gå några hundra meter genom skogen. Den intressantaste delen av vägen var Sandhalsen, ett smalt näs som vid högvatten till stora delar kunde vara översvämmat. Sandhalsen bestod av två delar, en lite bredare, som åtminstone delvis alltid var så torr att man kunde gå på stigen längs den. Parallellt med den bredare delen fanns det längre ut i vattnet ett sandrev, som ibland var vattentäckt, ibland höjde sig över vattnet. Mellan näset och sandrevet fanns ett ganska grunt vatten. När isarna började frysa till var det först det grunda vattnet mellan näset och sandrevet som frös och barnen älskade att ta fart och rutscha över den bågande isen till sandrevet. Det var förstås förbjudet. Det fanns ingen risk för drunkning där, men ordentligt våt kunde man ju bli om man plotade igenom och då fick man vara våt hela dagen. Doris: ”Jag tror nog att jag plotade i sjön varje vinter. Och mamma skällde för att jag hade blött ner kläderna! Hon var nog ganska hård på att skälla, mamma”.

Det var ganska mycket man väntade sig av barnen. Att de skulle ta sig genom en beckmörk skog på hala stigar med stormlykta. Att de skulle klara att ro över öppna fjärdar, ibland i ganska styv blåst och klara av att sitta stilla i båten. Att de skulle kunna klara av att skida i kall blåst många kilometer iförda kläder, som inte alls kan jämföras med dagens värmedresser. Att de skulle kunna ta sig fram över svaga isar och veta var de kunde gå utan att falla igenom.

Och vi klarade oss. Allihopa.

UNDERVISNINGEN

Många klasser – en lärare

Det fanns sex klasser i skolan fördelade på den lägre folkskolans (småskolans) två klasser och högre folkskolans (storskolans) fyra klasser. Det var alltså fråga om att i samma rum kunna organisera samtida undervisning på sex olika nivåer. Alla år fanns det naturligtvis inte elever på varje klass och vissa år gjorde lärarinnan också rätt radikala ingrepp när det gällde fördelningen av elever på olika klasser genom att låta någon gå om en klass eller mitt i skolåret flytta upp någon till följande klass. Min äldre syster Doris började skolan som sexåring, men blev redan efter julen uppflyttad till andra klass, då hon kom att gå i samma klass som tre andra elever. De jämnåriga Inga och Britta Holmström fick däremot gå om första klassen och blev därmed klasskamrater med Ingas yngre syster Lisa. På så sätt blev undervisningen enklare att administrera. Enligt läroplanen undervisades två klasser samtidigt i samma ämnen, men genom att det i stort sätt fanns elever bara på varannan klass kunde lärarinnan undgå det knepiga med nivåskillnaderna.

Doris berättar:

”Jag började skolan som sexåring och flyttades redan efter julen upp till andra klass. Jag kunde läsa och skriva redan när jag kom till skolan, så lärarinnan tyckte väl det var onödigt att jag skulle gå ett helt år i första klassen. Jag lärde mig läsa hemma samtidigt med Bertil. Jag satt mitt emot honom på andra sidan bordet när han satt där och stavade och stånkade och jag såg i boken från min sida och inte var det

tydiligen svårare att lära sig bokstäverna upp och ner. Men fast jag kunde läsa var jag nog kanske annars inte riktigt skolmogen.”

Sena morgnar, sagotimme och utantilläsning

Av läsordningen framgår att småskolan skulle börja klockan 9 och sluta kl 13 medan storskolans dag utsträcktes till kl 14. Enligt läsordningen alltså. I praktiken började dagen sällan före tio, oftast kanske vid halvelva-elvatiden, ibland t.o.m. senare. Sen slutade den vanligen kl 15. Eftersom barnen färdades tillsammans till och från skolan satt naturligtvis småbarnen i skolan lika länge som de äldre. Efter längre perioder med ovanligt sen skolstart hände det att föräldrarna skickade lappar med barnen till lärarinnan där hon ombads att försöka starta skoldagen helst klockan 9 men allra senast klockan 10. Då kunde det bli skärpning ett tag, men särskilt länge räckte det inte.

Vissa timmar hölls gemensamt för hela skolan. Sista lektionen på måndagar hade alla barn gymnastik, onsdagar sång och fredagar handarbete. Dagens första timme mellan 9 och 10 var i småskolan uppdelad på två lektioner och fyra dagar i veckan hade man religion och räkning under den timmen medan storskolan under dessa fyra dagar turvis hade religion (katekes och biblisk historia) och turvis räkning. Eftersom den här timmen sällan existerade i verkligheten är det en gåta hur det kunskapsstoffet förmedlades, men åtminstone beträffande religionsundervisningen berättar Bertil Stenstrand att man vartannat år i bibliska historien läste Gamla Testamentets historier och vartannat Nya Testamentets. I småskolans undervisning var fokus på läsning, skrivning och räkning. Enligt läsordningen för år 1947–48 sysslade man med dessa tre ämnen mellan 9.30 och 12 varje dag. Den sista timmen på dagen mellan 12 och 13 hade man i småskolan ämnen som omgivningslära, handarbete,

teckning, sång, gymnastik eller sago- och lektimme. Det här var ämnen, som lätt kunde fortsätta i fri form ännu en timme då de större barnen ännu hade undervisning.

Det fanns alltså sagotimme på läsordningen. Doris Törrönen berättar:

”När den första Pippi Långstrump-boken hade kommit ut läste lärarinnan högt för oss ur den i skolan. Jag var alldeles begeistrad och kom hem och berättade att lärarinnan läst *saga* för oss. Pappa och mamma tyckte nog att sagoläsning var något som inte hörde skolan till. De hade nog en lite förklenande uppfattning om lärarinnan och hennes undervisning och menade, att ja, sånt förekom nu i den här skolan men inte skulle det gå för sig någon annanstans. Sen skaffade de ju nog Pippi Långstrump hem, så jag fick en egen.”

I storskolan kom det till sådana ämnen som historia, geografi, naturlära. Skrivningen blev mångsidigare, det var uppsats, stilskrivning, avskrivning/minnesskrivning och rättskrivning. Räkningen utökades med geometri. I religionen skulle man också läsa katekesen och till läsningen tillfördes versläsning. ”Mycket utantilläsning var det,” säger Bertil. ”Fänrik Ståls sägner och sånt. Sandels han satt i Pardala by...”

Småskolans läroplan

Plock ur läroplanen för år 1947–48: I ämnet religion (sedelära) för småskolan användes boken ”Vad Guds ord berättar” av T.V. Rosenqvist. Till religionsundervisningen hörde också inlärn timer av psalmverser. I omgivningslära och sysselsättning talar man om Havet vår åker, om solen, om årstider och de olika arbetena som hör till dessa, om köld, termometer och klädedräkten.

Djur och samfärdsmedel berördes. Skilt nämns julbrådskan i december och alla barnen har konkreta minnen av hur hela skolan berördes av den då julfesten ivrigt förbereddes. Enligt läroplanen gjorde barnen små utflykter i omgivningen. För det behövdes visserligen ingen skild lektionstid eftersom de väl tilltagna rasterna och skolvägen gav alla möjligheter till detta. Vårarbeten stod det också i läroplanen, detta innebar rent praktiskt att vi krattade runt skolan. Didaktiken hade enligt läroplanen tonvikt på praktisk inläring, barnen iakttog omgivningen och fick berätta om vad de sett, de tecknade och illustrerade.

Läsa lärde man sig ur Lärobok för små av Andersson o. Westerlund. När jag började skolan 1953 fick vi en ny läsebok Vi på Solgård av Märta Cavonius och Solveig von Schoultz. Det var en mycket roligare bok än den gamla. Det fanns illustrationer och roliga berättelser om Mia och Olle på Solgård och jag läste otåligt framåt i boken medan vi egentligen skulle stava på Sås eller mos? illustrerad med en såssnipa och Ros eller viol? med en bild av en viol invid texten. Jag hade lärt mig läsa som fem-åring, men jag minns inte om jag kunde skriva när jag kom till skolan. På den tiden ansågs det på inget sätt skadligt att tidigt utveckla läs- och skrivfärdigheter.

Skriftliga övningar gjordes enligt Salervo-Wasströms häften I–III. Mirjam Sundqvist:

”Vi skrev med bläckpennor. Ibland hade man tur och fick en ny och hel penna som gled fint som en orm över pappret, men ibland var spetsen spretig och det bara strittade om bokstäverna man skrev. Man torkade texten med plump-papper, men ibland hann man nudda med handen vid den våta texten före det och klottade ner hela pappret.”

De första lärospånen i räkning stod Räkna rätt I och II för. Vid slutet av andra klassen skulle man klara de fyra räknesätten och

tabulan.

Läroplanen i lek och gymnastik följer årstiderna med utelekar samt boll- och tävlingslekar i början och slutet av skolåret, sago- och ringlekar på senhösten som naturligt övergår i jullekar i december. På vintern ägnar sig barnen åt skidlöpning o. kälkåkning, och sådana gånger, då det inte är lämpligt väder för utesport är det fråga om gymnastiska lekar inomhus. Lasse Stenstrand minns:

”När vi hade gymnastik skuffade vi ibland undan pulpeterna och ibland sprang vi runt dem. Det var så där lekbetonat, hon var nog ganska kreativ att hitta på saker, Gertrud. Vi var fjärilar och sånt. Gertrud var nog på många sätt en positiv lärarinna. Försökte ordna skolan och undervisningen så att skolgången blev rolig.”

Erik Lindqvist har däremot en mindre positiv bild av gymnastiken:

”Gymnastiken bestod av ett rep, som hängde ner från taket, och det repet skulle alla pojkar kunna klättra upp i ett antal gånger. För flickorna räckte det med en gång.”

Doris Törrönen:

”Ibland var lärarinnnan med och slog boll med oss på gymnastiken. Lärarinnan var med och slog boll! Det tyckte inte föräldrarna var lämpligt. Gymnastik, det skulle vara taktfast marsch och flax med armarna, tyckte de. Till gymnastiken hörde också att klättra upp i ett tjockt rep som hängde från taket. Det var en enorm tillfredsställelse den dagen man blivit så stor att man orkade klättra ända upp till taket.”

I sången var det mycket psalmsjungning. Också skolsånger och

fosterländska sånger stod på läroplanen liksom även noter. Undervisningen i notläsning var inte särskilt effektiv, själv lärde jag mig inte läsa noter vare sig i folkskolan eller läroverket. I handarbete stickade man enligt läroplanen tvättlappar, virkade dammhanddukar och sydde en handarbetspåse på första klass. Doris Törrönen berättar:

”Första handarbetet man gjorde var en bläckpennstorkare. Det var två runda tygbitar utanpå varandra hopfästa med en knapp i mitten. Och så var kanterna överkastade med lag-nettstygn. Den torkade man bläckpennorna på, man skrev ju med bläckpennor, som skuffades in i ett pennskaft och doppades i riktigt bläck. Det var ett fasligt plumpande när man skulle skriva. Det var lite tävling om vem som hade den finaste penntorkaren.”

På andra klassen stickade man vantar, virkade en halsduk och sydde dockkläder. Bertil Stenstrand berättar att ett av de första arbeten han gjorde i slöjden var en fisknätkasse. ”Jag band den i skolan och sen satte farsan ett träband uppe i övre kanten.”

Storskolans läroplan

I storskolan deltog alla klasser samtidigt i religionsundervisningen. Psalmer hörde till.

Läsning tränade man i trean och fyran med berättelser ur Vår läsebok och Fänrik Ståls Sägner. I spalten Didaktiska anmärkningar har lärarinnan antecknat: *”På grund av bokknappheten i skolan få barnen från hemmen taga lämplig läsning som ansluter sig till undervisningen i geografi, naturlära och historia.”* Huruvida barnen hade lämpligt läsmaterial i sina hem förblir dock oklart.

Grammatik och skriftliga övningar tränade man ur Folksko-

lans form- och satslära samt Rättsskrivning av Hagfors. Förutom grammatik, satslära, diktamens- och rättsskrivning samt uppsatsskrivning står det i de didaktiska anmärkningarna: *"Barnen ha hemuppsatshäften i vilka de få rita bilder över händelser de varit med om och sedan skriva om."* Lärarinnan kombinerade här i pedagogisk avsikt olika skapande sätt att uttrycka upplevelser på ett mångsidigt sätt. Ett pedagogiskt grepp som flera decennier senare skulle framstå som synnerligen modernt.

Historieundervisningens lärobok var B. Estlanders Världshistoria och världskultur. Historieundervisningen startade först i femte klass. Undervisningen sträckte sig från den förhistoriska tiden till *"Den nyaste tiden intill våra dagar"*. I "didaktiska anmärkningar" står noterat att klass sex jämsides repeterar Finlands historia. Hembygdslära och geografi följer S. Sahlbergs Geografi I. I undervisningen ingick kartläsning, kartritning, topografi, landskapen och länen, klimat, växt- och djurvärld, bosättning och näringar, samhälle och stat. Enligt läroplanen gavs den första undervisningen i naturen då barnen samlade växter och stenarter som undersöktes gemensamt. Både i historia, hembygdslära och geografi hade storskolans femte och sjätte klass samma läroplan och undervisades samtidigt.

I geografin behandlade man år 1947–48 i klasserna 5 och 6 hela Europa och avslutade med Finlands geografi. Begreppet Finland kändes rätt främmande därute i den yttersta skärgården. Namnen på stråtarna och sjöarna föreföll konstiga och obegripliga medan flertalet av den tidens städer också hade svenska namn som var lättare att lära sig. Namnet "Suomi" väckte egentligen ingen genklang och Vårt land sjöngs självfallet på svenska. Ännu i denna dag kan jag inte den finska versionen av nationalsången. Det var tydligen ganska lika för många barn i svenskbygderna, eftersom en kvinna hemmahörande i Pargas en gång berättade, att under hennes barndom betydde ordet Suomi ingenting annat för henne än korv.

Naturläran omfattade enligt läroplanen zoologi, grundkurs

i fysik och kemi, husdjurs- och trädgårdslära samt hemhushållning och nykterhetslära. Jag har inte det minsta minne av kemi och fysik, kanske de kom först på sexan då jag inte mera gick i folkskolan. Däremot tog jag den starkt propagerande nykterhetsläran till mig, om det nu sen skedde i skolan eller genom indoktrinering från annat håll. Tidningen Eos kom till skolan och enligt min syster fick varje hem ett exemplar. Den var inte så rolig som t.ex. Julstjärnan, men lästes flitigt i brist på annat. Min mor var en ettrig alkoholhatare och Mirjam Sundqvist menar att också hennes mor, lärarinnan, var väldigt avogt inställd till alkohol. All information om alkohol gick ut på att bruk av alkohol var detsamma som missbruk och att det ledde till fattigdom, hustru- och barnmisshandel och misär. Min far var en mycket måttlig, för att inte säga nykter man, så jag hade egentligen inga andra begrepp om vad onykterhet kunde föra med sig än de jag hade fått genom denna propagandistiska alkoholinformationen. Första gången jag såg pappa på sniskan var jag fjorton år och jag blev djupt olycklig och bekymrad för familjens framtid, för jag var övertygad om att detta skulle leda raka vägen till familjens undergång och att jag säkert nu måste sluta läroverket eftersom alla pappas pengar hädanefter skulle gå till sprit.

För en del av skäriborna utgjorde spritsmugglingen under förbudstiden den ekonomiska grund som de ännu på 40- och 50-talet byggde sitt relativa välstånd på. De stora hus, som fanns på många hemman, ofta jämsides med gamla hundraåriga stugor med storkök och kammare, var byggda med smugelspritpengar. De gamla stugorna försvann så småningom, numera finns bara enstaka bevarade.

Storskolans räkning och geometri följde M. Thors Räknebok och Lindfors Geometri. I trean och fyran repeterade man de fyra räknesätten, gick igenom metersystemet och började glutta på decimaltal. Femman och sexan tampades med decimaltal, bråk, geometri, enkel och sammansatt regula de tri

samt procent- och intresseräkning. Dessutom tränade man enligt läroplanen i början av varje timme lite huvudräkning och övade tabulan samt olika sorter (måttenheter).

I teckningen i storskolan övade man färgläggning med krita efter att ha ritat bär, blad etc efter modell. Grundfärger och -former, penseltryck, vattenfärger, linjalritning. Det mest kreativa på det området verkar vara *sago- och landskapsteckning med konturer*. Mirjam Sundqvist:

”Vi hade penaler av trä och i den fanns bäckpenna, blyertspenna, gummi och pennvässare. Dessutom hade vi linjal och Borgå oljekritor. Det var ganska dåliga kritor, det ville inte riktigt bli någon färg att tala om fast man tryckte hur mycket som helst. När man blev lite äldre fick man börja måla med vattenfärger.”

Pennvässaren var ingalunda en lyx alla elever kunde tillåta sig. Flera föräldrar tyckte att den innebar en onödig utgift och barnen fick klara sig med kniv för att spetsa pennan. Lasse Stenstrand berättar att han uppfattade Mirjam och Lolan som de mest begåvade eleverna för att de hade så fina teckningar. ”Själv var jag alltid lite missnöjd med mina egna.”

Välskrivningen var ett viktigt ämne. Det var bara på kanslier och kontor man ibland använde skrivmaskiner, i övrigt var det handskrift som gällde både i personliga och officiella dokument, så det var viktigt att man kunde skriva tydligt och helst också vackert. I småskolan skrev den ena klassen medan den andra läste. Varje dag var det en timmes skrivning. I storskolan skrevs det naturligtvis också, men man hade stilskrivning som ämne endast två timmar i veckan i trean och fyran. Lasse minns skrivövningarna:

”När man lärde sig skriva hade man blå skrivhäften med dubbla linjer. Mellan de där linjerna skulle mittdelen av

bokstäverna rymmas medan staplarna sen skrevs ovanför och under raderna Man skrev samma bokstav många gånger efter varandra så att man lärde sig. Först skrev man med blyertspenna och sen med bläck.”

Det här är den generation som senare började använda skrivmaskin och dator, och många har förlorat den klara och läsliga handstil vi utvecklade i folkskolan. Ännu i dag förundrar jag mig över den vackra och lättlästa skriften i de dokument jag har forskat i för arbetet att skriva detta. Min föräldragenerations sätt att skriva. Inte ett enda handskrivet papper bereder mig den minsta svårighet att läsa. Ändå är de skrivna med bläckpenna som lätt kunde plumpa och den våta texten kunde lätt suddas ut. Min fars drivna handstil är lätt att känna igen, en stil som har utvecklats under mycket skrivarbete som han gjort med höger hand trots att han var född vänsterhänt. I hans generation tvingades vänsterhänta att lära sig skriva med höger hand, men jag vet inte om det ännu gällde på 40- och 50-talet. Kanske vi inte hade några vänsterhänta i vår skola.

I storskolans handarbete virkade och stickade flickorna pannlappar, lärde sig fälla och stoppa, stickade strumpor. På fjärde klassen var det dags att sy ett förkläde för hand. Symaskin fanns inte i skolan. Jag var ett ganska opraktiskt barn och handarbete hörde på inget sätt till mina favoritämnen i skolan. En pärs var förklädet vi skulle sy, med bröstlapp och hängslen och fickor. För hand. Jag sydde ett i rödrutigt bomullstyg och allt skulle sys med fina stygn. Jag har ett minne av små svettiga fingrar som stacks till blod av den vassa nålen och hårt höll om tyget skrynklande det till en ofräsch trasa medan tråden ohjälpligt knutade sig gång på gång. Inte heller blev jag någon hejare på stickning. Så långt som till att kunna sticka en yllesocka med häl kom jag aldrig, fast stickning hörde till de normala färdigheter en flicka i min ålder skulle ha. Hålsöm och broderier gjordes på dynvar och linnetyg. Anna-Lisa Lindströms (Lisa

Holmström) dynvarstyg var alldeles för hårt ”och det tog hela vintern att sy hålsömmen för det var så svårt att dra ut trådarna från tyget.” På sista klassen fick man sy nattlinne och klänning och till sist något efter eget val. Jag tror aldrig någon sydde en klänning ”efter eget val” i skolan eftersom den sista klassen i praktiken inte existerade. Men flickorna kunde nog sy kjolar och blusar när de fick pengar nog att köpa tyg till dem.

Undervisning i slöjd gavs inte, enligt lärarinnans anteckningar i läroplanen berodde detta på verktygsbrist. *”Gossarna ha sysslat med bindning av fiskkassar och nätstycken”*, skriver hon. Detta bekräftas av Erik Lindqvist:

”Till slöjden hörde också att lära sig att binda nät, tjuvan stod framme vid katedern och bara en kunde ju binda åt gången. Pojkarnas slöjd var det nu inte så bevänt med. Hon var nu inget vidare på slöjd, Gertrud. Så till slöjden hörde bl.a. att såga och hugga ved. Nå, sågandet var ju ett trist jobb, så en dag föreslog Pärre att vi skulle hugga av det där repet som håller ihop sågen och sen säga att sågen gått sönder så att vi inte kunde såga något. Jag insåg ju att det där kommer lärarinnan att undersöka, så jag hittade på att vi om sakta och lite ojämt filade av repet mot yxan så att det såg ut som om det slitits i användningen så kommer hon inte att märka något. Och så behövde vi inte såga mera den dagen.”

Gymnastikens läroplan i storskolan skiljde sig inte mycket från småskolans. Lite mindre lekbetonat kanske, men alla barn gymnastiserade ändå tillsammans. Sångundervisningen inbegrep *”De första grunderna i musiklära samt gehörssång ävensom tonträffning och en- och tvåstaviga sånger.”* Sångfärdigheterna testades varje termin med ett sångprov som för många blyga elever var en mardröm. Sjöng man inte alls blev betyget ett streck. Om man trots allt vågade sig på att ta sig ton blev man aldrig bättre i sång. Det vitsord man fick på första klassen stod

sig skolan ut.

1954 års läroplan är ett tätt tryckt dokument där innehållet i undervisningen är färdigt givet av myndigheterna. Friheten för läraren att själv utforma det har tydligen minskat. Lärarinnan har endast behövt skriva in de läroböcker som använts. Ett mönster som upprepat sig under skolhistorien: perioder då myndigheterna strängt vill reglera innehållet i och metoderna för utbildningen växlar med perioder då skolorna får uppmuntande direktiv om att skolan och lärarna själva skall utforma sin undervisning.

Fortsättningsskolan

Doris Törrönen berättar att det sista skolåret lästes fortsättningsskolans kurs jämsides med den övriga undervisningen:

”Det var såna där ämnen som hembygdskunskap och hemvård och fiskeri. Hemvårdskunskapen var helt urmodig, bl.a. fick man lära hur man skulle sy ett linne. Det var viktigt att uringningen inte gick längre ner än till övre lungspetsarna så att linnet skulle vara tillräckligt varmt. Ingen människa sydde mera själv linnen, de var köpisvara!”

Till fortsättningsskolans ämnen hörde dessutom litteratur, samhällslära, lantushållning, handarbete, skrivning och räkning. Det sjunde skolåret, då man inte längre gick i skola, var det meningen att barnen skulle avlägga vissa tentamina, men ingen har ett minne av att någonsin ha tenterat något.

Under flera år sänder Pernå kommuns folkskoleinspektör Valter Blomqvist lärarinnan en liten sedel tillsammans med de av honom godkända returnerade avgångsbetygen, där han påpekar att innan betyget delas ut bör det innehålla en anteckning

om omfattningen av fortsättningsskolans undervisning, t.ex. 200 timmar, dock ett minimum på 100 t. Ingen anteckning om detta har gjorts i betygen. Avgångsbetygen är daterade två år efter det den faktiska skolgången avslutades. Enligt dessa har barnen alltså gått i skola i åtta år.

Material

”Det var ganska knapert med undervisningsmaterial,” minns Mirjam Sundqvist. ”Det fanns en låda med bibliska planscher och så en jordglob och karta. Och så fanns det fiskar som låg i sprit i flaskor. Måne de nånsin användes i undervisningen?”

Läraryn hänvisar i läroplanen till materialbristen. I ett par fall ingår det i planen att barnen skall ta med lämpligt material från hemmen, men det kan säkert ifrågasättas om de hade tillgång till det. Det mesta av materialen fick barnens föräldrar betala för, böcker, h ften, pennor och handarbetsutrustning var inte gratis. Sl jden för gossar låg för f fot. Det fanns inga verktyg i slöjdsalen och de skaffades heller aldrig. Troligen var också l rarynnans kompetens på området bristfällig. I annonsen f r en lärare  r 1945 framgick, att kompetens i flick- och pojkhandarbeten var alternativa och att det av läraren krävdes endera. Möjligen fick kvinnliga och manliga studerande redan i seminariet olika utbildning i ämnet.

Inlärning eller begåvning

Det fanns saker man kunde lära sig i skolan genom att få undervisning och saker man inte kunde lära sig. Till det man kunde lära sig hörde skrivning, l sning och räkning. Dikter ur Fänrik Ståls sägner och tabulan. Till det man inte kunde lära sig hörde s ng och teckning. F r dessa ämnen fordrades en

naturlig begåvning och bara den kunde ge en färdigheter på området. Jag var duktig på att teckna men dålig i sång och så skulle det förbli. Tabulan och Fänrik Stål gick ganska galant, för jag hade ett välutvecklat mekaniskt minne som till min sorg senare skulle gå förlorat. Min favorit var Döbeln vid Jutas. Jag tilltalades av hans uppstudsighet mot prästen och rös av välbehag när jag deklamerade *"Driv ut prelaten!" ropar han åt drängen. Och akta dig om han släpps in härnäst."* Fast jag fick ju förstås fråga pappa vad prelaten betydde.

Eventuella talfel kunde skolan inte heller åtgärda. Så här lät det på julfesten år 1954 då jag uppförde Mias aftonbön:

Vet du Gud, nu vill jag sova
Låt mig sova iktigt gott.
Dagen va så lång och olig
Tack fö hela dan jag fått.

Jag var åtta år och satt inför den samlade publiken med knäppta händer på en bänk uppbäddad till säng iförd mitt skära flanellnattlinne. Jag hade just lärt mig säga r, men tillsvidare var det en skamlig hemlighet som inte kunde avslöjas offentligt, för jag föreställde mig att en sådan förändring av min personlighet omedelbart skulle leda till fnissningar bland större syskon och en pinsam uppmärksamhet bland resten av publiken. Det gällde att inte utmärka sig på något sätt. Att jag inte kunde säga r var en egenskap hos mig ungefär på samma sätt som mitt svaga hjärta och hade inte gett anledning till någon allvarigare form av diskriminering utom det sedvanliga retande som stora syskon ägnar sig åt. Men att förändra sig, att plötsligt vara någon annan än tidigare kunde tolkas som om att man trodde att man var någon, och det var skamligt. Det gällde att inte ta risken.

När jullovet var över kom jag till skolan och sa r. En lämplig inkörstid hade gått i familjens sköte. Till skolans undervisning hörde inte att lära barnen den lämpliga dallringen med tungan

mot gommen. Talfel var något som antingen växte bort eller så blev de kvar som en del av ens personlighet.

Inte heller var det skolans eller skolhälsovårdens sak att se till att smärre kroppsliga defekter som hållningsfel blev åtgärdade. Uppmärksammade nog, men ingen tänkte sig att man på allvar borde göra något åt saken. Min egen ryggrad började i ett rätt tidigt stadium krumbukta till sig på olika sätt och allmänt förfasade man sig över min dåliga hållning. ”Räta på ryggen”, fick jag höra jämt och samt. Jag försökte räta på ryggen. Men jag visste inte hur jag skulle göra och ingen tänkte på att jag kunde ha behövt hjälp med en så självklar sak, så det enda som hände var att min rygg inte rätades. Ibland fick jag klander för att jag inte lydde denna enkla uppmaning och jag kände mig misslyckad för att jag inte kunde det som alla andra tycktes kunna utan besvär. Senare i livet kom den ryggen att besvära mig på många olika infernaliska sätt. Med förfärad fascination kunde jag läsa om Ingrid Bergmans dotter Isabella Rosselini, som på grund av svårartad skolios fick tillbringa flera år av sin barndom utsträckt på något slags sträckbänk. Om denna metod tillämpades för behandling av barnryggar i Finland vet jag inte, men det alternativet verkade inte lockande och ingen föreslog det heller. Numera kunde man säkert komma långt med väl utarbetade träningsprogram.

FOSTRAN

Snäll och lydig

Skolans uppgift är att lära och fostra. Om fostran numera har fått vika för undervisningen så kan man nog säga, att den hade en framstående plats i Kejfsalö privata folkskola. Kanske inte alltid ens medvetet, men som ett slags genomgående värdegrund.

”På den tiden vågade barnen inte vara annat än snälla och lydiga mot vuxna,” säger Mirjam Sundqvist. ”Vi var nog ganska strängt hållna. De disciplinära åtgärderna i skolan var nog ganska måttliga för vi muckade minsann inte. Sånt som t.ex. kvarsittning var ju praktiskt svårt att ordna eftersom många kom med samma båt. Antagligen var det så, att straff utdelades mest i form av en extra dejtourtur eller något sånt. Vi var också ganska snälla sinsemellan, t.ex. lekte vi på rasterna alla med varandra fast ålderskillnaden kunde vara stor.”

Doris Törrönen minns däremot ett sällsynt straff:

”Under mitt första skolår inträffade den enda kvarsittning som förmodligen förekom i skolan. Vi fick stå i en hel timme vid pulpeterna, och jag begrep inte alls varför vi skulle göra det. Först ett bra tag senare förstod jag orsaken: vi hade gått på ny is. Det var förstås förbjudet, men det visste åtminstone inte jag utan jag följde bara efter pojkarna. De var ju större och jag litade ju på dem. Pappa satt i motorbåten i en timme och väntade på oss medan vi stod vid pulpeterna.

Han var hemskt arg. Mamma var också arg, mest på mig, och daskade till mig och frågade varför jag gått på isen. Jag sa som det var: att pojkarna gick först. Då fick jag veta att man inte får skylla på andra och att jag som flicka borde ha förstått bättre! Jag var sex år och skulle förstå bättre än pojkarna, som var åtta och nio! Det gick flera dagar innan jag av pojkarnas prat förstod sambandet mellan kvarsittningen och vår ispromenad. Det där att förklara sammanhang var nog inget den vuxna generationen sysslade med på den tiden.”

Vid eventuella förbrytelse var det viktigt att stå solidariska och inte skvallra på varandra. Erik Lindqvist berättar:

”Uppe på Högberget fanns ett artilleritorn kvar från kriget och det drog ju oss pojkar till sig. Där fanns alla möjliga vajrar och ledningar och inne i tornet en brun bakelitapparat som vi trodde att var en telefon. Man kunde inte se hur den såg ut inuti, men Pärre tyckte att vi skulle slå sönder den och undersöka den och det gjorde vi ju då. Efter ett tag kom det två militärgubbar till skolan och hade allvarliga förhör med lärarinnan. Vi hade ju förstört statlig och militär egendom. Vi barn blev utskickade under samtalet, men efteråt skällde hon ju ordentligt och förhörde oss, men ingen avslöjade Pärre.”

Aga var ännu på 40- och 50-talet ett vanligt och godtagbart uppfostringsmedel. Börje Andersson konstaterar om lärarinnan:

”Gertrud var hygglig mot oss. Hemma kunde man nog få ett kok stryk men Gertrud slog aldrig. Hon hade en pekpinne och den kunde hon slå i katedern, men oss rörde hon inte. Hon hade nog respekt med sig i alla fall, inte sa man vad som helst åt lärarinnan.”

De flesta barn blev agade hemma. Det ansågs att det inte blev folk av barnen om de inte fick kännbara straff och den förälder, som inte gav de straffen vid behov, skötte inte sin uppfostrargärning. I vår familj gick åldersgränsen för svårare kroppssaga vid småflickorna, mig och min lillasyster. Vi fick aldrig stryk, bara lugg ibland, medan mina äldre syskon nog blev agade. Med dåligt samvete kommer jag ännu ihåg när jag skvallrat på min äldre syster och mamma gav henne en ordentlig omgång med käppen. Samvetet gnagde etter värre för jag hade inte farit fram med hela sanningen. Med oss små började föräldrarna kanske tröttna på att vara så nitiska i sin uppfostran, och de var ju heller inga grobianer som slog för nöjes skull. Kanske också andra, mildare uppfostrarideal, började behandlades i dagstidningarna.

Förbud efterföljdes i allmänhet eftersom fruktan för represalier var stor. Ofta hade ju också förbuden ett klart syfte att inte utsätta barnen för fara, och det är ett faktum att vi alla överlevde. Hur det lyckades? Hur det kom sig att ingen olycka skedde? Man lärde barnen hur de skulle bete sig på stränder, i båtar, på svaga isar. Och man höll dem i hård skräck för följderna om det uppenbarades att de brutit mot något påbud. Det var nog rädslan för föräldrarnas vrede som gjorde att barnen för det mesta inte gjorde några överträdelser. Den rädslan räddade kanske många liv.

Smått folk, vuxna och fint folk

Alla som bodde därute hörde till samma småfolksklass. Det kunde finnas lite skillnader i inkomst och förmögenhet, men alla pappor var fiskare och i det dagliga livet hade alla i stort sett lika lite pengar att röra sig med. Vi barn tilltalade vuxna med tant och farbror. Tant Greta och Farbror Sven. På Granö duade barnen inte sina föräldrar utan tilltalade dem i tredje person

med mamma och pappa, men det var inte särskilt vanligt. Folk som kom ut som sommargäster titulerades väldeliga. Vi bodde på hyra i ingenjör Eks hus, och han kallades Ingenjören, hans fru Ingenjörskan. Rektor Åström, rektorn för läroverket, sommarbodde ibland hos oss på Bastuvik och hon hette inte tant Margit utan Rektor Åström. Det var inte fråga om att tanta eller farbrödra sommargästerna, än mindre dua. Inte heller de vuxna lade bort titlarna, respekten för bättre folk var stor och man visste noga sin plats. Till god uppfostran hörde en djupgående socialisering till denna mot överheten respektfulla småfolksidentitet, där man i djupet av sin själ visste att man själv inte var någon.

Barn skulle inte gärna tilltala vuxna om de inte själva blev tilltalade. Vuxna inledde heller inte samtal med barnen i någon högre grad. Så min förvåning och känsla av orättvisa var oerhörd när min mamma en gång berömde hur trevlig en främmande pojke, som var på besök i skärgården, var, hur väluppfostrat och belevat han talade med de vuxna. Vi fick mest tillsägelse att hålla tyst om vi inte blev tilltalade, och blev vi tilltalade hade vi ingen större förmåga att svara med just något annat än ja och nej. Det hade jag trott att var god uppfostran! Dålig uppfostran förknippade jag på inget sätt med föräldrarna. Dålig uppfostran var ett personlighetsdrag hos barnet, som kom till uttryck i uppstudsighet eller rentav elakhet. Något som barnet självt helt och hållet var ansvarigt för.

Det var ett helt normalt beteende att negligera barns försök till kontakt. Talade föräldrarna med andra vuxna skulle man minsann inte komma emellan med en enda liten fråga. Jag minns hur jag i evigheter kunde stå och rycka i pappas ärm och fråga när vi skulle fara hem när jag ville veta om det ännu fanns tid att starta någon lek med Gun och Tove på Granö. Pappa bara pratade och pratade med farbror Valter och nedlät sig inte att över huvud taget notera mig förrän han till slut irriterat viftade iväg mig som en fluga, fortfarande utan att ge mig besked

om hemfärden. Men om jag inte var parat när det var dags, då fick jag minsann veta av det.

Tro inte att du är någon

Att berömma barnen och uppmuntra dem var inget som vare sig föräldrar eller skolan sysslade med, det ansågs kunna leda till högfärd och övermodighet. ”Aldrig nånsin fick man höra att man var bra i något,” konstaterar min syster Doris. Min bror Kalle berättar om sin studietid i Handelsinstitutet senare på 60-talet:

”Det var tävling om vem som var bäst i proven. Jag klarade mig bra och fick då äntligen upp lite självförtroende som det inte var så hävt med annars. Pappa var inte bra på att ge barnen självtillit. Det var fult att sticka fram också med sånt som man var bra på.”

Hälsa och vara artig

”Vi var nog uppfostrade till att vara artiga och hänsynsfulla mot varandra,” säger Erik Lindqvist.

”Speciellt hade artighetsuppfostran fastnat på Bertil, alltid när han kom innanför skoldörren för första gången på dagen bockade han sig och skrapade med foten och sa god dag högt och tydligt. Vi andra kom kanske inte alltid ihåg att vara så noga med det där hälsandet.”

Det där med att hälsa ordentligt var en viktig del av uppfostran. Flickorna neg och pojkarna tog av sig mössan och bockade. Man hälsade på alla och i synnerhet främlingar. Under fem-

tioalet fanns det ett arbetsläger på Kejfsalö där personer, som gjort sig skyldiga till mindre brott som t.ex. rattfylleri, avtjänade sitt straff genom att arbeta i Tampellas skogar. Vi kallade dem fångarna. Jag och min lilla syster var tillsagda att niga och hälsa på fångarna men inte inlåta oss på samtal med dem. Risken för samtal var liten för vi vågade just inte tala med främmande personer och vi förstod inte finska.

Trygg vänlighet

Om vi barn socialiserades till underdånighet mot Makten, verklig eller inbillad, socialiserades vi också till den vänlighet och hygglighet som fanns som en genomgående trygghet i våra liv. Samstämmigt vittnar eleverna om att skolbarnen levde i sämja och inte mobbade varandra.

”Det var väldigt lite bråk och gräl i skolan”, minns Erik Lindqvist. ”Väldigt nära på något sätt. Mobbning förekom inte alls och på det hela taget kan man nog säga att det var en vänlig kultur.”

Inte ens slagsmål pojkarna emellan förekom. Börje Andersson berättar, att medan han ännu gick i Köpbacka skolan fick han nog ta till nävarna ibland, ”där var det livsfarligt”, men ute i skären förekom inte slagsmål. ”Kraftmätningar, jo, men slogs gjorde vi inte.”

Lisbeth Huttunen:

”Det var ganska fridfullt, ingen höll på att retas eller mobba. På sommaren kom det ibland stadsflickor dit ut. De höll på med sånt där som vem är din bästis och ställde sig in hos våra vanliga lekkamrater och kom emellan. Vi kunde riktigt

inte sånt där, vi kunde ju inte normalt byta till nya vänner, för det fanns inga att välja mellan, och vi kände oss nog ganska osäkra då.”

”Ett bråk minns jag, det var när Lolan och Margareta råkade i gräl,” berättar Erik. ”Lolan slog till Margareta, som bara stack hem och tog syskonen med sig och sen inte syntes till på flera dagar. Det var rätt upprörande, för det var så sällsynt med sånt, vi kände liksom inte till att man kunde bete sig så där. Jag vet inte hur det reddes upp sen. Lolan var ju lärarinnans dotter. Kanske föräldrarna pratade med varandra så att det ordnade sig, inte vet jag.”

Anneli Rosenlund:

”Inte minns jag att vi retades något mycket med varandra. Jo en gång sa Lasse åt mig när vi satt i roddbåten på väg till skolan ’Du har en mus mellan benen.’ Kanske han var så där 13 år och jag var tio eller elva. Jag blev både arg och skämdes och tänkte att jag inte alls ville fara till skolan följande dag.”

Hennes syster Inga Laitamäki (Holmström) funderar:

”Det var ganska snällt i skolan men ibland hade vi lite strid med Altarskärsbarnen. De höll sig lite för sig och ibland slog de boll bara för sig själva.”

Men min syster Doris berättar om hur ett mobbningsfall kunde se ut:

”I början av min skoltid fanns det ibland i skolan en liten flicka, Maj-Britt. Hon var inte där länge och jag tror att hon heller inte var inskriven på allvar. Hon gick sedan i skola i Köpbacka där familjen bodde. Hon var väl nästan minst,

och hon kissade på sig ibland. Nå, det var hon inte ensam om, det fanns andra där också som kissade på sig, åtminstone ett par stycken. Men jag började mobba Maj-Britt. Jag vet inte om de andra var med men jag retade nog henne. Lärarinnan förstod hur hon skulle tas med situationen, hon bad Maj-Britts mamma komma till skolan för att se hur det gick till. Vi skulle hoppa ruta på golvet som vi ofta brukade när det var kallt ute. Och jag sa att 'Maj-Britt, hon får sen inte vara med.' Då var Maj-Britts mamma på mig som en hök och spände ögonen i mig och frågade 'Och varför får Maj-Britt inte vara med?' Jag stod alldeles förbluffad med munnen öppen, för mig var det så självklart att Maj-Britt inte skulle få vara med att jag aldrig ens tänkte att det var något att tala om."

Lek och samarbete

De långa rasterna gav oss utmärkta tillfällen att leka med varandra och lära oss följa regler. Anarki var helt okänd. Ingen skulle ha kommit på idén att ifrågasätta reglerna, för det skulle ha förstört leken. Lasse minns:

"Vi lekte mycket, olika bollspel t.ex., slog boll nere på planen eller lekte jägare och hare. Det gick till så att en, jägaren, hade bollen och de andra sprang och gömde sig i skogen. Så skulle jägaren leta upp dem som gömt sig och kastade bollen på den han fann, och då blev den upphittade också jägare. Så lekte vi andra gömlekar: rövare och polis, käppen är hemma. I käppen är hemma sprang en med en käpp runt huset medan de andra gömde sig. Sen lämnade han käppen på trappan och började leta efter de andra. När han funnit någon sprang han tillbaka och rörde vid käppen och ropade den upphittades namn, t.ex. Stinas namn i boken. Men de

som gömt sig kunde också försöka ta sig fram och röra vid käppen utan att bli upptäckta och när man lyckades ropade man: eget namn i boken och då hade man liksom vunnit och behövde inte vara den som letade nästa gång.”

”Det fanns ett fotbollsläder i amerikapaketet som kom efter kriget,” minns Lolan. ”Bara ytterläder, ingen gummi-boll att blåsa upp och sätta inuti. Så det blev inte mycket till studs när vi fyllde lädret med tidningspapper. Men vi lekte med den ändå, man fick använda det som fanns.”

Om man inte riktigt var nöjd med sig själv så fanns det alltid fantastiska förebilder att identifiera sig med. Lasse:

”Vi åkte mycket skidor. Vi pojkar hade tagit låtsasnamn av kända skidlöpare på den tiden. Jag var Martin Stokken. Sen fanns det Sixten Jernberg och Veikko Hakulinen. Och för flickorna fanns Siiri Rantanen.”

Under min tid fanns det bara en pojke, min bror Lasse, i skolan, så lekarna blev mera flicklekar. På senhösten, när löven redan fallit från träden men snön inte ännu kommit, brukade vi anlägga mossträdgårdar på skolberget. Där fanns alla möjliga sorters lavar och mossor, och som naturstudium var det förträffligt för vi lärde oss skilja på dem som arter och såg vilken rikedom det fanns av dem fast vi inte alltid visste vad de hette. Extra fint blev det om man hittade lingonris, som ännu hade bär på. Om man var mera intresserad av djur än växter kunde man också placera in djur av kottar i sin trädgård, tallkottar och grankottar med stickor till ben som blev får och kor.

Vi hoppade också ruta. När våren kom väntade man ivrigt på att det skulle bli så mycket barmark att man kunde rita upp hopphagen på marken. Utomhus hade vi små porslinskärvor som märken, hade man hittat en med ett extra fint mönster från någon kaffekopp eller så var man noga med att inte tappa

bort den. När det var kallt fick vi hoppa ruta inne i skolsalen och då ritade vi upp rutorna med krita på golvet och använde sockor eller vantar som märken.

Större delen av skoldagen gick nog åt till lek, åtminstone så känns det så här långt efteråt. Det var inte så värst strängt i skolan, och blev man lite trött på undervisningen kunde man t.ex. räcka upp handen och be att få gå ut, en omskrivning för att gå på utedasset. Det kunde bli en rätt lång utfärd för att ta sig fram till tuppen var minsann inte bara att raskt springa upp för stigen och efter uträttat ärende ner tillbaka. Nej, om det var snösmältningstider var det livsviktigt att ta sig fram bara genom att trampa på de bara fläckarna och absolut inte vidröra snön med sina fötter. Var det barmark kunde det t.ex. vara strängt förbjudet att trampa på marken, man tog sig fram genom att balansera på stenar och trädrötter. Företaget att gå ut kunde på så sätt vara en rätt tidskrävande operation och ledigt slå ihjäl nästan halva lektionen.

Också förberedelserna till julfesten och våravslutningen var nog viktiga i vår fostran, liksom också deltagandet i programmet. Alla var med och även om föräldrarna ibland såg julfestförberedelserna som alltför omfattande på bekostnad av det "verkliga" skolarbetet så kan man nog säga, att de hade en stor betydelse i vår fostran till förmågan att samarbeta. Och att vara med ordna en högtidlig tillställning själva. Och även om man hade bara en liten tomteroll i programmet så var det ändå någon träning i att uppträda inför publik.

Lasse minns:

"En gång skulle jag vara julgubbe i någon tablå. Jag var ganska blyg och tillbakadragen och lärarinnan var lite orolig för hur jag skulle klara mig. Sedan gick det nog bra så hon var nöjd med mig. Och jag också, förstås."

SKOLANS ARBETSRYTM

Skolans arbetsår

Liksom det övriga livet följde skolarbetet årstidsväxlingarna. Trots att skolan under de två första verksamhetsåren kom igång lite senare än normalt var skolstarten de kommande åren som i andra skolor vid månadsskiftet augusti-september. Enligt anteckningarna i matrikeln kunde vårterminen sluta mellan den 24 maj och 5 juni, vanligtvis omkring den 31 maj. Höstterminen slutade någon gång mellan 15 och 22 december, förmodligen beroende av isläget eftersom det är troligt att skolan måste hålla stängd och ingen julfest kunde hållas om isarna inte bar. Det framgår inte av anteckningarna när vårterminen startade, men jag har ett minne av att jullovet var minst tre veckor långt. Jag minns inte att vi hade sportlov. Det kan hända att olika arrangemang under menförestiden gjorde att man måste ta igen skoldagar och därför ibland höll skola under sportlovs-tiden, då isarna säkert bar.

Speciellt under vårens menförestider var de barn, som bodde längre borta, tvungna att inkvarteras hos familjer som bodde nära skolan. Jag och min syster Lisbeth blev inkvarterade hos tant Margit på Sandö. Det var en trist vecka, vi längtade hem. Lisbeth berättar:

”När isarna blev riktigt svaga var vi inkvarterade hos tant Margit i Sandö. Hon var syster till lärarinnans man Werner och bodde i nedre våningen av deras hus med sin bror Gösta och sin mamma Laura. Farbror Gösta var en tjock och svet-tig karl som inte sa något. Tant Margit lagade en eländigt dålig mat som var mycket sämre än den mamma lagade. Vi

fick söta potatisar som hade frusit om vintern. Sov gjorde vi i en utdragssoffa i köket. Ovanför soffan hängde en klocka med långa lod som tickade och tickade. Tant Laura steg ibland upp och kissade i ämbaret på natten. Det var ett riktigt vattenfall fast hon var så gammal”.

Själv minns jag tant Margits sötade risgrynsgröt, som serverades som huvudrätt. Jag gillade inte sötad risgrynsgröt. Dessutom var det min fasta åsikt att risgrynsgröt definitivt var en efterrätt och att sockret skulle strös *på* gröten tillsammans med kanel.

Fröjden stor när isen hade gått och pappa hämtade hem oss. Det var en sprängande, nästan helig känsla att sitta där i båten på väg hem och se fjärden ny och öppen och sjöfågelsflockarna guppa på vattnet eller svisjande flyga förbi. Man ville inte ens tala, bara titta medan det sjöng i bröstet. Stränderna var isfria, björktopparna violetta, man skulle få träffa mamma och syskonen. Det var nästan så att man grät av glädje.

Skolans julfest

Höjdpunkten på skolarbetet var julfesten. Lärarinnan var fenomenal på julfester och skolbarnen ägnade i stort hela december månad åt att förbereda den. Undervisningen var under den tiden mycket summarisk. Barnen gjorde julgransprydnader och dekorationer, sexuddiga stjärnor av vassrör som målades med guld- och silverfärg, silkespappersgirlander, tomteluvor i rött kräppapper. Och så övades det flitigt inför alla de olika de olika programpunkterna. Resultatet blev också lysande.

Anneli Rosenlund minns:

”Julfesterna var så fina. Mammorna brukade skura i sko-

lan före den och jag minns ännu doften av tallsåpa. I taket hängde en granriskrans omvirad med röda kräppappersband som därifrån gick ut till alla hörn. Mitt i kransen fanns en klocka av vitt kräppapper. Vi fick alla uppträda och vi hade en tablå med Jesusbarnet och en ängeldocka med riktiga vingar. Aj, var det inte en docka, jasså, någon som uppträdde som ängel med vingarna på sig? Det var i alla fall väldigt fina vingar, svanvingar. Till sist gick det mask i dem och de måste slängas bort. Den där svanen var tjuvskjuten, förstås, jag tror det var Sigurd som hade skjutit den. Det var nästan alltid Anna-Greta som läste julevangeliet. Och bakre delen av rummet var åtskilt med röda draperier som sen drogs för och bort allteftersom vi uppträdde med de olika programnumren.”

Doris Törrönen berättar:

”Vi hade magnifika julfester. De samlade mycket mera folk än bara föräldrar och syskon. De var roliga och varma tillställningar. Vi övade hemskt mycket före. Skådespel och ringlekar och deklamation och allt möjligt. Det var riktigt sådana där gamla ringlekar, sådana som visst bara finns upptecknade i Folkkulturarkivet numera. Väva vadmal var hemskt svår med många invecklade turer, den tog det lång tid att lära sig men sen var det en fröjd när det gick. Och Så går vi runt kring ett enbäresnår och Trollet fick i ringen gå – då fick man lite skämmas när man blev mitt inne i ringen och alla pekade på en och ropade Fy skam, fy skam.

En gång uppträdde jag i Mjölarns Pälle. Jag var prinsessa. Både pappa och mamma hade också haft Mjölarns Pälle i skolan och kunde deklamera långa ramsor från den. Deras skolgång inträffade på tio-tjugotalet. Också mina tre första barn fick uppleva den i skolan på 60- och 70-talet:

”Ojämnt falla ödets lotter.
Tänk, nu har min egen dotter
Gått i brudstol med en prins!” filosoferar Mjölneren där.

Sen på åttiotalet var det slut med Mjölnerarnas Pålle. Min yngsta hade helt andra grejor på sina julfester.

Jag skulle vara ängel, alla fick väl vara änglar och tomtar. Som ängel skulle man stå helt stilla och lärarinnan brände några märkliga ljus bakom oss så det skulle stå ett heligt sken omkring oss, de lyste upp hela fonden och jag försökte kika bakåt för att se hur hon gjorde men jag kom aldrig på kikan. Det fanns ju ingen elektricitet i skärgården, den kom först fyrtio år senare.”

Lisa Lindström (Holmström) berättar hur hon uppträdde med Skrållan:

”Jag skulle ta med ett förklä men det hade jag glömt så lärarinnan trollade fram en handduk, som hon skrynklade och smutsade lite, och så fick jag ha det. Skrållan var en fattig flicka som alltid fick bannor för att hon var smutsig och kom för sent till skolan. Men sen kom det fram att hon måste städa och bära in ved i förklädet innan hon kom iväg till skolan, så hon var en duktig flicka i alla fall.”

Mirjam Sundqvist minns:

”Julfesten var höjdpunkten på hela skolåret. Den var inte bara för barnen och föräldrarna, med var småsyskon och far- och mormödrar och också Stenudds-William, som var ungkarl och inte hade familj. Det var alltid en fin programfest med teater, dikt och sång och avslutningsvis en tablå med Jesusbarnet i krubban och en ängel, som stod vid barnet

med utbredda vita vingar. Vingarna var äkta svanvingar. Vid den tablån brände vi Bengalisk eld, som var ett pulver som när man tuttade på det gav ett blått eller rött eller gult sken. Det blev en helt förtrollad stämning och alla tanterna grät fast det luktade förfärligt. Jag var varje år med i teatern och så deklamerade jag också Viktor Rydbergs Tomten medan Håkan Holmström smög omkring och var tomte. Julgubben kom och alla barnen fick en liten gottpåse. Den innehöll en hembakad bullagubbe eller gumma, ett äpple, lite russin och någon pepparkaka. Den första tiden av min skoltid direkt efter kriget fanns det ännu inte karameller eller apelsiner. Det var ännu ransoneringskortens tid. Programfesten avslutades med ringdanser och det var väldigt roligt.”

Man fick också en tidning, Julstjärnan, som gåva. Det fanns en Julstjärna för småbarn och en för lite större barn. Det var en rolig tidning och lästes noga från pärm till pärm. Där fanns sagor och berättelser och också gåtor och rebusar och uppgifter att rita figurer genom att förbinda olika punkter med varandra med ett streck.

Alla barnen fick vara med och uppträda, men ibland kunde rampfebern sätta in ordentligt. Börje Andersson berättar:

”Jag kommer ihåg när vi skulle uppträda med en tablå ’Simon i Sälle’. Erik skulle dansa med Doris, det var en syn det. Han kunde inte dansa alls och ville få det hastigt undan så han var över golvet på två röda sekunder. Det gick så fort att man knappast visste att de hade dansat.”

Skolans våravslutning

Också våravslutningarna, examen, som de kallades, var högtidliga tillställningar med digert program. Ute i skärgården var

våren alltid senare än på fastlandet och det kunde vara rätt kyligt på havet ännu i slutet av maj. Men på avslutningsdagen skulle man ha nya sommarklänningen och korta halvstrumpor, inte tal om annat. Björkarna på stränderna var ännu ljusgröna när man rodde till skolan denna sista dag före sommarlovet och i skolan var det nyskurat och högtidligt och dekorerat med vitsippor och björklöv. Våravslutningen var inte en fest för alla skäribor som julfesten, men min syster Lisbeth minns ändå att gamla Hanna Holmström hade varit med:

”Tant Hanna var också med på skolavslutningen på våren fast hon ju aldrig haft barn i den skolan. Hennes egna barn var ju redan vuxna. Men barnbarn hade hon där. Där satt hon och skakade med sin Parkinson medan vi sjöng Den blomstertid.”

”Avslutningarna på våren var högtidliga. Då grät alltid lärarinnan när hon höll sitt tal och mammorna började också snyfta lite,” berättar Doris Törrönen.

”Jag uppträdde en gång som valpen i fönstret,” berättar Lasse. ”Svarta tavlan var fristående och lärarinnan hade tagit bort tavlan så bara ramen fanns kvar som ett fönster. Där satt jag och sa voff voff medan ett par av flickorna sjöng själva sången.”

Ett odaterat papper, uppenbarligen från 1952, det enda lösa konceptet av lärarinnans papper som finns, har följande program:

Den blomstertid

- 1) *Ulla-Brittas och Anna-Gretas saga*
- 2) *När Lillan kom till jorden*
- 3) *Lilla gumman i skogen*
- 4) *När lilla Kaj och lilla Maj*

- 5) *Arbetsbyte*
- 6) *Minnas skola*
- 7) *Per Spelman*

Kaffe

Ett litet fattigt barn

Avslutning

På samma papper finns det tal lärarinnan håller på avslutningen, ett varmt och kärleksfullt tal till avgående elever, till barn som slutar på grund av bortflyttning och barn, som ännu inte får avgångsbetyg men ändå slutar för att, som hon säger, nästa år tentera åttans kurs.

Margareta Holmström avgår det året för gott från folkskolan och lärarinnan filosoferar vemodigt. *"Vi gamla ha alla en gång varit där Margareta nu är, i början. Vi ha känt som hon, hoppats som hon i ungdomens lyckliga leende vår och Margareta skall väl också liksom vi finna att livets väg är en konstig väg. Där betyder ej år och storlek mycket, bäst som det är, stå vi där och känna att vi är som barn. Vi veta ej rätt huru vi skall gå och vad vi skall göra."*

Erik och Anna-Lisa Lindqvist lämnar skolan för att de skall flytta till Valkom och lärarinnan har tydligen stora förväntningar på Erik för hon säger förhoppningsfullt: *"När nu så Erik kanske någon gång som professor eller något annat lärt förtjänar ditt levebröd, så sänd då platsen här och kamraterna en vänlig tanke."*

Femtio år senare frågar jag Erik om Kejfsalö privata folkskola har gett honom någon vägbäst för det liv han senare fört, inte som professor men nog som en globetrotter, då han kom att bo och arbeta i tjugofem olika länder. "Absolut inte," svarar han, rakt och entydigt.

År 1952 berör också lärarinnan i sitt tal på våravslutningen den gångna vinterns märkliga väderleksförhållanden, som har hindrat skolans arbete. Från min bror Lasses betyg kan jag också se, att år 1952 slutar vårterminen den 14 februari och det är inte antecknat när den senare upptogs. Isarna måste det året har varit så svaga att barnen inte kunde komma till skolan under en längre tid.

Skoldagen

Under det första året med lärarinnan Ulla Lindblom började skoldagen klockan nio. Annorlunda blev det sedan under Gertrud Anderssons tid. Erik Lindqvist:

”Skoldagen var ju sån, att i september började Gertrud med goda föresatser klockan nio. Men det höll ju inte så länge, sen började det glida och glida och sen framåt hösten började vi inte förrän halvvela–elva-tiden, ibland senare.”

Klockan tre slutade dagen, på lördagarna tidigare.

Lärarinnan hade ju förutom lärarinnearbetet som fiskarhus-tru samma förpliktelser som alla andra kvinnor med ladugård, hushåll och att hjälpa maken med att lösa fiskfångsterna från näten. Kvinnornas liv var ofta orimligt hårt. Greta Holmström berättar:

”Gertrud hade lite svårt att hålla skoltiderna. En gång kom hon så sent att ungarna redan var på väg att fara hem igen. Hon hade ju hushåll och lagård och familj som vi andra skärkvinnor, och så skulle hon ju hjälpa med fisket också, och dessutom hinna förbereda lektionerna och föra bok över skolarbetet och undervisa. Så jag kan bra förstå att Gertrud utnyttjade rasterna till en och annan tupplur”.

”Lärarinnan var en riktig nattuggla,” berättar Börje, som var granne på andra sidan Bästö sund. ”Lampan lyste hos dem hela natten, tycktes det, så inte fick hon sova många timmar.”

Vi barn hann leka ordentligt innan vi såg lärarinnan komma ro-ende eller skidande till skolan. Bara en enda gång kom vi senare än hon. Det var blankis och vi åkte skridsko och sparkkälke på isen medan vi som vanligt väntade på att hon skulle komma. Det blåste duktigt från sydväst och jag, som var spinkig och tanig och vägde nästan ingenting, lät vinden föra mig med sparkstöttingen långt ut på fjärden bort från de andra barnen. När jag skulle vända märkte jag att det klarade jag inte, vinden var för hård och ohjälpligt fördes jag allt längre ut. I den hårda blåsten nådde inte heller mina rop fram till de andra. Paniken var nära, men till slut insåg de andra min belägenhet och Ulla-Britta kom och räddade mig. Den räddningsoperationen tog så lång tid att lärarinnan redan hade hunnit komma när vi äntligen kom iland, och vi fick nog en hel del bannor för att vi var sena!

Rasterna var också rundligt tilltagna. Börje Andersson berättar att de ibland blev så långa att någon av barnen gick in för att se om lärarinnan var vaken. Det hände att hon inte var det, så lite diskret fick man påkalla hennes uppmärksamhet för att hon skulle gå ut och pingla med koskällan för att kalla in barnen.

Dagens arbete började med en psalm, som ackompanjerades av lärarinnan på trampharmoniet. Psalmerna sjöngs i enlighet med kyrkoårets helger. Ibland fick vi barn själva välja psalm, ibland bestämde lärarinnan. I mörkaste december sjöng vi ”Det är en ros utsprungen”. Jag tyckte mycket om den psalmen: ros utsprungen, Isaks rot och stam, en blomma skär och blid, i midnatts vintertid. Jag förstod ingenting, men orden var underbara. Efter psalmen lästes Fader vår. Skoldagen avslutades med Herrens välsignelse. Matpausen hölls ungefär mitt

på dagen. Det fanns ingen matsservering i skolan så alla hade matsäck med sig. En flaska mjölk, några smörgåsar. Lärarinnan hade kaffe, och det delade hon med hunden Nalle, som hon hade med sig till skolan. Den låg stillsamt bredvid katedern hela dagen. Mirjam Sundqvist minns:

”Om det någon sällsynt gång hände att någon plockade fram smörgåsar med pålägg, det kunde vara fråga om t.ex. äggskivor, så suckade alla och stirrade längtansfullt. Ingen hade någonsin korv eller ost. På vårvintrarna slutade korna ofta mjölka och då hade man bara saft, och eftersom man ju då inte fick smör heller så hade barnen lite sirap på sina jästbrödsskivor”.

Inga minns däremot att Lolan och Mirjam en gång hade Koskenlaskijaost på smörgåsen ”och vi andra tittade nog långt och snålt”. Om vi åt inomhus läste vi bordsbön, men var det varmt och vackert kunde man bra sitta t.ex. uppe på Högbergets torn och titta bort mot den blånande silhuetten av Hogland medan man tuggade på sina smörgåsar och klunkade i sig den ganska varma mjölken. Det ersatte väl den andliga upplevelse den slarvigt rabblade bordsbönen aldrig gav. Utom de här bönerna var det inte överhövan fromt vare sig hemma eller i skolan.

Skolgången och reducerade lärokurser

Den allmänna skolplikten började vid sju års ålder, men det var ganska många barn i skärgården som började sin skolgång redan tidigare. Anna-Lisa Lindström började vistas i skolan redan som femåring, ”men det var nog något slags 0-klass, mest var jag med bara för att ha något att göra. Sen började jag i första klassen som sexåring.” När skolan startade 1945 kunde det vara någon, som började först som åttaåring utan att

tidigare gått småbarnsskolan. Min syster Doris skolstart skedde vid knappt fyllda sex år, och vid julen flyttades hon upp till andra klass. Hennes folkskolegång blev inte längre än fem år, som elvaåring slutade hon efter att ha fullgjort de reducerade lärokurserna vid skolan

Den allmänna läroplikten var på 50-talet åtta år med fortsättningsskolan inbegripen, men för skärgårdsbarnen räckte skolgången sex år. Det var meningen att man det sjunde året skulle tentera fortsättningsskolans kurs, men ingen kommer ihåg att tentamina någonsin skulle ha anordnats. De barn, som slutade skolgången eller fortsatte i annan folkskola när bästöskolan upphörde år 1958, blev tvungna att senare gå i medborgarskolan.

EFTER SKOLTIDEN

Efter sex år i folkskolan vid 12–13 års ålder var skol- och lektiden över för skärgårdsbarnen. De var tillräckligt stora för att hjälpa till hemma och de behövdes i arbetet. Pojkarna fick börja delta i fisket och gå i skogsarbete på vintern, flickorna hjälpte till i lagårds- och hushållsarbetena.

Barn, minkar och fiskar

Doris Törrönen:

”Jag slutade skolan som 11-åring och efter skolan var jag hemma och hjälpte mamma med hushållsarbetet och vaknade er småungar. Fähuset var mest mammas revir, jag var inget vidare bra på att mjölka och mjölkade bara om mamma var förhindrad. Innan jag lärde mig fick tant Greta komma från Reimarvik om mamma någon gång var borta och tvärtom. Det var ju ett pusslande, först den egna lagården morgon och kväll samtidigt som familjen skulle ha mat och sen en kilometer genom skogen och sköta grannens kuddor och så hem igen. Karlarna mjölkade inte. Det var kvinnfolksarbete.”

”Efter skolan var jag några år hemma och hjälpte pappa att sköta minkarna,” berättar Mirjam Sundqvist. ”På vintern, när det inte fiskades strömming, måste man köpa maten till minkarna och den kom med hästskjuts. När isarna blev svagare på våarna och inte kunde bära en häst fick man släpa ut inälvor och köttslamsor på sparkstötting. Det var rätt tufft, en gång förfrös jag tårna i mina gummistövlar.”

Bertil Stenstrand:

”Efter skolan var det fiske under fiskesäsongen och sen skogsarbete på vintern. Jag var 12 när jag slutade skolan, fyllde 13 på hösten. Arbetsredskapen i skogen var bågsåg och yxa. Vi hade inte motorsåg, jag vet inte om just någon hade motorsåg på den tiden. 1957–58 gick jag i Kuggom folkhögskola på medborgarlinjen och sen flyttade vi ju till stan hösten 58.”

Yngre brodern Lasse berättar:

”1958 flyttade vi till stan, men jag och pappa fiskade ännu den hösten därute. Vi bodde nog i smyg där, för vårt hyreskontrakt hade gått ut och pappa hade nog inte råd med dubbla hyror. Vi använde bara köket, allt det andra var ju tömt. Vi trålade så att vi hade två båtar som samtidigt drog trålen. Den ena båten var vår, den andra vår farbror Gunnars båt, men han var inte själv med och fiskade. Jag tror det var William som körde. Jag hade varit med pappa ute till näten redan innan jag började skolan. Inte var jag väl just till någon nytta, jag var väl mera med som sällskap. Ibland blev jag sjösjuk. Den sista vintern var jag också med pappa på skogsarbete vid Strömmingsudden och så fiskade jag på isen med farsan på vintern och sen lax på våren med William och pappa, men det blev inte så mycket med det fisket.”

Folkhögskola

Ganska många av skärgårdsungdomarna gick i folkhögskola efter fyllda 16. Det var i stort sett den enda bildningsväg som stått till buds för barnens föräldrar och flera av föräldragenerationen hade under sin ungdom gått i folkhögskola. Att skicka

barnen till Kuggom folkhögskola norr om Lovisa för en vinter var alltså ett ganska naturligt alternativ om man bara kunde undvara arbetskraften.

”Jag var ett år i folkhögskolan i Kuggom och där fanns en dansk flicka på ett nordiskt stipendium så jag kom på att jag också skulle söka ett sånt. Det var lätt att få det så på sommaren gick jag på en gymnastikkurs i en folkhögskola i Danmark. Sen var jag igen hemma ett år och efter det gick jag i Folkakademin i Borgå och via den kom jag sedan till Social- och Kommunalhögskolans sociallinje,” berättar Mirjam Sundqvist.

1957–58 gick mina syskon Bertil och Doris i folkhögskolan och också Inga från Reimaviken gick där samma år. Det verkade vara trevligt att gå där och jag tänkte att det skulle jag sedan också göra. Kuggom folkhögskola var skolan som på flera sätt kom att spela en roll i familjens liv: min far gick där på 1920-talet, mina syskon på 50-talet och min far undervisade i fiskerilagstiftning på 60- och början av 70-talet. Folkhögskolan fanns som en självklar institution i skärgårdsbornas liv.

Läroverk, brevinstitut och finska

Två av pojkarna från Bästöskolan gick i läroverk, Kalle Stenstrand och Erik Lindqvist.

Kalle tyckte att det var svårt:

”Jag började i läroverket 1948 och det var ganska svårt. Egentligen skulle jag väl inte ha kommit in om inte rektor Åström, som på somrarna var hos oss därute, hade ordnat det. Jag var ju ganska liten också, bara tio år. Jag hankade

mig fram och till sist fick jag gå om femte klassen. Det var svårt socialt också. Samhället därute i skären var ju ganska slutet, man kände alla och det var tryggt och man var inte van vid att konfronteras med främmande människor. I stan bodde jag på elevhemmet och trivdes inte alls. Elevhemsföreståndaren kom jag över huvud taget inte överens med och hon var nog också något i en klass för sig. Det var hemskt varje gång jag skulle tillbaka dit efter veckosluten.

Sen var det ju inte så att man fick vara hemma på somrarna heller. Finskan var svag och det betydde finnbete. Någon sommar var jag på flera olika ställen. En gång var jag någonstans nära Tavastehus. Det var ju inte fråga om någon semester, man deltog i arbetet på gården. Ibland var det väl så att somliga tog emot barn mera för att få arbetskraft än för att barnen skulle lära sig finska. Jordbruksarbetet var tungt och hemskt i den familjen, och sen tyckte deras pojke, som i utbyte kom för att lära sig svenska hos oss, att fisket var förfärligt trist. Men jag var nog på bra ställen också. Det bästa var i Mickelspiltom. Där var jag t.o.m. en vecka extra för jag trivdes så bra. Jag fick rida på häst och lära mig köra lastbil.

Det var en lång väg att ta sig till stan utifrån skären när man skulle till skolan. Vid öppet vatten körde förstås pappa mig till stan med motorbåten, men på vintrarna fick jag skida. Pappa följde ibland med på våren till Hudö när isarna var svaga, sen fick jag klara mig själv. Det var i alla fall före kärnkraftverket hade gjort isarna helt oberäknliga. Man visste på den tiden bättre hur isen betedde sig. En gång for jag vilse. Jag kom till helt öppet vatten och det var nog ganska hemskt.

Jag fyllde sexton den sommaren när jag slutande läroverket 1954. Sen var jag hemma och fiskade och på vintern arbetade jag i skogen. Tampella pensionsstiftelse hade köpt upp nästan hela Kejfsalö och lät avverka en hel del skog. Jag

började också studera via brevinstitut. Läste NKI-skolans kurs i redovisningsteknik därute i skären på kvällarna efter arbetet. Ibland läste jag till sent på kvällarna och mamma försökte köra mig i säng, för jag hade ju hårt arbete följande dag också. Men jag tyckte det var intressant och läste bara på. Sen kunde jag redan de där sakerna när jag senare började i Handelsinstitutet.

Sista vintern vi bodde därute var jag i militären.”

Erik:

”Jag slutade folkskolan år 1952 när vi flyttade upp till Val-kom och började sen i samlyceet. Rektor Åström hade på somrarna varit ute i skärgården hos er i Bastuvik, din bror Kalle gick ju i läroverket. Hon övertalade mina föräldrar att sätta mig i läroverket, utan hennes insats skulle det knappast ha blivit aktuellt. Jag började direkt i tvåan, för jag var redan tretton år. Vi var fyra stycken som började direkt i andra klass och vi måste tentera in. Matematiken var ganska svår. Finska kunde jag hemifrån för mamma är ju finsk, så den var det inte problem med.

Det var inte så värst lätt i början, det där att plötsligt vara i en skola. Det var struktur och lektioner för olika ämnen och prov. Man måste läsa läxor och läsa till prov. Jag klarade mig inte alls bra i början, men sen gick det ju bättre när jag lärde mig hur det fungerade.”

Doris Törrönen berättar:

”Jag hade varit hemma efter skolan redan ett eller två år när mamma fick för sig att jag skulle kunna söka till samlyceet. Erik hade klarat sig in direkt till andra klassen för han kunde finska och mamma tänkte att jag också kunde försöka. Det skulle spara pengar om jag kunde hoppa över en klass och så

började jag ju vara lite gammal för första klass också. Så hon beställde en brevkurs i finska från Svenska Brevinstitutet och den skulle jag sen plugga på. Jag var väl en tolv tretton och inte hade jag någon lust i världen att läsa en tråkig brevkurs i finska. Svårt var det också. Så det blev inget med det och inte med läroverket heller, men sen när jag som drygt femtioåring började i Aftonläroverket så kom jag ju ändå ihåg något lite av de där ablativerna och illativerna.”

Fem år senare, år 1958, var läget ett annat när familjerna flyttade till stan och bästöskolan tömdes. Jag hade gått fem klasser i folkskola och för min del var läroverket ett mera realistiskt alternativ än att fortsätta folkskolan. Mamma och pappa bedömde saken som så, att med mitt skruttiga hjärta skulle jag nog inte klara av ett riktigt arbete i framtiden så det blev att bädda för fysiskt mindre krävande uppgifter. Hade vi fortsatt att bo i skärgården hade det knappast blivit aktuellt med läroverk för min del, eftersom färden till stan fysiskt skulle ha blivit för ansträngande. Min lilla syster Lisbeth gick sen också mellanskolan. Båda två kämpade vi med finskan. Så gott som varje sommar var villkorskurserna ett måste, och också hos oss landade de föga inspirerande Svenska Brevinstitutets kurser i finska. Två somrar var jag också på finnbete, men då var det redan 60-tal.

Skriftskola

Skriftskolan var vintersysselsättning för 15-åringarna och under skriftskoltiden måste de vara inkvarterade hos släkt och bekanta. Skriftskolläger anordnades inte i Lovisa-Pernå-trakten på den tiden. Att inte gå i skriftskolan var otänkbart. Även om det inte var mycket bevänt med kyrksamheten eller ens lite vardagsfromhet hörde det till en vanlig anständig människas

livsväg att döpas, konfirmeras och gifta sig kyrkligt.

Mirjam Sundqvist berättar att skriftskolan var en sak man inte tog lätt på.

”Jag fick gå två gånger i skriftskola. Första vintern gick jag två veckor för prosten Schalin men sen fick jag mässling just när jag skulle konfirmeras så jag kunde inte delta i konfirmationen. Nästa vinter hade Leo von Martens efterträtt Schalin och då dög det inte längre med den skriftskola jag gått utan jag måste gå hela skriftskolan på nytt innan jag fick konfirmeras. Och det var ingen två veckors grej mera, nej långt och omständligt var det.”

Utbildning

Det berodde ganska mycket på den enskilda familjen om man efter avslutad skolgång satsade på utbildning för ungdomarna. För en del föräldrar var det viktigt att alla barnen fick utbildning, de kunde se att tiderna förändrats. Andra kunde inte se att utbildning skulle vara något att satsa på. Ännu kändes det för många självklart att fisket var det som också i fortsättningen skulle gälla fast man hade flyttat till fastlandet. Man satsade på trålfiske och de som hade möjligheter skaffade sig egna trålare. Och flickorna skulle gifta sig och bli husmödrar efter att som unga jobbat som hembiträde eller i butik.

Börje Andersson konstaterar:

”Jag var nog på väg till yrkesskolans el-linje, men det blev sen inget med det. Fisket drog mera. Hade jag vetat hur livet skulle bli hade jag kanske ändå valt yrkesskolan, men så blev det nu inte.”

Utbildningen var också delvis en generationsfråga, de som var födda under senare delen av 40-talet och blev ungdomar först i stan under 60-talet slussades kanske lättare in på en fortsatt studiebana efter skolan än de, som var unga på 50-talet.

Studier kostade, men det var inte det som allena var avgörande för hur fattigt folks barn sökte sig till olika utbildningsvägar. Alla vi som började studera var tvungna att ta lån. Inte fick vi några pengar hemifrån för sådana fanns helt enkelt inte. Självt började jag studera i slutet av 60-talet just när det kom statligt garanterade studielån med låg ränta, och jag kände mig oerhört privilegierad i jämförelse med mina äldre syskon, vilkas lånevillkor hade varit betydligt kärvare. Att jag jobbade under ca hälften av studietiden och alltid om somrarna var en självklar sak. Länge var jag faktiskt övertygad om att jag hörde till den lyckligt lottade generation som hade haft de allra största studieförmånerna i historien och lyssnade deltagande på den yngre generationens klagomål över dyra boendekostnader och för knappt tilltagna studiestöd. Tills jag märkte, att de faktiskt hade något som hette studiestöd som de fick inbetalt på kontot bara för att de studerade, pengar, som de aldrig behövde betala tillbaka utan bara fick. Och att de inte behövt ta ett enda lån under hela sin studietid.

KLUBBEN

Under 50-talet blev ganska många av skärgårdsbarnen tonåringar, och som alla ungdomar hade de behov av att träffas och roa sig. Eftersom de slutade skolgången redan i 12–13-års åldern hade de inte längre en naturlig träffpunkt i skolan. Ungdomsföreningen fanns visserligen, men den styrdes av ungdomarnas föräldrar, som redan var medelålders. Ungdomarna fann på andra sätt att komma samman bara för sig själva. Det fanns ett femtontal tonåringar, och skolan blev den plats de samlades på under vinterlördagskvällar. De Ungas Klubb grundades. Klubben var en ungdomsavdelning till ungdomsföreningen och hade startats med iakttagande av alla vederbörliga föreningsregler. Initiativtagare var Börje Andersson.

Ett svart litet häfte med anteckningar kring Klubbens verksamhet ger vid handen att De Ungas Klubbs stadgar godkändes 3 mars 1955 av Kejfsalö folkskolas styrelseordförande samt D.U.V. (De Ungas Vänner) på Sandö. Stadgarna lyder:

Jag lovar på heder och samvete att uppföra mig ordentligt, vara kamrat med klubbens alla medlemmar, att inte genom självsvald förstöra något av vad som tillhör skolan eller klubben.

Om någon det gör, blir den skyldige utstruken från klubben eller skyldig att ersätta det förstörda.

Inskrivningssumman i klubben är 100 mk, som bör betalas årligen i 6 år. Inträdesavgift vid sammankomster är för fyllda 15 år 50 mk och under 30 mk för medlemmar.

Inte inskriven bör betala 80 mk för inträde till sammankomster eller avlägsna sej på klubbens order.

Stadgarna godkändes av Werner Andersson och William Karlsson, vardera vuxna företrädare för skolan och ungdomsföreningen. Ungdomarna utsåg dock Klubbens funktionärer

i sin egen krets. 1955 valdes Börje Andersson till klubbledare medan Karl-Henrik Stenström och Mirjam Andersson var kassörer. Någon sekreterare behövdes uppenbarligen inte. Därremot valdes två utkastare: Håkan Holmström och Per-Olof Granberg. Antagligen för att vid behov avlägsna dem, som inte uppförde sig ordentligt.

De ekonomiska bestämmelserna var detaljerade. Klubben finansierade sin verksamhet med de avgifter medlemmarna erlade.

”Pappa och mamma gruffade nog, men vi fick de där pengarna,” säger min syster Doris. Ingen kunde på den tiden ännu förutse att skärgården skulle tömmas inom tre år, så optimistiskt räknade man med minst 6 års verksamhet. Om det var meningen att personerna när sex år gått skulle vara för gamla för De Ungas Klubb eller om det sedan skulle vara möjligt att delta gratis förblir oklart.

Femton personer är registrerade som medlemmar 1955. Åldern är mellan 14 och 20.

Utan undantag var klubben tydligen väldigt viktig för dem som var med. Jag var för liten, men kommer väl ihåg hur avundsjuk jag var, för de verkade att ha så roligt på den där klubben, som småflickorna inte fick vara med om. Stora flickornas och pojkarnas spännande grejor.

”Det måste ju ha handlat om bara ett par tre år, men det känns som en väldigt lång och viktig tid,” säger syster Doris och tillägger: ”det var nog en väldigt rolig tid i mitt liv. Jag minns med vilken fröjd man skidade iväg dit.”

”Vad gjorde ni då?”

Doris berättar:

”Det viktigaste var kanske att vi lärde oss dansa. Lolan och Mirjam kunde dansa och de lärde oss andra.” ”Flickorna

dansade och pojkarna kom efter och trampade flickorna på tårna,” förklarar min bror Bertil, medan äldre brodern Kalle vidhåller: ”Det var Reimaroviks-Greta som lärde mig de första grundläggande dansstegen, både i Reimarovik och någon gång hemma hos oss i Bastuvik. Hon var så där glad och utåttriktad till sin läggning. Sen lärde man sig mera när vi dansade på Klubben.” För Kalle lades grunden så väl att han som medelålders började tävlingsdansa. Med en viss framgång.

Klubbens grundare, Börje Andersson berättar:

”Först hade vi en vevgrammofon och stenkakor. Stenkakorna gick sönder och sen kom det vinylskivor. Jag for in till Fazers i Helsingfors och köpte skivorna där. Jag kopplade sen grammofonen till en radio och så dansade vi.

Innan vi började dansa brukade vi ha olika slags gymnastikövningar och styrkeövningar och sånt. Vi hängde i ringen i taket och klättrade upp med repet. Och brottades. En gång höll jag och Kurre på och brottades men sen kom Inga med och däckade oss båda två!

Så spelade vi olika spel. Först var det Korona. Till en början byggde vi själva ett eget koronabord, men sen samlade vi ihop pengar för att köpa ett. I början var nog det där koronaspelet viktigast, för pojkarna åtminstone. Senare blev det ping pong. Vi samlade också ihop pengar till skivor.”

Det var 50-tals-schlagers. Snabbt kommer svaren på vad de hette:

Freddy. El Bajon. Istanbul. En sliten gramma. Aldrig på en söndag. Rififi. Alice Babs-låtar. Skivan ”Byta partner” var slutspelad när Klubben upphörde. Och Mallorca ”I Medelhavets våg, förtrollande du låg, ljuvligt fagra Mallorcas sköna ö”. Det var vilda diskussioner om hur Mallorca skulle skrivas, de flesta

tippade på Majorka, men någon hade sett den skrivna texten och visste bättre.

Nå, var det romanser och sånt då?

Nåjoo...fast inte just. Kanske lite pussande någon gång... Mest var vi nog bara kamrater som hade roligt tillsammans. Vi hade ju alla känt varandra sen små.

”En gång träffades vi på en söndag för att steka plättar”, kommer Doris ihåg. ”Det var något extra, att vara i skolan på söndagen och laga mat! Ingen hade väl lagat mat på den spisen sen Ulla Lindbloms tid.”

”Vanligtvis började vi väl vid sjutiden och så slutade vi någon gång vid elva-tolv-snåret,” berättar Börje. Sen skidade alla hem. Mitt i mörka natten.

”Det var så fint att skida hem i månsken”, berättar Doris. ”Jag kommer ihåg att jag alltid skidade ensam, men det gjorde ingenting. Pojkarna iddes väl inte vänta på mig, jag var ingen hejare på skidor precis. Där skidade man alldeles för sig själv, glad och belåten över en lyckad kväll, och månen sken alldeles klar över isen.”

Avstånden avskräckte inte skäriungdomarna. Ända från Kämpholmen kom Kurt och Rolf Lindholm, fast de hade gått i skola på fastlandet. Men de hörde ändå till skärigänget.

Utom det vanliga gänget kunde också andra sticka sig in på Klubben. Birger och Helge Holmström, som bodde närmaste grannar med skolan, men de var redan lite äldre, så de iddes inte så ofta, berättar Lolan. Och mot slutet spridde sig ryktet om Klubben. Både Börje och Mirjam minns, att det någon gång kunde komma ungdomar också längre bort ifrån.

”Vi hade nog mycket roligt,” säger Lolan. ”Och det var inget brännvin, och ingen rökte. Någon gång ordnade vi samkväm för föräldrarna, bakade bullar och bjöd på kaffe och te och så fick vi ihop lite pengar igen till en ny skiva eller något spel.”

29.12. 55 bestämdes ett digert nyårsfestprogram:

<i>Hälsningsord</i>	Börje
<i>Allsång</i>	
<i>Sketch (Ni)</i>	
<i>Sång</i>	Lolan och Mirjam
<i>Monolog</i>	Kurt
<i>Kaffe, lotteri</i>	
<i>Allsång</i>	
<i>Sketch (Ett oväntat besök)</i>	
<i>Sång</i>	Lolan och Mirjam
<i>Dikt</i>	Lisa
<i>Sketch (Tjall på linjen)</i>	
<i>Monolog</i>	Mirjam
<i>Paus</i>	
<i>Ringlekar</i>	
<i>Dans</i>	

Nyårsfesten avslutades med fyrverkeri. En gång, påstår Börje, var det så långt som 20 minuter. Han hade fått fyrverkeripriser till specialpris.

Vilka ungdomar som var med i sketcherna framgår inte. Blyga och ovana vid att uppträda var ungdomarna, men de hade ju faktiskt tränats i skolan. På skolans julfester hade alla fått ta sin del av programmet. Och de tog också modell av ungdomsföreningens sommarfester. Det fanns häften med sketcher och skådespel för amatörer att köpa och de utnyttjades flitigt. Man kunde också köpa häften med texter till populära schlagers,

eller så skrev flickorna upp orden när de hörde dem på skiva eller i radio så att de sen själva kunde sjunga dem. Det här var en tid då folk ännu sjöng själva, bara för sitt eget nöjes skull. Man sjöng allsång på sammankomster och personer med vacker sångröst bads självklart uppträda på fester och födelsedagsbjudningar, men att sjunga hörde också till vardagslivet. Jag kommer ihåg hur mamma brukade gnola under arbetet och sjunga medan hon stod och strök. På mammas repertoar fanns folksånger som Plocka vill jag skogsviol och Liljorna de växa upp om våren, medan pappa gillade Taube och falskt klämde i med Fritiof Anderssons paradmarsch eller Sjösalavals när han telnade nät eller tjärade båten.

Intressant är att ringlekarna från skoltiden ännu hänger med på ungdomarnas nyårsfest. Var också yngre syskon inbjudna eller var det bara så, att det av gammal vana skulle vara ringlekar? Eller tyckte man kanske ännu som tonåring att ringlekar var jätteroligt?

Man ordnade också vårfester. 21.4.56 bestämdes följande program, uppskrivet i Klubbens svarta lilla häfte:

Hälsningstal

Allsång

Holktävling

Allsång

Deklamation

Lisa H.

Ja och nej – tävling

Allsång

Knapptävling

Kaffe

Paus

Frågesport

Dans

”Det var ju en verkligt bra sak att vi lärde oss dansa”, berätt-

tar Börje. ”Sen kunde vi fara vart som helst till dansbanorna och bara svepa in. En gång blev det lite spänt på Liljendalgården. Vi kom instövlande och började bjuda upp flickorna medan pojkarna där var lite tröga och inte riktigt hade kommit igång. De gillade inte riktigt att vi svepte iväg med flickorna och drog sig ut på backen för att vänta ut oss och ge oss på käften. Men inte gick vi ut inte. Vi dansade bara.”

NÄR SKOLAN BRANN

Under sommaren år 1958 flyttade 28 personer, d.v.s. fyra familjer med barn och ungdomar upp till fastlandet. Skolan skulle i vilket fall som helst ha tömts på barn de närmaste åren eftersom nya småbarn inte var på kommande, ungdomarna behövde jobb och utbildning och utkomstmöjligheterna i skärgården verkade alltmera hotade. ”Hur det kändes när alla försvann?” säger Börje Andersson, 23 år 1958 och den enda, som i början av år 2000 fortfarande bor s.g.s. året om där ute. ”Vad tror du? Det var ju tomt förstås. Förskräckligt tomt.” Alla kamraterna försvann, gårdarna var tomma och det glada och livaktiga ungdomsumgänget upphörde i ett slag.

Efter att skolan upphört stod huset tomt en tid. En era hade gått förbi, och någonstans gnagde väl både en sorg och ett något slags dåligt samvete över att man bara lämnat alltsammans. Så man beslöt att det fallfärdiga taket i skolsalen ännu nödortfött skulle repareras, en sista sorgesam insats kanske mera av pietetsskäl än för att man verkligen hade några tankar om vad huset ännu kunde användas till. Några somrar fungerade det därefter som skolläkare Wasenius familjs sommarbostad. Ännu några år senare fick en man, som drogs med svåra mentala problem, tillåtelse av släktingarna på Bästö att bosätta sig i skolan, eftersom ingen riktigt visste var man annars skulle ha placerat honom. Efter en tid blev det omöjligt för honom att reda sig själv och han placerades på Hemgården i Pernå. Skolhuset stod igen tomt och förföll stadigt. Då hade man redan kommit en bit in på sjuttioalet och en vinterkväll samlades en ganska stor trupp karlar med olika anknytning till skärgården för att åka ut för att verkställa den slutliga lösningen: att bränna upp hela eländet. Det blev en ståtlig brasa och under tiden som skolan

brann upp satt Helge Holmström och spelade för fullt på det gamla trampharmoniet och ackompanjerade sålunda skolan högtidligen in i evigheten.

LIVET I SKÄRGÅRDEN UNDER 1940– OCH 50-TALET

DEN NATURLIGA RYTMEN

Näringarna och årstiderna

Skärgårdsborna levde till stor del av självhushållning och livet följde noga årstidernas rytmer. Inkomsterna kom från fiske, alla vuxna män var yrkesfiskare. På våren och försommaren fiskades strömming med ryssja i lag på två-tre man. Sommaren var fjällfisketid med nät och rev, hösten dominerades av strömmingsfiske med skötar och under vintern fiskade man fjällfisk under isen på nät och krok. Fisken såldes i Lovisa. I hemmen var det fisk på matsedeln de flesta dagarna i veckan. På vintern gick männen också i skogsarbete. Tampella ägde stora skogsområden på Kejsalö och karlarna kunde få extra inkomster där och naturligtvis skulle också familjens egna vedbehov sörjas för. Vintertid var också en tid för att förfärdiga och reparera fiskebragder och pappa satt flitigt vid tjuvan och band eller bodde nät.

Alla hushåll hade köksträdgårdar för eget behov där man odlade rotfrukter och potatis och sommargrönt som sallat, dill, persilja, gurka och ärter. Äppelträd höll sig alla med, ibland också krikon och plommon. Vinbärsbuskar fanns i alla träd-

gårdar. Under sommar och höst plockade man svamp och bär som syltades, saftades och konserverades. Dessutom hade alla ladugård, mist två kor höll man sig med, ibland flera. Korna var frigående på sommaren, men hela vintern stod de instängda i mörka ladugårdar. Höns och en gris hade man. Grisen hämtades på våren och var liten och fin och skär i en låda. Ibland rymde den när den skulle flyttas över till svinstian och jagades under stoj och skrin. På senhösten var det grisslakt. Pappa gjorde avlivningsarbetet synnerligen motvilligt och småflickorna var strängt förbjudna att titta på. Sen fick man blodplättar och palt och till julen blev det sylta och skinka. Jag minns också att vi hade får när jag var liten och att det var ett stort bahej när fåren skulle klippas. Vi hade en spinnrock och någon gång hände det att min mormor satt och spann ullen. Spinnandet var en konst på utdöende och bara de gamla kvinnorna kunde det. Fåren släpptes på sommaren fria på bete på någon obebodd holme.

Konstgjord insemination kom på 50-talet då kon blev med kalv efter ett behändigt besök av seminatören, men före det skulle korna fraktas till Kabböle för att betäckas av den tjur som fanns där. Det var ett bestyr utan like att få kon i skötbåten, som sedan bogserades efter motorbåten över den öppna fjärden. Pappa körde och mamma satt med kon i skötbåten för att hålla den lugn. När korna skulle kalva slutade de mjölka ca en månad före kalvningen. Också de andra korna hade oftast dåligt med mjölk på vårvintern eftersom fodret var på upphållningen. Hade man tur kunde man få köpa någon flaska mjölk hos grannen, om någon av deras kor gav mjölk, men t.ex. till barnens skolmatsäck räckte den mjölken inte. Efter kalvningen gav korna råmjölk, en fet mjölk som kalvarna diade. Man lagade också kalvdans av råmjölk, en gyllenbrun läckerhet som åts med socker och kanel.

Jakt var inget man räknade med att på något avgörande sätt skulle bidra till hushållet. Mest var det fråga om hobbybetonat sjöfågelsskytte på hösten och vårvintern och fick man en fågel

var fågelstek en gudomlig läckerhet i den annars köttfattiga kosten. Pojkarna lärde sig tidigt hantera gevär, min bror Lasse sköt sin första knipa som elvaåring. Han berättar om en fågel-skyttefärd:

”En vår när jag under menförestiden var inkvarterad hos Anderssons på Bästö for jag och Börje över till Hudö på skytte. Inte kommer jag ihåg hur vi tog oss dit, isarna var ju svaga. Kanske gick vi. Jag var kanske tolv år då. Börje sköt en knipa, det var ju tjuvskytte förstås, och Hudö-Herman larmades av skottet och kom och skrek åt oss.”

Fågelskyttet var en livsfarlig hantering eftersom det skedde just när isarna höll på att gå upp och alla unga pojkar seglade säkert någon gång på isflak när de försökte rädda det nedskjutna bytet.

På ett par gårdar hade man minkfarmning som binäring. Farmerna var ganska små och luktade illa och man försökte låta bli att andas när man gick förbi. Förrymda minkar lade grund för det vildminksbestånd som nu finns i skärgården. Att fånga vildminkar var behjärtansvärt men inget man sysslade med i någon större skala fast man fick ett gott pris för skinnen. Minkarna var aggressiva och kunde bita till ordentligt.

Det förekom också att potatisen tog slut. Då fick man köpa den, men någon gång kunde det hända att potatis inte fanns att få ens för pengar. Någon av de sista somrarna därute, 57 eller 58, fick vi inte potatis på ett par månader och mammas uppfinningsrikedom att variera mellan risrätter och makaroni sattes på hårda prov. Potatis var basen i varje måltid, och maträtter som risotto och pasta existerade inte. Vi hann bli ordentligt trötta på både risgryns- och makaronilåda innan de första ny-potatisarna kunde skördas.

Inköpen sköttes i Lovisa. På vintern skidade pappa iväg med en stor kälke efter sig, som han sen kom hem med fullastad

med varor. Matvaror och en hel del andra förnödenheter kunde man inhandla i Fribergs butik vid Saltbodtorget. Ibland satt pappa i överläggningar med Friberg inne på kontoret och kom ut med ansiktet i djupa, besvärade veck. Det var svårt att be om mera kredit när inga andra råd fanns. För mig var Lovisa Nya Bokhandel den mest attraktiva butiken. Där steg man in med handen hårt knuten om sina flitigt sparade småslantar, avlöning för diverse uttråkande jobb hemma, t.ex. att kasta in vedklabbar i lidret eller plocka bort lösmaskor från längder av färdigbundna fisknätsdelar, som skulle sammanfogas till strömmingsskötar eller ryssjor. För det passade små flickfingrar utmärkt. Slantarna kunde räcka till en liten sagobok eller kanske något ritmaterial.

En gång per sommar kunde dock butiken komma och landa vid bryggan. Det var Huima, gårdfarihandlaren, som kom seglande med sin lilla båt där han hade de mest förföriska varor. Pennor, gummin och skrivhäften. Färgpennor. Tyger hade han, och sytillbehör. Och allt möjligt annat smått och gott som skärgårdsborna kunde behöva.

Kvinnfolks- och karlarbete

Arbetena var klart uppdelade i kvinnfolks- och karlgöra. Fiske, skogsavverkning, vedhugning, istandsättning och underhåll av båtar och byggnader var mansjobb. Städning, matlagning, ladugårdsarbete, barnskötsel, sömnad, stickning, lappning av kläder, byk- och mattvätt var kvinnfolksarbete. Trädgårdssysslor och höbärgning kunde båda könen delta i, men då också var de enskilda sysslorna vanligen avsedda antingen för en kvinna eller en man. Kvinnorna hjälpte också männen med att lösa strömmingsfångsten ur nätena. Köra häst var för det mesta ett mansjobb, men Anneli Rosenlund berättar, att man på Reimarevik en tid hade två hästar och att hennes mamma Greta körde

den ena i skogsarbete. För det mesta var arbetsindelningen helt ändamålsenlig, men kunde i extremfall riskera att bli ödesdiger. Så kunde t.ex. nästan ingen kvinna köra en motorbåt och vilken kos juver som helst skulle hellre få sprängas än att en man skulle ta sig för att mjölka.

Kvinnornas liv var ofta orimligt hårt. Ofta hade de inte släktingar och vänner i skärgården när de som unga gifte in sig i en främmande familj med svärföräldrar och svågrar och svägerskor. Om familjen var ogin kunde det bli väldigt svårt och de inflyttade kvinnorna hade inga egna skyddsnät. Inte kunde de dessutom vända sig till någon, för ofta var de ju så gott som fångar på den egna gården med barn och boskap och ingen tillgång till motorbåt. I mån av möjlighet skaffade sig det äkta paret ett eget hem så småningom. Storfamiljen var inte längre den familjemodell man ville leva efter. Så flyttade t.ex. mina föräldrar bort från pappas barndomshem på Kattö där mamma inte kom något vidare bra överens med sin svärmor, och Sven och Greta Holmström flyttade från Bästö till ett eget hem i Reimavik på Kjefsalö. Arbetsmängden för kvinnorna var överväldigande. Elli Lindqvist berättar hur hon som ung och nygift kom till Djupvik, där svärfar var avog och svägerskan tog för sig de bästa bitarna av maten medan den unga hustrun fick dricka sur skummjolk och ibland var tvungen att lämna de små barnen ensamma hemma på natten när hon krävdes för fisket.

”Och arbete var det så hemskt mycket, och fisk, fisk, fisk varje dag tre gånger till dagen. Jag var från ett bondhushåll och van vid lite bättre och mera omväxlande mat.”

Greta Holmström berättar:

”Det var hårt arbete för oss kvinnor. På hösten fick man nästan ingen sömn alls, för när karlarna kom in med strömmingen på morgonnatten skulle man stå där och ta emot

dem och hjälpa till med att lösa fångsten från näten innan den fördes upp till stan för att säljas. Sen var det mjölkning och fähusarbete och så arbete hela dagen till långt in på natten utan uppehåll. Det var mera än dubbla skift för kvinnorna och småbarn hade vi ju hela tiden. Karlarna kunde ju ta en vilopaus på dagen och sova innan de for ut till näten, men vi fick nog inte just sova alls. Bykandet var ett väldigt hårt arbete och det gjorde vi ensamma. Karlarna var inte just alls med i arbetet med kreaturen. På sin höjd kunde de ibland i nödsituationer ge djuren vatten och mocka. Mjölka kunde de inte och inte lärde de sig heller, det var inte karlarbete, helt enkelt. Fast ändå, nu när jag ser tillbaka och tänker på mitt liv så var det nog lyckligast under de tiderna man jobbade ihop tillsammans och strävade på.”

KULTURELLA BEGIVENHETER OCH FESTLIGA TILLFÄLLEN

Radio och böcker

I mitten av förra århundradet var ännu bildningsidealet genomgående i all kulturell verksamhet, enbart underhållning ansågs lite fördummande och dans var nästan syndfullt och fick absolut inte utövas på kyrkliga helgdagar. Folket skulle fostras och läras innan underhållningen satte in. Det gällde såväl fester och tillställningar som radioprogram.

1950-talet var radions tid. Vi lyssnade rätt mycket på radio fast sändningarna då ännu inte pågick hela dagen. Tunga program, som i dagens flödesradio är otänkbara, lyssnades på med allvar och intresse. På söndagsförmiddagarna förekom det t.ex. ett en timmes föredrag kring lantbruks- och skärgårdsnäringar av någon expert på området. Ett långt föredrag rakt upp och ner som gjordes utan någon redaktionell insats. Lite glättig musik mellan varven var inte att tänka på. Pappa brukade ofta lyssna på det programmet. Peter Snaggs brevlåda, ett program om juridiska frågor, lyssnade pappa också på. Det roligaste i det var den vits Peter Snagg alltid berättade i slutet av programmet. Det fanns också program för barnen: Lektugan och Målarklubben och Barnens önskekonsert. Alla barn kunde orden till sången Lektugan HEJ! Till Målarklubben kunde man skicka in teckningar och målningar och var de tillräckligt fina fick man ett vackert diplom. Målarklubben var ett fenomenalt program, för trots att radion inte var ett bildmedium kunde programvärdinnan beskriva barnens målningar på ett sånt sätt att man satt klistrad vid radion. Vissa dagar var det också Skol-

radio, men vi hade ingen radio i skolan så Skolradion lyssnade man på bara om man råkade vara hemma. Jag måste ha varit ofta hemma eftersom jag lyssnade rätt mycket på skolradion.

På lördagskvällarna lyssnade man på radions önskekonsert. Klassisk och seriös musik i början av konserten, lättare schlagermusik mot slutet. Georg Malmsten och Harmony sisters. Senare på lördagskvällen var det familjeunderhållningsprogram med Börje Stenman. Det lyssnade man på efter bastun tillsammans med mamma och pappa.

För fiskare var väderleksrapporterna livsviktiga och i synnerhet när väderleken till sjöss kom hyssjades barnen ner med stränga miner. Nyheterna var också en allvarlig sak. Presidentvalet 1956 då kampen stod mellan Fagerholm och Kekkonen följdes noga med i radion. Jag fyllde tio det året och minns bra den dramatik som det entoniga uppläsandet av elektorernas röster skapade... Kekkonen Kekkonen Fagerholm Kekkonen Fagerholm Kekkonen... Det var väldigt spännande i sitt tunga allvar. Skärgårdsborna stödde Fagerholm fast han var socialdemokrat. Det svenskspråkiga intresset var viktigare än borgerligheten och kanske också den finska agrarideologin kändes främmande för skärgårdsborna.

Sporttävlingar lyssnade man också gärna på. Medan pojkar-
na värmdes skidorna över spisen och vallade dem stod radion på och flåsade ut namn som Veikko Hakulinen, Sixten Jernberg och Siiri Rantanen.

De flesta hushåll höll sig med två dagstidningar, Hufvudstadsbladet och Östra Nyland. Hufvudstadsbladet kom ut med en landsupplaga, B-upplagan som den kallades, och det var den som skärgårdsborna prenumererade på. Till landsupplagan hörde ett antal specialblad i tabloidformat, en för fiskarbefolkningen, en för lantbrukare och så Lördagskvällen, som var ett familjeblad. Lördagskvällen hade en barnsida som redigerades av Marita Lindqvist. Dit kunde man sända teckningar och brev och de två bästa breven fick ett litet honorar. Jag fick flera

gångar mina brev publicerade. Dessutom brukade man ha en svensk veckotidning. Till oss kom Lektur, som på den tiden var en snäll familjetidning för att långt senare bli ett porrblad, till Reimark kom Hemmets Veckotidning och hos Holmströms på Bästö hade man Allers. När man var på besök försökte man hinna läsa dem alla, åtminstone serierna.

”Böcker var viktiga, vi läste allt vad vi kom över,” säger min syster Doris. ”Lola och Mirjam hade ganska mycket böcker och det var en fröjd när man fick låna av dem. Hos dem träffade jag på familjen Tuff-Tuff för första gången (Familjen Tuff-Tuff. Sagobok av Karl-Aage Schwartzkopf. Söderströms förlagsaktiebolag, 1949). Den var ett riktigt läsäventyr. Senare skaffade jag den åt mina barn också. Vi fick också tidningen EOS via skolan, den skaffade lärarinnan och vi fick ett exemplar per hem. På julfesterna fick man Julstjärnan.”

Mirjam berättar att Pernå kommuns ambulerande bibliotek fanns hos dem, och att det troligen var därifrån Doris lånade böckerna. Ett av de största läsäventyr jag själv haft var med Astrid Lindgrens Mio min Mio, som var lånad från biblioteket. Den var så spännande att jag skakade i hela kroppen när jag läste den. Biblioteket var rätt flitigt utnyttjat, många av skärgårdsborna läste gärna när de hade tid.

Hemma fick vi barn nästan alltid en bok till julen och till födelsedagen. Astrid Lindgrens böcker: Pippi, Bullerbybarnen, Kalle Blomkvistböckerna och Rasmus-serien. Av Rasmusböckerna gjordes film på 50-talet och första gången jag gick på riktig bio var i maj 1958 då ett spännande Rasmus-äventyr med bovar och glittrande stöldgods visades på biograf Sylvia i Lovisa. Min äldre syster Doris, som då jobbade som hembiträde i Lovisa, tog med sig småflickorna på bio. Pelle Svanslös-böckerna var populära. Och Marita Lindqvists barnböcker på

Nisse Holmströms 10-årsdag 1949.

50-talet. De fantastiska Gummiguttaböckerna, vars författare jag har glömt, roade ännu min systers barn när de kom i läs-åldern. Pojkarna läste Biggles och Yukanböcker och som lite äldre hade också jag nöje av Biggles. Det var alltid spännande att vakna på födelsedagen. Jag fyllde år i slutet av september, då den ljusröda doftande floxen ännu blommade ute i mammas blomrabatt. Mamma hade alltid dukat ett litet födelsedagsbord på stolen bredvid sängen: en liten nymanglad vit duk över stol-sitsen, en bukett skär flox i en vas, ett bokpaket och lite snask. Också Anna-Lisa Lindström (Lisa Holmström) berättar att man i deras familj nästan alltid fick en bok till julklapp.

”Jag fick Viktor Rydbergs ’Tomten’. Den var illustrerad med väldigt fina bilder. Jag har den kvar ännu och brukar alltid läsa högt ur den på Marthaföreningens möten inför julen.”

Pappa brukade läsa kvällssaga för mig och min lillasyster. Det höll nog på ännu när vi själva hade lärt oss läsa fast han började knorra allt mera högljutt ju äldre vi blev. Ofta ville vi höra samma saga många gånger. Vi hade en bok som hette Klockan som gick baklänges, och den ville vi att han skulle läsa om och om igen. Pappa, som blev urlädd och hade näsa för kvalitetslitteratur, ville hellre läsa Pippi Långstrump eller Rasmus på luffen, men ibland tjatade vi bara på pin kivi om att nee – vi ville ha Klockan som gick baklänges! Någon gång läste också mamma kvällssaga om hon hade tid och det var nästan bättre än när pappa läste. För fast pappa läste betydligt mera dramatiskt och uttrycksfullt var det en sällsynt raritet att mamma satt med oss och läste saga.

På 50-talet kom Väinö Linnas Okänd soldat ut och väckte stor debatt i hela landet. Också i skärgården lästes den i Nils-Börje Stormboms översättning. Med blandade känslor. Kriget var ännu nära och fosterländskhet var något man tog högtidligt på. Männen hade varit i kriget, visserligen var det många i skärgården som låg vid hemmafronten och vaktade skärgårdsholmarna, men flera var också och kämpade vid gränslinjerna. Det runebergska soldatidealet var inpräntat med Fänrik Ståls sägner och att skildra krig och soldatens liv på ett mindre högstämt sätt väckte förgrymmelse. Skärgårdsborna var så gott som uteslutande klart borgerliga till sin ideologi. Svenska folkpartiet var tämligen allena rådgivande. Det fanns en avvikare, folkdemokraten Toivo Kovanen som var gift med Werner Anderssons syster Vera. En gång ville pappa försäkra sig om att mamma i ett kommunalval skulle rösta på den rätta kandidaten, vilket gjorde mamma så ursinnig att hon tog till det grövsta hotet: ”Om du inte är tyst så röstar jag på Kovanen!” Min far blev tyst.

Svenskt

Kejfsalö skärgård var genuin svenskbygd och de flesta invånarna kunde inte finska. Man läste inte heller finska i folkskolan. Det fanns en helfinsk familj på norra Kejfsalö och ett par ingifta finska kvinnor i södra ändan av skärgården, Elli Lindqvist och Kerttu Holmström. Elli berättar hur det var för henne att komma till en helsvensk ort utan att kunna svenska:

”Jag var nog mest olycklig där hela tiden. Jag blev aldrig riktigt accepterad heller, jag var ju finntollo. Jo, famo och jag kom nog bra överens, men fafa accepterade mig aldrig. Livet blev nog mycket bättre sedan när vi flyttade till Val-kom.

Jag tycker ju om att prata med människor och där skulle man vara isolerad från allt och alla. Bara tomma havet utanför. Jag tyckte inte havet var något extra, jag hade vuxit upp med skog och åkrar. Ibland kunde jag ju gå och prata med din mamma, hon kunde ju tala finska. Jag var glad när dina föräldrar flyttade till Bastuviken. Men det var sällan man kunde gå på visit, för det fanns helt enkelt inte tid. Och alltid var det något barn hemma och det var inte någon lätt sak att ha med sig småbarn när man skulle gå flera kilometer genom skogen på små stigar.

Jag kommer så bra ihåg när jag första gången träffade din mamma. Hon var så vacker. Din pappa var en ståtlig karl och din mamma, hon var vacker. Ingen av ni döttrar har blivit lika vackra som hon. Hon hade ljus hy och var alldeles blond med vågigt hår. Hon satt med Bertil i famnen, han var kanske årsgammal, och han hade också ljust lockigt hår som en ängel. De var som madonnan med barnet”.

Också Kerttu Holmström tyckte det var svårt att inte kunna svenska:

”Nå, det var hemskt, förstås. Jag kom ju från helt finska trakter och hade aldrig hört svenska. Man kände sig ju så dum och ingen kunde tala med en. Jag hade träffat Henry när jag jobbade på sjukhuset i Lovisa och där kunde också väldigt få finska. Så jag sa åt en arbetskamrat att nu får du lära mig och jag köpte en ordbok för att lära mig åtminstone de allra vanligaste orden. Olika maträtter och sånt. När jag kom till skären var det ju ännu mera svenskt än i stan, men svärfar kunde lite finska.”

Diskussionsmöten

Under vintern ordnade ungdomsföreningen De Ungas Vänner (D.U.V.) regelbundet s.k. diskussionsaftnar, då man en gång i månaden samlades hemma hos någon för att debattera ett på förhand givet ämne. Någon fick i uppdrag att förbereda sig och hålla en inledning över ämnet, och sen var diskussionen fri. Fri och fri, förresten, den fördes efter alla konstens regler med ordförande och sekreterare och man måste be om ordet och fick minsann inte komma med sina inpass så som det föll en in. Protokollen över diskussionerna har tyvärr försvunnit. Själv minns jag bara ett enda diskussionsämne som intresserade mig, om män eller kvinnor var mera fåfånga. Den kvällen var debatten livlig! Argumenten kring mäns och kvinnors natur var ungefär desamma som i studentkretsar i slutet av 60-talet på en jämlikhetsdebatt på Nylands Nation. Inte heller hade de förändrat sig särskilt mycket under 70-talets livliga feministdebatt och i prostitutionsdebatten i början av 2000-talet. Lisa minns en diskussionskväll då ämnet var musik.

”Diskussionsaftnarna var nog ett riktigt folkbildningsarbete,” menar Mirjam Sundqvist. ”Det fanns alltid de, som talade mera och orerade länge och väl. Mest karlarna, som din

pappa och Stenudds-William. Men så kom ju Hudö-Greta alltid skidande från Hudö, och hon diskuterade gärna och ganska kunnig var hon också.”

Själva diskussionerna kunde ibland bli rätt träiga för barn. Men kvällarna avslutades alltid med frågesport och det var den delen av programmet som barnen gillade. Tyst satt man och lyssnade och insöp kunskap samtidigt som det var spännande vilket lag som skulle vinna. Ibland kunde man kanske t.o.m. själv svara på någon fråga.

Till diskussionskvällarna var hela familjen välkommen. Det kunde bli rätt sent, och det kändes ovant och spännande att skida hem mitt i mörka natten. Jag kan ännu minnas en stjärnklar fullmånskväll då jag skidade hem över isen tillsammans med min far från en av dessa kvällar. Tystnaden, skidornas knarr mot snön, den ovanliga samvaron i natten ensam med pappa, den höga stjärnhimlen och ett nästan bländande månsken med våra skuggor på snön.

Sommarfester, bio och spiritism

Under sommaren ordnades sommarfester och danser på de olika ungdomslokalerna i skärgården runt omkring. Det fanns en ungdomslokal på Sandö, och också i Strömfors, Kabböle och Näse. Varje ungdomsförening hade i tur och ordning sin sommarfest med program och dans och dessutom ordnade Pernå fiskargille alltid en fiskarfest på Sandö i augusti med motorbåstävlingar på dagen, programfest och dans på kvällen. Dessutom ordnade De Ungas Vänner en traditionell midsommardans på Sandö, som på midsommardagen följdes av en ny danstillställning i Kabböle. Fiskarfesten anordnas fortfarande varje sommar på Sandö.

Att anordna en tillställning med enbart dans kunde vara ett

ekonomiskt vågspel, för man betalade nöjesskatt på inkomster-
na. Folket skulle som sagt bildas, inte bara roa sig, och ville man
bara ha roligt fick man betala för det. Om man däremot ordnade
festen så att halva tiden bestod av olika slags program, undgick
man nöjesskatten. Programfesterna var roliga för barnen. Det
uppfördes sketcher och skådespel, sjöngs sånger, deklamerades
dikter. Övningarna inför uppträdandena var omfattande, och
jag minns att mamma ofta var sur på pappa för att han ägnade
alltför stor tid åt att öva lustspelsframträdanden. Mamma deltog
inte i sånt, dels var hon tillbakadragen till naturen, dels ansåg
hon sig helt enkelt inte ha tid. Hälsningstalet var ofta långt och
mångordigt och det följdes av ett festtal, ännu längre och mång-
ordigare. Allsång förekom det också, och ofta inledde man med
Modersmålets sång då man stod upp och sjöng. Vi hade ingen
Svenska Dagen-fest i november, så man fick ta andra tillfällen
att sjunga finlandssvenskarnas honnörssång. En sommar hade
jag kommit överens med pappa att jag skulle deklamera Lille
Pers vandring på fiskargillesfesten. Jag lärde mig alla verserna
utantill och såg fram mot att få uppträda. Grannflickorna Anneli
och Berit hade uppträtt med sång på sommarfesten och jag ville
stå i rampljuset som de. Men när den stora dagen närmade sig
blev jag allt mera nervös. Till slut måste jag erkänna för pappa
att jag nog inte ville och jag var både lättad och lite besviken
när han bara sa att då lämnar vi bort det då utan att alls försöka
övertala mig. Lite kompensation var det att jag hade plockat en
jättebukett av gulmåra och blåklockor, som placerades på buf-
fettbordet och att många berömde den vackra buketten.

När dansen började var festsalen noggrant uppdelad i karl-
och pojksida, flicksida, barnsida och de gifta kvinnornas bänk.
Barnen satt framme under scenen där det var bästa utsikten
och de kunde se allt som hände. Flickorna satt på bänkar ut-
med fönsterväggen, de hade vida kjolar, benen pryddligt bredvid
varandra eller korsade vid anklarna och skor med höga klackar.
Pojkarna skockades vid ingångarna och la sig i startgroparna för

att bjuda upp flickorna medan karlarna stod och pratade manhaftigt med varandra i tamburen innan somliga av dem tog sig en svängom. De gifta kvinnorna satt på en skild bänk och blev mycket lite uppbudna. Jag förstod att det var det som hände när man gifte sig: det var slut med dansandet för kvinnans del.

Ungdomarna for iväg på danser så ofta de kunde. Att avstånden kunde vara långa hindrade ingen, man lastade motorbåtarna fulla och for iväg. Femton år och konfirmerad skulle man vara, sen gav föräldrarna tillstånd. Ibland kunde man t.o.m. få fara lite tidigare Sprit förekom ganska måttligt, flickorna drack över huvud taget inte. Det var dansen som gällde. Mirjam Sundqvist berättar om skäriungdomarnas strategi:

”Vi hade ju lärt oss dansa på Klubben och det hade vi en enorm fördel av. Först bjöd pojkarna i vårt gäng upp flickorna, det var ett tryggt sätt att komma igång och så kunde man ju visa upp sig lite också. Sen blev vi flickor ju genast uppbudna av andra när de hade sett oss och pojkarna hade mera mod att bjuda upp främmande flickor när de väl visat, att dansa kunde de.”

Börje Andersson berättar:

”Som unga var vi skäriungdomar ett gäng som höll ihop. Det var Klubben och allt med den, men sen gjorde vi ju nog också mycket annat tillsammans. Vi for ju till dansbanorna långa vägar, ända till Pellinge på deras fiskargillesfest och så förstås till Kabböle och Strömfors och Näse och Isnäs. Ibland upp till byarna norr om Lovisa också, Furuborg och Hommansby och Liljendal. Rätt ofta for vi också till stan på bio. Under fiskesäsongen kunde man ju inte ränna så mycket, men på vintern fanns det ju nog tid. När vi gick på bio skidade vi först upp till Valkom och där kunde vi byta kläder hos Reikkos (Werner Anderssons bror) och sen for

vi med buss till Lovisa. På bio Ulrica fyllde vi sedan nästan hela rad nummer 20. Det var nog ibland hemskt kallt när vi skidade, det hände nog att flera av oss hade förfryst nästipp och kinder och Mirjam förfrös en gång bröstet.”

Lisa berättar:

”Vi ungdomar brukade ofta komma samman och spela kort. Det var bra att spela hos er i Bastuvik, för ni hade ju rum på vindsvåningen där ungdomarna höll till och föräldrarna inte störde. Allt möjligt spelade vi, kläd poker också. Det var nog lite spännande. En gång hade vi flickor blivit av med kläderna ganska ordentligt och så gömde pojkarna dem. Ibland hade vi också spiritistiska seanser. Då dansade nog glaset runt på bordet med fjong.”

Läsförhör

Varje sommar ordnades det läsförhör. Det täcktes ingen bli borta från. Ansvar för att hämta ut prästen till skärgården och ordna läsförhöret ambulerade mellan familjerna. Det var ordentligt tilltagna kaffekalas som kunde vara en ganska stor ekonomisk påfrestning. Något förhör hölls inte längre, den tiden var förbi då prästen tenterade folket på läskunnighet och katekeskunskaper. Snarare var det en andaktstund med bön och psalmsång och en liten predikan. Skäriborna gick inte regelbundet i kyrkan, för det var avstånden alltför långa. Kyrkobesök handlade om bröllop och begravningar. Dopen förrättades vanligtvis redan på sjukhuset efter förlossningen. Enligt Greta Holmström var allhelgonadag och pingst de helger, då man ibland tog sig till kyrkan, men jul och påsk firade man hemma. Då var det ofta också menförestider då man inte i onödan gjorde längre färder.

Rätt ofta lyssnades det hos oss på söndagsgudstjänsterna i radion. Det var nog mest mamma som lyssnade, och under tiden fick man inte vanhelga gudstjänsterna med nojs och stök. Mamma brukade ofta läsa aftonbön med oss småflickor när vi ännu var små. Det var en trevlig ritual, för då satt hon en stund ner bara med oss, något som hon annars inte hade så mycket tid med.

Sport

Ungdomsföreningarna ordnade också sporttävlingar, både sommartävlingar och skidtävlingar.

”I skolan ordnades det inte sporttävlingar, men ungdomsföreningen ordnade skidtävlingar och Fiskargillet hade också någon skidning,” berättar Lars Stenstrand. ”På sommaren hade ungdomsföreningarna där ute friidrottstävlingar sinsemellan. Åtminstone kämpade D.U.V., Kabböle och Strömforsföreningarna, kanske det också var med folk från Näse och Isnäs. Det tävlades i spjut, längd- och höjdhopp, 100 m, kula och 1500 m. De olika föreningarna ordnade tävlingarna i tur och ordning. En gång var de på Hudö där det fanns en jämn sandstrand. Det fanns ju inga sportplaner därute, så man måste ju ordna tävlingarna där det fanns sådan terräng att man alls kunde tävla.”

Anneli Rosenlund visar upp en blank pristallrik hon fått i en skidtävling och berättar, att skidtävlingarna ordnades ännu vintrarna 1959 och 1960 i skärgården när familjerna redan hade flyttat upp till fastlandet.

Det ordnades också skyttetävlingar och den traditionen har fortsatt ännu in på 2000-talet.

Åtminstone ett par somrar ordnades det simskola då alla barn fick simundervisning. Simlärarinnan engagerades från

*Magisterspromovering
i simskolan 1953.
Kransarna av lönn.*

Folkhälsan. Simskolans avslutning var en rolig tillställning för hela skärgården, då det utfördes hoppöv och dykningsprov och simprov på olika nivåer. Till slut var det stor promovering av magistrar och kandidater. Det fanns inga ekar så man fick nöja sig med lönn till magisterkransen och silverpil till kandidaterna. Kransarna var stora och omfångsrika och sattes på den promoverades huvud när han eller hon simmade fram till simlärarinnan, så de blev också ganska tunga och våta att bära.

Privata fester

Privata fester firades mest i samband med jämna födelsedagar och bröllop. Födelsedagarna var inte något man speciellt inbjöd folk till. Alla kom och det fick man vara förberedd på.

Simskola i Kejfsalö skärgård 1953.

Man började festandet i arla morgonstund. Min syster Doris berättar om pappas 50-årsdag i augusti 1956:

”Vi ungdomar hade varit till Näse och dansat och kom sen hem med båt på småtimmarna. Men sen skulle ju alla och sjunga upp pappa klockan fyra på morgonen, så vi la oss bakom Vikisholmen och väntade att det skulle bli dags. Ett par timmar fick vi nog sitta där och vänta och trött var man förstås och skulle helst bara ha velat sova. Sen kom det lite andra båtar också och så tuffade vi då i land och det blev sång och gratulationer. Sen skulle ju alla ha kaffe också, så jag fick rycka in med mamma och koka kaffe och servera och diska. Klockan sju på morgonen kom jag sen i säng och så körde mamma upp mig igen klockan nio då de första dagsgästerna började komma.”

Jag var nio år och minns pappas födelsedag som ett glatt stim

av människor. Så mycket folk hade det säkert aldrig tidigare varit hos oss och presenter hade de också. När kvällen kom och de sista gästerna hade farit sa jag upplivad till Doris: "Det har varit en rolig dag!" "Tycker du?" sa hon utan entusiasm och gick och la sig utan att jag fick tillfälle att ventilerade dagens händelser med henne.

Lärarinnan 50 år

Den 27 maj 1957 fyllde lärarinnan 50 år. Det var en vacker solig vårmorgon och vi barn gav oss iväg till skolan tidigare än vanligt. På vägen till skolan plockade vi björkkvistar med nyutslagna gröna mössöron och stora buketter vitsippor, och sedan lövade vi och dekorerade skolsalen så vackert vi kunde. På svarta tavlan skrev vi gratulationer till lärarinnan och när hon kom stämde vi upp en sång för henne. Det var högtidligt och vackert och lärarinnan fick tårar i ögonen och var jätterörd.

Bröllop

År 1950 firade bästöbröderna Ingvar, Birger och Henry Holmström trippelbröllop.

"Birger och Margit var förstakusiner och pernåprästen ville inte viga dem," berättar Lisa, brorsdotter till brudgummarna. "Men Ingvar hade gått i Borgå folkhögskola och då blivit bekant med borgåprästen och for till Borgå och pratade för saken. Borgåprästen ställde sedan upp."

Giftermålet mellan kusinerna hängde tydligen ändå på ett hår, för Doris minns att Birgers och Margits namn var tillfogade med bläckpenna efter de andras namn på det tryckta inbjudningskortet. Man hade inte vågat låta trycka det om det inte sen inte skulle ha blivit något av det hela.

”Det var en stor tillställning på Näse ungdomsföreningslokal,” minns Mirjam Sundqvist. ”Släkten var ju stor och mycket folk var det. Det var också både marskalkar och tärnor. Det fanns kusiner på alla håll och tärnorna hade långa klänningar och sånt hade man inte sett på unga flickor vidare än på brudar, förstås.”

”Jag och Inga var brudnäbbar,” berättar Lisa. ”Jag bar Ullas, Ingvars bruds, släp. Sen blev jag så trött att jag somnade i brudstolen.”

Begravning till havs

I maj 1958 försvann Birger och Sigurd Holmström på en fiskefärd. Ett bra tag var de spårlöst försvunna och vilda spekulationer gick om de hade hamnat på sovjetiska sidan av Finska Viken och blivit fångslade. Till slut hittade man dock några rester av båten och det stod klart att bröderna hade drunknat fast kropparna aldrig hittades. Jordfästningen skedde först flera år senare. Trålaren Westerland lastades full med begravningsgäster och begav sig ut till havs, där jordfästningen ägde rum en vacker sommardag.

”Det var högtidligt,” minns Anneli Rosenlund, brorsdotter till de drunknade. ”Begravningskransarna låg i ett långt band på vattnet och det var ju inte så sorgligt längre för flera år hade gått. Men vackert och rörande.”

Lisbeth Huttunen berättar:

”Jag var med på en resa till stan strax efter det Birger och Sigurd försvunnit. Birgers fru Margit följde med oss i vår båt och hon hade alldeles tjocka och uppsvullna händer. Mamma sa att det berodde på att hon var så chockad.”

KLÄDER

Kappvändning och sverigepaket

Efter kriget var det knalt med kläder och fanns det eventuellt tyg i butikerna hade skärgårdsborna inga stora pengar att sväva ut med. I synnerhet ytterkläder var oöverkomliga. Mirjam Sundqvist:

”Några fina kläder eller smarta skolväskor hade vi inte. Efter kriget var det knappt om varor och tyg fick man nästan inte tag i. Barnens kläder syddes hemma av tyg, som kom från uppsprättade gamla kläder, åtminstone ytterkläderna. Jag tyckte jag blev fin som en prinsessa i en sådan ny kappa. Flickorna använde inte långbyxor då ännu utan man hade tjocka yllestrumpor för att värma benen. De stacks förskräckligt och man försökte hålla benen så raka som möjligt för då var det en aning mindre stickigt.”

Godsinta mammor lät flickorna hålla bomullstrumpor under de stickiga yllestrumporna, men det ökade ju förstås strumpsli-taget och tvätten. Och skämde bort barnen. På den tiden fanns det en förhärskande uppfattning om att rätt stora mängder av lidande gjorde folk av barnet.

”Ären efter kriget kom det paket från Amerika till skolan. Där fanns torrkonserver och marmelad och sånt. Och så fanns det spelkulor av färgat glas. Vi visste inte riktigt hur vi skulle spela med dem, men fina var de,” berättar Börje Andersson.

Jag fick en mörkblå barnoverall i ett mycket tungt tyg som jag hade på mig när jag som femåring på senhösten åkte till stan för att sedan fara vidare till barnkliniken i Helsingfors. Overallen var så tung att den hämmade rörelserna och följaktligen användes den enbart vid de tillfällen man färdades stillasittande. På femtiotalet kom luciapaketen via förmedling av personalen på Lyckoslanten. Luciatraditionen startade i Finland 1952. Det kom tydligen också understöd från Sverige efter kriget för i ett styrelseprotokoll från 23 november 1945 nämns, att *pastor Borg hade lämnat två par sverigeskor för att utdelas bland skolbarnen. De lyckliga blevo Göran Holmström och Karl-Henrik Stenström*.

Monor och hockare

Barnens skodon bestod på sommaren av bruna gummitossor till vardags och sandaler med halvstrumpor till mera högtidliga tillfällen. Höstens skodon var nog vanliga promenadskor och gummistövlar.

Vinterns skodon var av två slag: filttossor och gummistövlar. De användes också när man skidade. Skidorna hade en länk som man trädde tån igenom. För att det skulle bli stabilare fästes foten vid länken med en gummiring som gick ned runt tån och upp över hälen. Gummiringen var klippt från skaftet av avlagda gummistövlar. Föll man omkull flög skidorna lätt av. Skidorna var av trä och raknade alltid under användningen, så under sommaren bands de ihop med en kloss emellan så att de skulle få språng och spetsen måste också böjas med jämna mellanrum. Mina första skidor var hemsnickrade och jag hade ärvt dem av min bror Lasse. De köpta skidorna var av märket Järvinen och stavarna var av bambu. Vanligen fick man ärva skidor efter de äldre – om det fanns något kvar av dem. Med bra valla var träskidor förträffliga, men tyvärr hade de en benägen-

het att brytas av i fall i backar. Själv skidade jag ett par vintrar med opar skidor som inte alltid ens var lika långa för jag föll ofta och kom stup i kvarten hem med en avbruten skida. Då var det bara att söka fram någon överbliven skida att ta i stället. Efter den sedvanliga utskällningen, förstås.

När man blev större fick man monokängor och skidor med bindningar. Fyra hål, som passade in i de uppstående piggarna på bindningarna, brändes in i kängornas tjocka sulor. Det var fint med monokängor, mycket finare än filttossor. I synnerhet när flickorna vek ner skaftet av yllesockan över kängan blev det mycket elegant.

Skridskorna var skridskojärn som snörades fast under skorna eller stövlarna. På 50-talet kom hockarna, kängor med fasta skridskojärn. Det var en fin nymodighet och alla pojkar ville ha sitt eget par, men ingen familj hade råd med sådana överdrifter så det blev nog så, att man fick turas om att skrinna med det enda par hockare som fanns i familjen. De mindre fick stoppa ett försvarligt lager sockor i dem, så det var inte alltid så lätt att lära sig skrinna när skridskorna obevekligen var för stora.

Stövelbyxor och lamapaitu

Under femtioalet vändes inga kappor mera. Ytterkläder och underkläder köpte man i butiken, liksom männens och pojkar-nas kläder som byxor och skjortor och kavajer. Däremot sydde man oftast själv kvinno- och flickkläderna: klänningar, blusar och kjolar och också skidbyxor. På femtioalet började flickorna använda långbyxor, men bara som vardags- och sportplagg. Skulle man vara lite uppklädd var det kjol eller klänning som gällde. Vantar, mössor, halsdukar, sockor och tröjor stickades hemma och de användes så länge man ännu kunde stoppa dem.

Nya kläder var sällsynt och man glädde sig verkligen när man fått något nytt. Anneli Rosenlund berättar:

”En gång hade mamma sytt nya skidbyxor till mig, de var av mörkgrönt tyg och jag kände mig väldigt fin i dem när jag sparkade till skolan och såg fram emot vad de andra skulle säga när jag hade nya byxor. Och så åkte jag nerför Bastuberget rakt på en taggtråd som drog upp en reva i byxorna. Jag var hos Margit och famo då, jag brukade ganska ofta vara där, och jag vågade nästan inte berätta om det för Margit. Hon var ganska sträng medan famo var snällare.”

Karlarna använde stövelbyxor till vardags.

Pappas och pojkarnas tjocka yllesockor och tröjor hängde varje vinterkväll och torkade på strecket över spisen efter dagens arbete i skogen eller med fisket under isen. Det var en stark lukt av vått ylle och karlafotsvett. Också yllekalsonger och vita underskjortor trängdes på strecket. På vintern badade vi bastu och bytte underkläder bara varannan vecka, så mot slutet av andra veckan var de inte så vita längre.

Flickorna hade lamapaitur som underplagg på vintern. Gris-skära underbyxor med buntar, yllebyxor och ovanpå lamapaitun ett livstykke sytt i randig flanell med strumpeband fastsatta med knapp. Lamapaitun uppfattades som ett fult och enbart p.g.a. kölden nödvändigt klädesplagg, så min förvåning var stor när den i början av 70-talet blev ett modeplagg för alla unga flickor, då ingalunda som underplagg utan som trendig topp i olika färger. När det inte var så kallt att man behövde lamapaitu med ärm hade man bara en vanlig paitu. De äldre kvinnorna använde sällan eller aldrig behå, så när min äldre syster Doris skaffade sin första behå tyckte jag nog att det var ganska vågat. Mamma använde så vitt jag vet behå bara en gång i sitt liv. Det var när Doris gifte sig i början av 60-talet och mamma hade köpt en klänning åt sig. På den tiden var ännu en köpt klänning en stor begivenhet i vår familj. Den klänningen var skuren så, att den faktiskt fordrade en behå annars hade elegansen varit förstörd.

Jag brukade få en ny en ny klänning till varje julfest. Till

våravslutningen blev det en sommarklänning. Lyckligtvis var det för stor skillnad mellan mig och min stora syster för att jag skulle kunna använda hennes gamla kläder. Hon fick sen i stället slita ut sina kläder med besked enligt vad hon själv berättar:

”Vi hade nog väldigt lite pengar så det var bl.a. dåligt med kläder. Då när bästöpojarna hade trippelbröllop så tänkte mamma att de kanske skulle be mig vara en av brudnåbbarna, så hon sa åt mig, att om de frågar dej om du vill bli brudnåbb så tackar du artigt nej. Jag var väl nio år då. Inte bad någon mig bli brudnåbb men orsaken till att jag skulle tacka nej var att det inte fanns pengar till en tillräckligt fin klänning. Mamma och pappa gick inte på bröllopet, för de hade väl inte sådana kläder heller.

Senare, då när jag var i Klubb-åldern, hade jag två blusar att byta med, den ena var en grönrutig flanellskjorta och den andra en sliten urtvättad jumper som hade varit rosa och som var stoppad med brunt garn på ärmarna. Jag hade ju slutat skolan så jag fick inga nya kläder till julfesten. De här blusarna hade jag turvis, och jag skämdes nog för mina kläder.”

Golfbyxor och bardotrutigt

På våravslutningen fick man ha den nya sommarklänningen och halvstrumpor. Det kunde ännu vara rätt kyligt i slutet av maj där ute vid havsbandet, men något tal om långstrumpor var det inte mera. Inte heller knästrumpor, dem upptäckte jag först när vi flyttade till stan, och det tog ett tag innan jag förstod att knästrumpor liksom var lite finare än de små ankelsockorna jag känt mig så fin i. När jag betraktade läroverkets flickor i första klass insåg jag att halvstrumpor var proletärt, och något sa mig, att det inte bara var för att knästrumporna var lite dyrare som mamma inte hade köpt dem till oss.

Min äldsta bror Kalle gick i stan i skolan och hade en gång varit tillsammans med pappa för att köpa en kostym för skolavslutningen.

”Det var Granö-Maines syster, Signe Lövdahl som var expedit, och det var meningen att vi skulle köpa raka byxor, men när vi kom ut hade hon övertalat pappa att köpa en kostym med golfbyxor. Det gick inte att säga så mycket emot pappa, för han skulle ju ha rätt och lyssnade inte på en. Sen när vi kom hem läxade nog mamma upp pappa, för hon begrep ju att inte ville jag ha sånt på mig.”

När ungdomarna skulle iväg på dans var det att klä upp sig. Flickorna hade högklackade skor och vida kjolar eller klänningar med breda resårbälten i midjan. Jag minns en blå filtkjol i klock och en vit klänning med ganska stora blå prickar som min äldre syster sydde åt sig. Vitt- och pastellrutigt, bardotrutan, blev en stor hit och jag önskade mig en likadan bardotrutig klänning som min kusin från stan hade. Bardotrutan hade fått sitt namn efter filmstjärnan Brigitte Bardot, som i en av sina filmer hade en rutig klänning som sen blev en modefluga i hela västvärlden. Doris hade börjat som hembiträde i stan och förtjänade lite egna pengar och kom med ett vackert ljusgult tyg med vita mumintroll som hon sydde till en klänning åt mig. Lite stor var jag för mumintrollskläder som elvaåring, men färgen var vacker och klänningen blev mycket kär och smällde nog lika högt som bardotrutorna. Det hade f.ö. ännu inte gått inflation i mumintrollen så tyget var på den tiden rätt originellt. Nylonstrumpor kom också, och när flickorna klädde sig till dans var det viktigt att se till att sömmen bak på benet var rak. Mot allt förnuft uttalades ordet nylon nailon.

Pojkarna klädde sig i kostym när de skulle vara fina. De första nylonskjortorna gjorde sitt intåg, de var praktiska för man behövde inte stryka dem men de gulnade lätt och var svett-

*Doris Stenstrand i prickig hemsydd klänning
1958.*

frambringande. "Det var kostym och hatt och paletå när man for till stan och dansade," säger Kalle. Det var inte bara ungdomsföreningarnas dansbanor som besöktes, när ungdomarna blev tillräckligt gamla gällde också dansrestaurangerna i Lovisa: Socis, Kapellet och Casino.

Skärmmössan var allroundhuvudbonaden för herrar. På vintern gällde ludimössan Mest var det fråga om den klassiska modellen med öronlappar som kunde vikas ner när det ven kallt på isen. Men variationerna i herrarnas hatt- och mössmode var betydligt större än i dag, och det var inte fel att vara lite extra i sitt val av huvudbonad. Kvinnfolket hade främst tygmössor eller stickade mössor. Skärikvinnorna använde inte hatt, den var för finare folk. Huvudduk var okej och inte heller basker var fel. Själv ägde jag en stor virkad basker i alla regnbågens färger. Den var ganska ful för att den var så stor, men färgerna uppvägede anskrämligheten en aning. Över huvud taget var det mera vanligt än ovanligt att bära huvudbonad åtminstone om man rörde sig utanför de egna hemknutarna.

Pappa var ständigt plågad av huvudvärk och ville skydda sitt allt mera kallande huvud mot osunt drag, vind, sol- och jordstrålning. Sällan sågs han utom-

hus utan huvudbonad och till natten drog han på sig nattmössan, en stickad pipo som mamma anefter fann alltmera vämjelig och ville tvätta, men det satte han sig emot eftersom den då krympte och blev för trång. En gång stickade jag själv en ny åt honom till julklapp, och lite motvilligt drog han den på sig. Den gamla inkörda var nog behagligare, men så småningom anpassade sig hans huvud och den nya nattmössan till varandra.

Hålla sig varm

På det hela taget lade klädseln mera vikt vid det praktiska och värmande än att det skulle vara vackert och modernt. Det var långt till dagens vindtåta, lätta och varma konstfibrer. I vår familj fanns Famosschalen som arv efter farmor. Den var virkad eller stickad i något slags tätt spetsmönster av fult gråbeige och mycket stickigt yllegarn. Den var varm, och ansågs därför lämplig att svepa kring små flickor när de skulle skida till skolan i bitande köld. Både jag och min syster Lisbeth avskydde den på grund av dess stickighet, och under stora protester fick vi använda den turvis. Båda föredrog vi att frysa framför att ha den draperad runt huvud och ansikte, där stickigheten blev ännu mera olidlig av utandningens frostiga kondensluft som förvandlades till isklimpar i schalen framför munnen.

”Vi hade ju så dåliga kläder, men då när Mirjam förfryst bröstet fick vi goda råd hur man skulle göra för att slippa kylskador. Man kunde t.ex. stoppa tidningar in under jackan och så skulle det också vara ett bra trick att stoppa halm i kängorna. Våra kängor var ju för det mesta ärvda av större syskon och på väg att bli små, så det var nätt och jämt att man fick två lager yllesockor i dem, någon halm var inte att tänka på,” berättar Doris.

HÄLSA OCH HYGIEN

Skolhälsovården

Varje år besökte barnen skolläkare Wasenius och skoltandläkare Sjöholm i Lovisa. Av dessa var tandläkaren den mest skräckinjagande. Berättelserna om hennes hårdhänthet, hennes butterhet, hennes långsamma trampborr och stora tänger var bloddrypande och ingen förväntade sig en angenäm sits i hennes stol och barnen klev in i hennes väntrum på motvilliga skälvande ben. På den tiden drog hon ut mjölkttänder, blodet flöt och barnen grät. Borrandet och plomberingarna var ännu värre. Tandhygien var ett okänt begrepp, och många av barnen hade också hål trots att det var tunnsått med snask.

Doktor Wasenius var snäll och omtyckt. Han gjorde en allmän hälsokontroll, lyssnade på hjärta och lungor, kontrollerade reflexer, tittade en i halsen medan hans fru fick ta på sig det tråkiga arbetet att vid behov vaccinera oss.

Det kom också hälsosyster ut till skolan och gjorde tuberkulostest. Man fick en eller två små plåsterlappar som skulle klistras på bröstet. Om det blev små kliande blåsor under plåstret var allt okej, det visade att man hade immunitet mot tuberkulos. Om inte skulle man vaccineras.

Lyckoslanten

På femtioalet besökte Folkhälsans hälsobåt Lyckoslanten skärgården under sommaren. Där bedrevs rådgivningsverksamhet för den svenskspråkiga skärgårdsbefolkningen. Barnen undersöktes och vaccinerades. Skolhälsovården nådde ju bara skol-

barnen och i en viss ålder blev man för gammal för att Lyckoslanten skulle ta sig an en. Min äldre syster, f. 41, minns att hon hörde till den kategorin, men själv hörde jag till Lyckoslantens patienter. Alla småbarn skulle vara nakna och det var de också normalt på varma sommardagar, men när man blev så där omkring sex-sju år skulle man hålla underbyxorna på. Den sista sommaren just innan jag skulle uppnå underbyxåldern, ville jag inte klä mig naken och en tant frågade mig försmädligt vad jag hade att dölja. Jag kände mig skamsen, men skammen att vara naken i allas åsyn var ännu större och till sist fick jag specialtillåtelse att hålla byxorna på. Vi var inte så mycket för att springa nakna i vår familj.

Det var nästan som en sommarfest när Lyckoslanten kom, för hela skärgårdsbefolkningen samlades då. På kvällen, när dagens arbete var slut, brukade personalen ordna en barnfest med program, som de själva uppförde. På Lyckoslanten såg jag också min allra första film. Det var en stor händelse för alla talade imponerat om det, fast jag bara minns ett fladdrande ljus och har en känsla av att jag inte kunde uppfatta bilderna. Eftersom det inte fanns elektricitet måste filmprojektorn ha drivits av Lyckoslantens motor. Folkhälsan hade också en annan båt, Gullkronan, som tuffade runt i skärgården och gjorde skärmbildsundersökningar på den vuxna befolkningen. Tuberkulosen var kanske inte mera den livshotande folksjukdom den hade varit, men det var långt till att man skulle upphöra med de regelbundna kontrollerna.

Mässling och vårtor

På fyrtio- och femtiotalet ansågs det normalt och sunt att barnen skulle gå igen alla de "normala" barnsjukdomarna för att få immunitet. Mässling, påssjuka, röda hund och vattkoppor.

Eftersom vi var ganska isolerade kunde det ju hända att någon sjukdom inte alltid nådde ut till skärgården och att något barn blev utan immunitet eller fick sjukdomen för sent. I synnerhet för pojkarna var det viktigt att de skulle få påssjuka innan de blev könsmogna. Vi blev vaccinerade mot åtminstone polio, difteri, stelkramp och tuberkulos.

”När du ännu var riktigt liten hade vi dysenteri,” berättar Doris. ”Då kom hemsystern och hjälpte och just när hon steg in i kammaren där vi alla låg som slaka luktande sillar lyfte jag mitt huvud över sängkanten och spydde i pottan.”

Förkylda var vi varje vinter för vi fick ju knappt någon C-vitamin alls.

”En vinter hade vi hackhosta hela vintern,” berättar Doris. ”Kanske det var någon lindrig form av kikhosta.”

Lisbeth berättar:

”En gång hade jag varit förkyld och hade varproppar i halsen. Jag hostade till ordentligt, och då flög varpropparna ut över sidorna i skrivhäftet. Feta slemgula kladdar.”

Jag och Lisbeth hade också vårtor en tid, de kom på händerna och fingrarna och var fascinerande för så småningom kunde de sitta fast bara i ena kanten och till slut lossna. Det var annars viktigt att inte riva dem för mycket, för det växte blodkärl ut i dem och försökte man riva eller tugga bort dem gjorde det ont och började blöda. Det påstods att ett säkert medel att få bort dem var att knyta så många knutar på en ylletråd som man hade vårtor och begrava tråden i marken. När tråden hade ruttnat skulle vårtorna vara borta. Lärarinnan hade också vårtor på händerna men hon förlitade sig på lapis i stället för

ylletrådar och hennes vårtor var svarta.

Vi hade inte ofta löss, men det hände att min bror Kalle, som gick i stan i skola, hade med sig löss när han kom hem. Då kom luskammen i bruk, en kam som var så tät att den var svår att få genom håret men ansågs vara ett bra redskap att få bort löss och gnetter. Andra parasiter man kunde ha var springmask. Jag och min lilla syster Lisbeth sov i samma säng, hon sög på fingrarna och jag på tummen och när vi förstas skrapade oss i våra kliande stjärtar och sen sög igen hade springmasken glada dagar. Jag minns inte att någon skulle ha haft binnikemask men den varnades det ofta för och det var viktigt att låta gravad fisk bli tillräckligt salt innan man åt den. Andra parasiter som t.ex. vägglöss hade vi inte.

Toalettbestyr

Den personliga hygien var nog ganska anspråkslös med dagens mått mätt. Det fanns ett tvättfat i köket och i det förväntades man tvätta ansikte, hals och händer varje kväll, men det gjorde man nog inte. Lisbeth berättar:

”Det hände ganska ofta att ni andra gjorde er lustiga över att jag var så smutsig. Halsen och ansiktet och allt. Då brukade jag försöka tvätta mig lite på kvällen, men det där tvättande var det annars inte så noga med. Och tänderna borstade vi inte alls. Det är ett under att vi syskon alla har våra egna tänder kvar. Fast vi fick ju inte snask heller, annat än en hundra grams påse lakrits, som vi fick dela på sex när pappa kom från stan på lördagen. Fast jag brukade ju ta från sockerskålen. Mamma och pappa hade ju ett eget system att rengöra tänderna; de tog dem bara ur munnen och slickade dem rena.”

Vår familj ägde en tandborste. Den hade funnits hos oss så länge jag kunde minnas och såg rätt maläten ut. Att den inte skulle ha använts är en lögn, säger min äldre syster Doris.

”Alltid när vi skulle på dans borstade vi alla tre tänderna i tur och ordning med tandborsten så att vi sen skulle ha en fräsch andedräkt.”

Under sommaren blev det nästan onödigt att tvätta sig, för man simmade ju. Dessutom badade man på sommaren bastu varje vecka. På vintern eldades bastun bara varannan vecka, förmodligen för att spara ved. Hos oss gick karlfolket och kvinnfolket skilt i bastun. När min äldre syster blev stor gick hon ofta ensam. Pojkarna sportade med att rulla sig i snön, någon gång t.o.m. doppa sig i en vak, men det var ett bra stycke från bastun till stranden så det blev inte så ofta. Det kändes ofta fint på lördagen att i vinterkvällen gå till bastun med en lykta i handen och en stor gnistrande stjärnklar himmel över sig. Efter bastun fick man njuta av rena underkläder och kunde ännu lyssna på familjeunderhållningsprogrammet i radion. Och sen gå till sångs mellan rena nymanglade lakan.

Utedasset eller tuppen låg hos oss långt från bostadshuset, och barnen fick nog ibland när det var kallt och dåligt väder använda potta också när de hade blivit så stora att de själva kunde ta sig till tuppen. På natten var nattkärl genomgående, då behövde ingen gå ut. Såna finesser som att tvätta händerna, för att inte tala om andra delar av kroppen, efter toalettbesök var okända. Vi torkade oss med tidningspapper. Östra Nyland var klart överlägset Hufvudstadsbladet för det ändamålet. Ingenjören hade riktigt toalettpapper i sin tupp längre borta vid tant Sandras stuga, där Ingenjörens familj sommarbodde. Det verkade inget vidare, tyckte vi barn när vi snokade runt. Ett knippe ganska hårda och blanka tunna pappersark som verkade att ha dålig uppsugningsförmåga. Då var Östra Nyland klart

bättre. En sommar hade vi simlärarinnan boende hos oss. Hon torkade sig också efter att bara ha kissat, vilket förvånade mig. Det gjorde vi småflickor inte och inte mamma heller.

Huvudvärk och sjukhusvistelser

Var och en hade sin personliga sjukdomsprofil. Pappa hade rätt ofta huvudvärk och hällde i sig värkpulver i en rätt försvarlig mängd.

”Det var nog migrän han hade,” funderar min storasyster, som själv fått lida av åkomman. ”Mot det hjälper ju inte vanlig huvudvärksmedicin och han borde ha fått sova för att det skulle gå om. Men han måste ju fiska på natten och inte kunde vi ju hålla tyst på dagen så han blev retlig och arg när det bara sprängde i huvudet.”

Pappa hade också en allroundmedicin som skulle hjälpa mot det mesta. Mixtura Simplex. En röd vätska som doftade kamfer och togs på en sockerbit. Den gavs inte åt barnen. Dessutom fanns det hostmedicin och fiskerleverolja i medicinskåpet.

I vår familj fick man inta fiskleveroljan med en sked hallonsylt, vilket gjorde att den blev uthärdlig. Kanske vi hade spytt upp den tillräckligt många gånger för att mamma skulle inse att det var bäst att ta det varsamt. Den motbjudande oljan ersattes med senare med RaMaVit, som förutom fiskerleveroljan innehöll järn och vitaminer och med nöd kunde sväljas. Någon gång efter mitten på 50-talet kom fiskleverolja, som var färdigt blandad med apelsinsaft. Sanasol. Det var en lækkerhet och man hade gärna tagit en extra dos.

”Trots att kosten var lite klen hade vi inte allvarliga brist-sjukdomar som engelska sjukan eller sånt”, funderar Mirjam

Sundqvist. "Kanske det var fiskleveroljan som räddade oss. Varje morgon måste man utan att mucka ta en hel matsked. Det var äckligt."

Själv var jag ganska ofta sjuk med huvudvärks- och illamående-attacker. Då låg jag i sängen hela dagen med två kuddar under huvudet och spydde i pottan. När illamåendet började gå över var kryddfisksmörgås det bästa botemedlet.

Som femåring blev jag intagen på barnkliniken efter en hjärtattack, som jag enligt min mor höll på att stryka med i. Pappa satt med mig i famnen och upprepade gång på gång. "Nu är det nog slut. Nu är det nog slut med henne." Själv har jag inget minne av händelsen men nog av sjukhusvistelsen, då det ännu var så, att föräldrarna inte fick besöka barnen för att dessa då skulle ha blivit oroliga. En liten gubbe, den legendariske Arvo Ylppö undersökte mig medan mina nya vackra bruna stövlar med manchestersammetskant och gul rågummisula stod under en stol och jag försökte muntra upp mig genom att titta på dem. En vresig och hårdhänt enspråkigt finsk baderska skrubgade mig i ett badkar när jag redan hade blivit skild från föräldrarna. Jag grät och var rädd. Sen blev det mera undersökningar, nålar som stacks i mig för blodprov och röntgenundersökningar då jag måste svälja en slemmig illasmakande kontrastvätska som jag sen omedelbart spydde upp på röntgenplåten så hela proceduren måste tas om. Det kunde gå flera spyomgångar innan jag äntligen kunde hålla kvar kontrastmedlet så länge att man fick mig plådad. Det var skrämmande och ensamt och inget av de andra barnen på avdelningen kunde svenska, men de flesta i vårdpersonalen kunde åtminstone tala några ord.

Min bror Bertil berättar att man på Lovisa sjukhus var mera förstående till föräldrarnas närvaro när barnen lades in: "En gång hade jag skadat benet och det gick röta i det. Då var jag riktigt sjuk och var på sjukhus. Mamma var med där på sjukhuset."

Mindre krämpor och olyckshändelser föranledde inte läkarbesök. En vacker sommardag hade min yngre syster Lisbeth i glad yra sprungit emot en metkrok, som trängde ganska djupt in i hennes lår. Pappa, som hade stått och ordnat med metrevarna så att krokarna svingat fritt, skar raskt av reven och tog sin dotter in i köket där han skred till operationsförberedelser. Puukkon desinficerades noggrant i elden i köksspisen, mamma och min äldre syster fick hålla det gastande barnet i ett stadigt grepp och pappa opererade ut den ganska stora kroken med så stor skicklighet att ärrret inte längre syntes i vuxen ålder. Sist och slutligen behövde puukkon inte tas i bruk då pappa fick kroken avknipsad så att den kunde dras ut. Själv flydde jag ut i kammaren och grävde ner mig i sängen med täcket över huvudet och fingrarna i öronen så jag inte skulle höra ångesttjuten. "Mamma höll på att skälla på pappa så mycket hon orkade för att han varit så oförsiktig med metspöna," berättar Lisbeth. Det var stränga bud på att alltid fästa krokarna ordentligt när man hade varit och metat och en löst hängande krok var en stor försyndelse.

När mamma blev sjuk eller skulle få barn kom hemsystern.

"I början var det syster Valborg från Pernå kommun," berättar Doris. "Hon var ganska vresig och hård i nyporna och vi var nog lite rädda för henne och längtade efter att mamma skulle komma. Sen på femtiotalet kom det en yngre som var snällare. Det var då mamma var så sjuk att hon trodde att hon skulle dö. Hon hade berättat för mig var alla sommarkläderna fanns och vad jag sen borde göra för att sköta om familjen ifall hon dog. Jag var tio år. Åt pappa sa hon att han sen måste gifta om sig för barnens skull. Pappa bara grymtade olustigt. Det var nu det enda svar han kunde ge förstås."

Den hemsystern som var hos oss då hade ett litet förråd kara-

meller med sig och när jag och Lisbeth hade sovit dagstuppen hade tuppen värpt en karamell under dynan. Jag började bli lite stor för att sova på dagen, men försökte mitt bästa för karamellens skull.

Veckostädning och storstädning

Om det kunde vara lite si och så med den personliga hygienens så höll mamma huset rent. Det var veckostädning varje lördag, då golvet tvättades och mattorna togs ut åtminstone i kök och tambur. Inför varje större helg var det storstädning då hela huset fejades, golv och fönster tvättades och köksskåpen städades. Alla kärl och det gamla hyllpappret togs ut, skåp och lådor torkades noga invändigt och nytt fräscht hyllpapper nitades fast med ritstift. Det var ett fasligt arbete som flickorna sattes till så snart de var stora nog. Men det var sen fint med det nya vackra hyllpappret, nästan som om skåpen hade blivit nya. Till julen och midsommar sattes rena mattor som sen vändes med rena sidan upp till påskan och någon gång på hösten. Också gardinerna byttes till de stora helgerna och det såg nytt och fint ut inomhus. Sängkläder som madrasser, dynor och täcken vädrades nog flera gånger om året.

Sent på kvällen före julafton när barnen hade lagt sig brukade mamma julstäda köket. På morgonen när man vaknade och tassade ut i köket var det fint och städat med rena mattor på golvet. Då visste man att julen började. Min syster Doris berättar om en jul, då köket hade varit i ett förfärligt skick kvällen före julafton och hon visste att det borde städas, men hon hade varit för trött och gått och lagt sig. Följande morgon var köket skinande rent och hon undrade hur mamma ännu hade orkat. En gång hade min far, som uppenbarligen var tämligen okänslig för de finare nyanserna i pyntandet av hemmet, tagit sig för att sota spiseln på julaftonsdagen. Då var mamma inte glad.

Skölja i vak

Bykandet var en omständlig procedur. Familjerna var stora och trots att man bytte lakan bara varannan vecka och minsann inte bytte kläder varje dag, ibland kanske inte ens varje vecka, så fanns det minsann att tvätta. Greta Holmström berättar:

”Bykandet var ett hårt arbete. Om det fanns möjlighet bytte man varannan vecka. Kokade byket i bastugrytan, skrubade plaggen mot en tvättbräda och sköljde i stranden, på vintern i vak i iskallt vatten. Småtvätt som strumpor och sånt skötte man inne i köket, och så liten var nu inte den tvätten alltid heller, det var ju bl.a. fråga om tjocka ylle-sockor som karlarna hade i skogen.”

Någon gång under femtiotalet kom en sådan nymodighet som tvättpulver. Före det sköttes bykande med byksåpa, som tillverkades av svinfett efter höstens grisslakt. Mattorna tvättades under sommaren med tallsåpa nere vid stranden.

Sol och tobak

Det ansågs sunt för barnen att utsättas för solen och bli bruna. Föräldragenerationen hade erfarenhet av rakitis och även om sambandet mellan sol, D-vitamin och rakitis kanske inte alltid var så klart visste de att solbad var en förebyggande åtgärd. Det brunbrända skönhetsidealet började också breda ut sig och man visste då inte ännu något om solens skadliga effekter utom att man om man var oförsiktig tillfälligt kunde bränna sig. Jag och min syster brukade förtjusta jämföra våra bruna magar på sommaren. Det fanns dock de, som personligen inte ansåg att sol var något för dem. Min mor var av naturen blekhyad och utsatte sig nästan aldrig för direkt solsken. Ännu när hon var

över 90 år hade hon den mjukaste hud jag känt.

De flesta män rökte. Tobakens skadliga verkningar i hela deras omfattning var inte kända ännu. Pappa rökte Fennia med holk. Holken var ett trämunstycke man satte cigarretten i och rökte man den riktigt till slut kunde det hända att holken började förkolna i ändan. Holken var utmärkt att blåsa såpbubblor med och jag minns ännu smaken av träet och den impyrda tobaken när man satt med holken i munnen och blåste. Mamma avskydde lukten av tobaksrök och försökte med dålig framgång få pappa att röka ute. Lika dåligt resultat hade hennes ständiga tjat om att karlfolket inte skulle stå på trappan och pissa direkt i snön. Det var ju det bekvämaste och man behövde inte ens dra på sig filtrossorna och vad gjorde det nu att det var en massa gula fläckar i snön vid ingångsdörren tyckte karlarna. Kvinnorna rökte nästan aldrig, men någon av de unga svärdöttrarna i Bästö, kanske det var Margit, rökte Klubb 77 som mera ansågs vara ett fruntimmersmärke. Det var lite modernt och radikalt att en kvinna rökte.

Högst sex barn

De flesta familjer var stora, men ingen kvinna hade mera än sex barn. Doktor Biaudet i Lovisa var en man som såg, att det inte kunde vara till gagn med större familjer än det och hjälpte flera kvinnor med barnbegränsningen. Aborterna var på den tiden olagliga och hur han motiverade sina ingrepp är oklart, för något sånt som att man hade sex barn från förut gällde inte som skäl. Sånt talades det inte högt om.

KEJFSALÖ SKÄRGÅRDS INVÅNARE 1945–58

”I skolan” betyder att personen ifråga gick i skolan på Bästö under ovannämnda tidpunkt.

Granö

Julius Granberg (Julle) 1893-1959
1918 g.m. **Berta** f. Gustafsson 1898-1978

Barn

Walter 1918-86
1946 g.m. **Maine** f. Lövdahl 1917-1996

Barn	Gun	f. 1947
	Tove	f. 1950
	Guy	f. 1951
	Inge-May o. Anne-May	f. 1953
	Tage	f. 1957

Walters och Maine Granbergs barn gick inte i bästöskolan. Familjen flyttar 1958 till Valkom.

Per-Olof (Pärre) f. 1939	I skolan	1946-48
	Fortsatte skolgången i Valkom	

Eva f. 1929	Gift Andersson 1947, flyttar i samband med äktenskapet
--------------------	--

Ester f. 1919	Gift Karlsson 1944, flyttar till Kejfsalö norra
----------------------	---

Maj-Lis hade flyttat bort från skären vid ovannämnda tidpunkt, sonen **Erik** hade dött.

Kejfsalö södra

Djupvik

Leander Lindqvist 1878-1956 änkring 1944

4 barn av vilka endast Ture bodde kvar i skären under ovannämnda period.

Ture Lindqvist 1909-98
1937 g.m. **Elli**, f. Mänttari 1915-2002

Barn

Erik f. 1939 i skolan 1945-52, fortsätter i läroverk.

Anna-Lisa f. 1942 i skolan 1950-52, fortsätter i Valkomskolan.

Ulla f. 1947

Familjen flyttade 1952 till Valkom där yngsta sonen **Kai** föds

Bastuvik

Wilhelm Stenstrand 1906-81
1936 g.m. **Elin**, f. Lindfors, 1912-2003

Barn

Karl-Henrik (Kalle) f.1938 i skolan 1945-48 från småskolan i Lovisa fortsätter i läroverk.

Bertil	f. 1939	i skolan 1946-52
Doris (Jeja)	f. 1941	i skolan 1947-52
Lars (Lasse)	f. 1943	i skolan 1950-57
Kristina (Stina)	f. 19476	i skolan 1953-58, fortsätter i läroverk.
Lisbeth	f. 1949	i skolan 1956-58, fortsätter i Lovisa folkskola.

Familjen flyttar till Lovisa 1958

Reimarvik

Sven Holmström 1918-93
1938 g.m. **Greta** f. Nyholm 1919

Familjen flyttar från Bästö till Kejfsalö 1948

Barn

Nils (Nisse)	f. 1939	i skolan 1945-51
Inga	f. 1941	i skolan 1947-54
Anna-Lisa (Lisa)	f. 1942	i skolan 1948-54
Ulla-Britta	f. 1945	i skolan 1951-58, fortsätter i medborgarskolan i Lovisa.
Anneli	f. 1946	i skolan 1953-58, fortsätter i folkskolan i Köpbacka.
Berit	f. 1948	i skolan 1956-58, fortsätter i folkskolan i Köpbacka.

Familjen flyttar till Köpbacka 1958

Jussi Marttinen Arbetade som hjälpkarl på Reimarvik.

Stenudden

William Karlsson 1909-1974, ogift

Kejfsalö norra

Wilhelm Karlsson 1893-1958

g.m. **Aino** 1892-1969. Flyttade bort under 50-talet.

Barn

Birger 1916-1972

1944 g.m. **Ester** f. Granberg 1919

Barn

Kaj, f. 1945

Ulf, 1947-2004

Familjen flyttar 1949 till Valkom där dottern **Rita** föds.

Tahvo Mannonen 1885-1961

g.m. **Anni**, f. Piensoho 1887-1966

Mannonens kom i slutet av 40-talet från Lavansaari, som efter kriget förlorats till Sovjetunionen.

Barn

Matti 1911-1999

g.m. **Elli**, skilsmässa någon gång efter kriget då Elli flyttade bort med familjens tre barn och Matti levde kvar tillsammans med sin mor Anni. Matti flyttade bort från skärgården först under senare delen av 1990-talet och hade då levt ensam i sin del av skärgården i mera än trettio år.

Arvo 1914-1992

1947 g.m. **Helmi** 1915-99

Barn

Marjatta f. 1950

Familjen flyttade till Valkom 1957.

Mannonens karlar gick i barnamun under benämningar som Skryttobisin och Fläckobisin.

På norra delen av Kejfsalö fanns också ett arbetsläger för personer, som avtjänade straff för mindre brottsförseelser, typ rattfylleri, genom att arbeta i Tampellas skog på Kejfsalö. Förman för lägret var **Esko Anttila**, som bodde med sin familj på Kejfsalö under 50-talet. Under skolutgången bodde fru Anttila med barnen i Valkom.

Arvo och Helmi Mannonens dotter Marjatta Rögård berättar, att så vitt hon kan bedöma verkade arbetslägret att vara ett rätt behagligt ställe att avtjäna ett straff på. Arbetstakten var ganska lugn och internerna hade god tid att fiska och spela kort.

Kämpholmen

Emilia Lindholm (Meli) 1883-1975 Änka 1940

Barn

Karl 1908-1986

1935 g.m. **Edit**, f. Blomqvist 1916

Barn

Kurt (Kurre) f. 1936

Rolf (Rolle) f. 1937

Varken Kurt eller Rolf gick i skola på Bästö, men sökte sig

på 50-talet som unga pojkar aktivt till ungdomarna i Kejfsalö skärgård och deltog i skärgårdsaktiviteterna.

Gösta 1917-1980

1951 g.m. **Etel**, f. Sandvik, 1924-2003

Barn

Gun-Britt f. 1953

Birgit f. 1955

Anne-Maj f. 1956

Ida Blomqvist 1893-1962. Ida kom från Estland och efter att ha blivit änka försörjde hon sig genom att på vintern ambulera i de olika hemmen i skärgården och binda och lappa (bo) nät. Hon fick mat och husrum samt en liten lön så länge arbetet räckte.

Barn

Edit, f. Blomqvist 1916

1935 g.m. **Karl Lindholm** 1908-1986

Fredrik Sjöroos 1893-1953

g.m. **Amanda** 1893-1988

Hudö

Johannes (Janne) Sandvik 1889-1954

ca 1946 g.m. **Margareta** (Greta) f. Lindholm 1903-1999

Äktenskapet var barnlöst.

Herman Sandvik 1896-1965, änklings 1936

Barn

Etel 1924-2003

1951 g.m. **Gösta Lindholm** 1917-1980

Etel flyttade till Kämpholmen vid giftermålet

Håkan f. 1926

1952 g.m. **Eva** f. Holmén 1922

Barn

Marianne f. 1954

Monika f. 1955

Göta f. 1928

1949 g.m. **Gunnar Stenstrand** 1914-81

Göta flyttar vid giftermålet till Kattö, paret flyttar till Lovisa 1950, skiljer sig 1958.

Edit f. 1925 hade flyttat från Hudö under mellanfreden

Sandö

Laura Andersson f. Blomqvist 1875-1965 änka 1914

Barn

Margit 1906-1986 ogift

Gösta 1910-60 ogift

Werner 1903-75

1935 g.m. **Gertrud**, f. Furustam 1907-67.

Lärarinna i skolan 1946-58

Barn

Lolan f. 1935 i skolan 1945-51

Mirjam f. 1939 i skolan 1945-51

Lauras barn **Ingeborg, Vera** och **Reinhold** (Reikko) hade flyttat bort redan före 1945

Vilho Djerf (Järven) f.1902

Järven var dräng på Sandö ca 1945-58 och skötte främst Wener Anderssons minkfarm. Han flyttade till Kotka när skolan upphörde och Gertrud kunde arbeta mera på hemgården.

Bästö

Ulla Lindblom 1918-2003 Lärarinna i skolan 1945-46

Viktor Andersson 1876-54 g.m. **Emilia** 1880-51

Barn

Edvin 1904-71 g.m. **Helga** f. Grönstrand, 1908-1989

Barn

Börje f. 1935 i skolan 1945-48 från Köpbacka
Folkskola.

Artur Holmström 1894-1957

1917 g.m. **Johanna** (Hanna) f. Johansson 1898-1965

Barn

Sven 1918-93 1938

g.m. **Greta**, flyttade år 1948 till Reimarvik

Birger 1924-1958

1950 g.m. **Margit** f. I därand 1927-1992

Ingvar 1926-1979 bortflyttad år 1946 eller -47

Helge 1929-2002

1957 g.m. **Dagny**, f. Lindholm 1937

Henry f. 1928

1950 g.m. **Kerttu** f. Seppäläinen 1927

Barn

Ole f. 1951

Jörgen f. 1958

Familjen flyttar till fastlandet 1958 där sonen **Mikael** föds.

Arturs och Hannas barn **Sigurd** och **Elvi** hade flyttat bort före år 1945.

Altarskär

Ivar Holmström 1905-80

1935 g.m. **Elna**, f. Berlin 1904-80

Barn

Göran f. 1935

i skolan 1945-48 från Köp-
backa folkskola

Margareta f 1937

i skolan 1945-51

Håkan f 1938

i skolan 1945-51

Britta f. 1941

i skolan 1947-54

Anna-Greta f 1944

i skolan 1951-58

Karolina Lindström d. 1951

Karolina arbetade i den holmströmska familjen.

Kattö

Selma Stenstrand f. Karlsson 1881-1950. Änka 1934.

Barn

Gunnar 1914-81

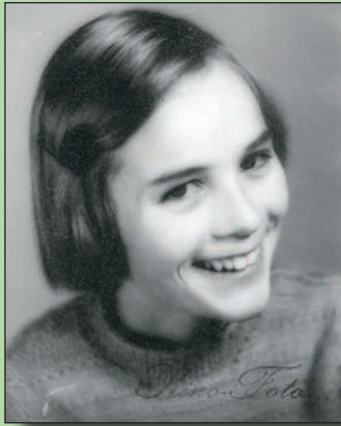
g.m. **Göta Sandvik** f. 1928

Flyttar till Lovisa 1950

Sonen **Wilhelm** flyttar med hustru och barn till Stenudden på Kejfsalö och därifrån till Bastuvik i slutet av 1930-talet. Dött-rarna **Elvi** och **Gunnel** flyttade från skärgården i samband med giftermål före 1945.

På vintrarna fanns det ett litet antal skogsarbetare, som hyrde in sig hos de olika familjerna för den period de arbetade. Ofta hade de egen häst med sig. Virket fraktades från skogen med häst. Skogsarbetarna var över lag finskspråkiga och brukade under veckosluten ta sig hem till sina egna familjer.

Under sommaren utökades befolkningen med sommargäster. De var inte särskilt många till antalet. Ett par hade egna som-marvillor, andra hyrde in sig hos någon familj för en kortare eller längre period.

Kristina Stenstrand år 1958

Mitt ute i havet utanför Lovisa finns kejsalöarkipelagen. I dag, år 2004, är den så gott som avfolkad. Bara sommargäster strömmar till under det ljusa halvåret och hämtar liv till öarna.

I mitten av 1900-talet var öarna ännu bebodda. Familjerna var stora och barnen behövde gå i skola. De närmaste folkskolorna fanns tiotals kilometer bort bakom öppna fjärdar. Men skärgårdsborna fann på råd; de grundade en egen skola. Det gick 47 dagar från det första förberedande protokollförda mötet till det skolan 1945 satte i gång.

Barnen som gick i skolan på Kejsalö är i dag alla över 55 år. Men minnena finns kvar, av en skola och en miljö som var trygg och vänlig trots långa roddturer i båtar fulla med ungar, svaga isar, mörka höstmorgnar, iskalla skidfärder. Efterkrigstiden och 1950-talet ute i havsbandet.